

भाषा वंशावली

भाग २

प्रकाशक

श्री ५ को सरकार

शि.मं. पुरातत्व विभाग

नेपाल राष्ट्रिय पुस्तकालय

पुरातत्व प्रकाशनमाला ३८।

भाषा वंशावली

(द्वितीय भाग)

त्रिबिलयोगाकर श्रीशंकरनाथ आधिकारीको
अध्यक्षतामा

पं. देवीप्रसाद लंसाल

ज्योतिषाचार्य- महेन्द्र विद्या भूषणबाट सम्पादित

श्री ५ को सरकार

शि.मं. पुरातत्व विभाग

नेपाल राष्ट्रिय पुस्तकालयबाट प्रकाशित

संवत् २०२३ विजया दशमी

प्रथम संस्करण १०००

(सर्वाधिकार सुरक्षित)

मुद्रक:-

श्री अन्नपूर्णा-प्रेस (रजिस्टर्ड)

बि. ६८, असनटोल,

काठमाडौं, १० (नेपाल)

राष्ट्रिय प्रकाशन परिषद्

दुइ शब्द

यो वंशावली विगत २०२० पौष १ गते प्रकाशित भएको हस्तलिखित ग्रन्थ भाषा वंशावलीको दोश्रो भाग हो। उक्त पहिलो भागमा हामीले दोश्रो भाग पनि निकट भविष्यमै निकालिने छ भनी लेखेका थियौं ता पनि कतिपय कारणहरूले गर्दा ढिलाई हुनगएकोमा हामी सबै पाठक वर्गहरू सित क्षमा याचना गर्छौं।

ऐतिहासिक दृष्टि कोणले यो दोश्रो भाग पहिलो भागको अयेक्षाकृत निकै उपयोगी सिद्ध हुने छ। पहिलो भागमा नेपालको उत्पत्ति सम्बन्धी पौराणिक कथा किंवदन्तीहरू विशेष रूपले वर्णन गरीएका थिए र तिनीहरूको धार्मिक दृष्टि कोणले आफ्नै महत्त्व भएको र नेपालको विषयमा सृष्टिको आदि कालदेखि उल्लेख भएको हुँदा ती पौराणिक घटनाहरू सुरदेखिनै समावेश गरिएका हुन्। यो वाहेक नेपाल देव देवीहरूको वासस्थान कहलाउनुको साथै यहाँका नर नारीहरूको जीवनको प्रत्येक पाइला धामक परम्पराले अनुप्राणित भएको हुँदा यस देशको इतिहासको शुभारम्भ पनि धार्मिक पृष्ठभूमिमा आधारित मान्नु कुनै युक्तिसङ्गत होवैन भन्न पनि नसकिने भएको र इतिहासको क्षेत्र भित्र पर्ने घटनाहरू मात्र समावेश गर्दा वंशावली अधूरो नै हुने ठानी सृष्टिको शुभारम्भदेखि घटनाहरू राखी एक पूर्ण वंशावली तयार पार्ने उद्देश्य लिई यो वंशावली प्रकाशित गरीएको हो।

यो भाग मल्ल राजा श्री नन्द देवबाट सुरु भई श्री ५ वडा महाराज पृथ्वीनारायणशाहको कान्तिपुर प्रवेश सम्म राखी टुङ्ग्याइएको छ। यस भागमा इन्द्रचोकको निर्माण मत्स्येन्द्रनाथको उत्पत्ति आदि घटनाहरूको वर्णन छ र अन्य केही घटनाहरू पनि धार्मिक कुराहरू द्वारा पुष्टि भएका छन्। मल्ल राजा जयस्थितिमल्ल र उनका सुधार तथा रीतिरिवाजहरू विशेष रूपले वर्णन गरिएका छन्। समकालिन घटनाहरूमध्ये भक्तपुर र ललितपुरका राजाहरूको थोरै बहूत वर्णन गरिएको छ।

हुनत वास्तविक रूपमा वंशावलीलाई पूरा ऐतिहासिक महत्त्व दिन सकिदैन ता पनि हामी यसलाई सर्वथा इतिहासको रूपमा स्वीकार नगर्न पनि सक्दैनौं। नेपालको विषयमा पहिले इतिहास लेख्ने यूरोपियन विद्वानहरूले पनि वंशावलीको सहायता लिएको हामी प्रशस्त उदाहारण पाउँछौं।

यो अत्यन्त खुशीकी कुरा हो कि आज हाम्रो देश पनि यस क्षेत्रमा निकै अगाडि बढी सकेको छ र आज हामीलाई आफ्नो देशको इतिहास पढ्न विदेशी विद्वानहरूको मुख ताकनु पर्दैन विभिन्न ठाउँमा पाइएका शिलालेख तथा शिला पत्रहरूको आधारमा प्रमाणिक इतिहासको सृजना धमाधम भई रहेछ र वंशावलीमा उल्लेख भएका कुरा तात्कालिक प्रमाणहरू द्वारा पुष्टि भएका छैनन् तापनि थोरै बहूत

मेरो भनाई

जुन सुकै देश वा राष्ट्रको आफ्नै ढङ्गको इतिहास परम्परा साहित्य र संस्कृति हुन्छ, तर सहीसा-
माग्री उपलब्ध हुदानै हरेक क्षेत्रको वास्तविकतथ्य ज्ञानहुन शक्त छ । इतिहास बाट गतघटनाहरूको केवल
क्रममात्र थाहाहुने हुँन । त्यस बाट राष्ट्रको योग्यता अयोग्यता सफलता विफलताका कारणहरू खोजन
र जान्न सकिन्छ । इतिहास क्रियात्मक राजनीति हो, जसको दृढशीला गतशताब्दिहरूका भिन्न भिन्न
अनुभव द्वारा स्थापित गरिएको छ र राष्ट्रको भावविकाशको निमित्त हामी यी कार्य तथा कारणका
बहुमूल्य अनुभवलाई पढ्छौं ।

इतिहासमा विशेषगरी त्यस अङ्गको बढी महत्वहुन्छ, जव देशमा राज्यक्रान्ति वा कुनै ठूलो उथल
पुथल हुन्छ । किन कि त्यस समयमा शयकडौं वर्ष देखि एकत्र भैराखेका कारणहरू र गुप्त कारणहरू उठेर
माथिल्लो तहमा आएर प्रत्यक्ष देखिन लाग्दछन् । त्यस बेला राष्ट्रको सारा शक्ति केन्द्रित भैराखेको
हुन्छ र जसको शान्तिाका समयमा अध्यन गर्न दुर्लभ हुन्थ्यो त्यसका अङ्ग प्रत्यङ्ग त्यस बेला छर्लङ्ग हुँदछन् ।
यसै समयमा राष्ट्रको मूलाधार शक्ति त्यसको गुण अवगुणको पहिचान हुन्छ । जस्तै गतमहायुद्धका घटना
लेयूरोपका शक्ति र सभ्यताको अनेक गुप्तकुराहरू दुनियाका अगाडि छर्लङ्ग हुन आए ।

राज्यक्रान्तिको मूल्य यसनिमित्त पनि अधिक मानिन्छ कि त्यस राष्ट्र को भावी इतिहासलाई पनि
त्यसले बनाउदछ र अर्काराष्ट्रका घटनाक्रमलाई पनि प्रभावान्वित पार्दछ । अमेरिका र फ्रान्सको राज्य
का न्तलेयूरोपका शासन पद्धतिको ढाँचानै बदलिदियो । त्यस्तै भारतको क्रान्ति पछि हाम्रो देशका
स्वेच्छाचारी शासकले पनि शताब्दि पुरानो प्रसाशन बाट हात धुनुपन्थो । यस्तै स्वेच्छाचारी शासनले
गर्दा नेपालको वास्तविक इतिहास लेखिएको थिएन । लेखन इच्छाभए पनि इच्छानुसारको इतिहास लेखन
पाउदैनथे । यो मुस्तिका आधुनिक ढाँचरा को जिजुबाजे जस्तो छ । यसलाई वंशावली भनिन्छ । यस्तो इतिहास
प्रेमीहरूले टिपेर राख्ने चलन थियो । यो वंशावली खास इतिहासमा चाखराख्ने हर्का निमित्त मूलबाटो
नभए पनि गोरेटोको काम अवश्यनै दिनेछ भन्ने लागेको छ र त्यसैका आधारमा यो क्रमशः प्रकाशित
गरिदै छ ।

यो वंशावली कुनै एक व्यक्तिले एकै समयमा लेखेको न हुनाले लेखकको नाम यसमा छैन । यो वंशावली
को दोस्रो भाग हो । प्रथम भागमा आदिकाल देखि राजा अंशुवर्माको राज्यकाल सम्मगएको छ । यो
दोस्रो भागमा राजानन्द देवको शासनकाल देखि उठानगरी श्री ५ वडामहाराज पृथ्वीनारायणशाहदेव
ले कान्तिपुर प्रवेश गरेसम्मको छ । यसमा सहयोग गर्ने पं. यज्ञानन्द गुभाजु तथा पं. टङ्कपूसादकाल
धन्यवादका पात्र हुनुहुन्छ ।

विनीत

देवीप्रसाद भँसाज

विषय सूचि

	पृष्ठ संख्या
ललितपुरको स्थापना	१
मिथिलाका ब्राह्मणको र ल्हासाका लामाको संपर्क	३
नरेन्द्रदेवका पालामा अनावृष्टि	४
मत्स्येन्द्र र गोरखनाथ को उत्पत्ति	५
मत्स्येन्द्रनाथलाई लिन राजा नरेन्द्रदेवको प्रस्थान	७
कामरूपीठ बाट नरेन्द्रदेवको प्रत्यागमन	८
मत्स्येन्द्रनाथको प्रतिष्ठा	९
मत्स्येन्द्र नाथको वर्णन	१०
मत्स्येन्द्रनाथको रथयात्रा	१२
राजा नरेन्द्रदेव र आचार्य बन्धुदत्तको प्राणत्याग	१७
इन्द्रचोकको निर्माण	१८
सप्तनगरको निर्माण	१९
मरिणगरोशआदि देवताको प्रतिष्ठा	२१
कान्तिपुरनगर निर्माण	२२
नेपाली संवत् को प्रारम्भ	२४
नान्यदेवले नेपाल उपत्यकामा राज्य गरे भन्ने अनुश्रुति	२६
नेपालमा मुकुन्दसेनले आक्रमण गरे भन्ने अनुश्रुति	२७
भीमसेनको स्थापना	२८
इन्द्रयात्रामा देखिने मञ्जिपात राक्षस	२९
हरसिंहदेव संबन्धि अनुश्रुति	२९
श्रोतुलजा देवीको उत्पत्ति	३१

भाषा वंशावली

ललितपुरका स्थापना

अस्य पुत्र श्रीराजा नन्ददेव भोगवर्ष १३ यी राजाले सिखरापुर मतिलिनगर दुइ सहरको राज्य गर्दै थिया । यिनै राजाले विक्रमादित्य सेनका पूर्व कथा सुनी विक्रमादित्य संवत्सर नेपाल आदि पूर्व पश्चिममा अधि बेस गरी नचल्याको विक्रमादित्य संवत्सर प्रख्यात गरी चलाइदिया । देवताहरूको सन्मान गरिरहचाका थिया ।

अस्य पुत्र श्रीवीरदेव राजा भोगवर्ष १६ यिन राजाले ब्राम्हण ज्योतिषी परिडत बौद्धाचार्यहरूसंग संमत गरी ज्ञानी जनकन प्रजाकन बोध दी एक एक सहर बनाउनको बडो इच्छा भयो भनी ॐ उत्तर प्रयाग शंखमूल सन्धिपर्यन्त सहर बनाउंला भनी उद्योग गर्न लाग्या । ललित भन्याको एक कोही घाँसीलाई राजाले तेसको लक्षण विचारी बढिया ठहराई त्यसलाई आफ्ना घोडाको

ॐ क' पुस्तकमा यहाँबाट पाठान्तर छ । सो यस प्रकारको छ—

बडो उद्योग गरी श्रीपरमेश्वर सर्वेश्वरको सेवा गर्दै थिया । एक दिन राजा आफ्ना दरवारका भयालमा बस्याका थिया र त्यहा सधैं कुष्ठरोग भयाका घाँसी एकलै घाँस काट्न आउथे । एकदिन राजाले भयालबाट नजर गर्दा सोही घाँसीका कुष्ठरोग सबै निको भै सुन्दर मूर्ति भयाको देखी राजा आश्चर्य मानी निज घाँसीसंग राजाले सोध्दा अधि ता तिमि कुष्ठरोगी थियौ । आज ता कुष्ठरोग सबै निको भै सुन्दर रूप भयो भनी राजाबाट हुकूम हुंदा निज ललित भन्या घाँसीले राजाका हजुरमा विन्ति गर्यो ।

हे महाराज म हिजो वाग्मतीबाट दक्षिण दिशामा ललितारण्य भन्याका बनमा घाँस काट्न जाँदा मलाई गर्मी ज्यादा हुंदा त्यहाँ पानीका चबल ? पोखरी जस्तो पानी जम्याका ठाउँमा गई लुगा छोडी

चिखादार गरी राख्या । पछि राजाका अनुग्रहले र अम्बिका रानीका प्रेमले ललित ठूलै मानिस भयाको थियो र ललित नाम वन फाँडी सहर बसाउननिमित्त आफ्ना प्रेमी ललितलाई मुक्तियार गरी सहर बसाउन लाया । तेस ललितले राजाको हुकुम पाई बढिया सुसाइत पारी सहर बनाउनको आरम्भ गन्या । यस्ता तरहसंग राजाले धेरै धन खर्च गरी सहर बसाउन लाउंदा अधिका सहर मतिलिनगर देखि जोरी बनाया । ६००० नौ हजार घर थपी अति ठूलो सहर बनाया । नगरका लक्षणले पाँच थुम्का बनिगया । ती राजाले अधि बस्याको दरवार छाडी नयाँ दरवारमा वास गन्या । ललित नाम वन फाँडी बनायाको सहर हुनाले ललितपत्तन भनी शास्त्रोक्त प्रमाणले सहर बसाई नाम प्रख्यात गरिदिया । ललित नाम भयाकाले बनायाको हुनाले ललितपुर भनी भन्दछन् । यहाँपछि यिन राजाका पालामा मीननाथ लोकनाथ १२ गोटा देवताका रथ बनाई यात्रा बनाया । भैरव धेतनारायण हरिशङ्कर गरुडनारायण लोकनाथ मीननाथहरूका यात्रा प्रतिवर्ष खेलप्रति गराया । वैशाख शुक्ल ११ देखि पूर्णिमापर्यन्त अधिका टोल पछिका टोलहरूमा राजा प्रजाकन मंगलनिमित्त जात्रा बनाई प्रतिवर्ष चलाया ।

यिन राजाका पालामा सुन्दर नाम बनियाँले रत्नाकर समुद्रमा जाई रत्न ली कालीनगरमा जाई रत्न विक्रय गरी सात कोटि धन कमाई नेपालमा ल्याई नेपालमा अधि नभयाको बौद्ध धर्म लोप हुन लाग्यो भनी धर्म प्रकाश गर्ननिमित्त पाद प्रतिष्ठाकर्म बौद्धाचार्यहरूबाट गराई एक कोटि धन १०००००००

घाँस बोक्ने नोल ताहाँ गाडी नुहाउन गया र पानीबाट माथि आउ दा कुष्ठरोगकन पनि निको भै गयो । नोल लिन जाँदा नोल पनि भिक्न नहुने भै सिध्द भै गया भनी विन्ती गर्दा राजा बहुत खुशी भै मलाई यो ठाउँ देखाऊ भनी भन्दा सो जग्गा राजालाई देखाया र राजा आफ्ना दरवारमा आई बस्या । ललित भने परमेश्वरका कृपाले कुष्ठरोग निको भै गयाका हुनाले घाँसी भया पनि राजा-बाट आफ्ना मन्त्री गरी राख्या । नोल सिध्द भै गयाका अभक्तक कुम्भेश्वरदेखि दक्षिण दिशामा भक्तापोलदो भनी नाम राखी छंदैछ । परमेश्वर सर्वेश्वरका सेवा गर्दै यी राजाले मनमा एक सहर बनाउला भन्ने मन थियो र कोही बखतमा सर्वेश्वरबाट स्वप्नमा हे राजा तिमिले सहर बनाउने भया यो ललितारण्य वन फाँडी २४ तत्त्वका प्रमाणले श्री यत्रका प्रमाणबाट तिम्रा मन्त्री ललितलाई अर्हतियारी गरी हाम्रा ३ स्वयम्भू शिवलिंग सहरभित्र पारी बनाउनु । तिमिले पनि उध्दार गरुंला भन स्वप्न हुंदा कनिगत वर्ष मा फाल्गुन शुक्ल मा शुभ साइतमा ललित भन्ने मन्त्रीले राजाका हुकुम पाई आरम्भ गन्या । यस्ता तरहसंग राजाले धेरै धन खर्च गरी २४ टोल २४ तत्त्वका प्रमाण धारा इनार पोखरीभेत देव देवताका स्थापना गरी बडो सुन्दर ललितपत्तन भनी नाउ राखी मतिलिग्रामसम्म जोरी सहर बसाया ।

ॐ गाडी स्थूलदो चैत्यका प्रतिमा बनाई माघ शुक्ल पञ्चमी उत्तर भद्र नक्षत्र सिद्धियोग बुधवारका दिन प्रतिष्ठा गरी नवदान पादपूर्णदान संपूर्ण भोजन गराई बौद्धमार्गीहृद्वाट आशी बाँद ली धेरै धन खर्च गरी बौद्धमार्गीको धर्मवृद्धि गन्या । पुलचोकसन्धि पादप्रतिष्ठा गरी सवा लक्ष्य धन गाडी स्थूलदो चैत्यका प्रतिमा बनाई पुलचोक देश बनाई अधि भै गयाको धर्मकन लोप हुन लाग्याको बौद्धकर्मकन वृद्धि गरी चाँहिदो विधिपूर्वक सुन्दर नाम बनियाँ माली जातले वृद्धि गन्या । नाना प्रकार संग बौद्धमतको धर्म बढाई पछिवाट बौद्धमार्गमा प्रवेश गरी भिक्षुक धर्म ली नकवहिल भनी विहार बनाई बुद्धको प्रतिष्ठा गरी सोही विहारमा शान्त भै गया ।

मिथिलाका ब्राम्हणको र ल्हासाका लामाको संपर्क

फेरि मिथिला नगरका ब्राम्हण थिया । मिथिलामा दुर्भिक्ष भै उस ठाउमा नरही भाईले सहित उत्तराखण्डतिर आया । नेपालमा आइपुग्याप्रान्त भोट देशतिर गया । जब ल्हासा पुग्याथ्या । उहाँ लामाहरू तपचर्या गरी रह्याकाकन देख्या र यस ब्राम्हणले पनि उनीहरूको सामर्थ्य विचार गर्न लागि रह्याका थिया । ती लामाहरूमध्ये कोही लामाले रुखमा चाट्दा तपका बलले रुखबाट दूध प्रवाह भै सोही दूधका आहर गरी तपस्या गन्याको देखी तेस मिश्र ब्राम्हणले आफना मार्गका मात्रको विचार गरी हेरूँ भनी मन्त्रका प्रयोगले लामाले चाट्दा दूध प्रवाह हुन्या रुखकन मन्त्रका बलले सुकाइदिया र लामाले यस्तो त हुनुपर्न्या होइन भनी

पूर्व बालकुमारी, दक्षिण थछे महालक्ष्मी नैऋत्य कसुतिकुमार पश्चिम यप्पा वैष्णवी पश्चिम डेबुहो रुद्रायणी वायव्य लोहगल इन्द्रायणी उत्तर धंतिलवारागो, उत्तर सिकुवही चामुंडा यस्तो रीत गरी देव देवताको प्रतिष्ठा गन्या । यिनै राजाले शिवरापुर दरवार छाडी ललितपत्तन दरारमा बस्न आया । ललित भन्याले बनायाको हुनाले ललितपुर भनी नाम प्रख्यात भै ललितपुर भन्या सतत कुभेश्वरदेखि दक्षिणपट्टि अद्यापि छुंदैछ । यिनै राजाका पालामा ललितपत्तन सहरमा मतिलिनगरका मीननाथ श्रीजटाधारी लोकेश्वर, धालाक्षका लोकनाथ मतिलिनगरको वटुक भैरव स्वथ नारायण, चात्राक्षका हरिशकर, कोलिमका महेश्वर यिनै देवताका रथ बनाई, प्रतिवर्ष वेशाख शुक्ल ११ देखि पूर्णिमासम्म जात्रा गरी टोल टोलका प्रजाहरूले मान्य गन रीत चलाया ।

यिनै राजाका पालामा सुन्दर नाम महाजनले रत्नाकर समुद्र भन्या ल्हासामा जाई नाना तरहका बेजार इत्यादि गरी रत्न सुवर्ण ली कलिग देशमा गई रत्न सुवर्ण विक्रय गरी सात कोटि धन जम्मा गरी देवी प्रान्न गराई राजासंग बक्साई दानापु र भन्या सहर बसाई कोटिधन ॐ

आश्चर्य मानी विचार गर्न लाग्या । कसले क्या गरिदिएछ भनी विचार गरी खोज्दा तेही मिश्र ब्राम्हणकन ठहराई बातचित गर्दा परस्पर आफ्ना मार्गको भेद बताई सुनाया । बहुतै प्रीतिभावले गरी भोटैमा बसिरह्याको थिया । केही वर्षपछि धेरै दौलत सुवर्ण कमाई लामा संग विदा भै फर्की आया । आफ्ना जन्मभूमितर्फ जानुपन्थो भनी मिथिलातर्फ गया । उहाँ सजाति भाई गोष्ठी गोत्रीहरूले जातमा नलिदा फर्की नेपालमा आई शंखमूलका सन्धि ठूलो विहारगृह बनाई बुद्धको मूर्ति स्थापना गरी त्यहीं वास गन्या । बौद्धमार्गको धर्म सबै याद पाई सगोत्रीहरूले सजातमा नलिदा बौद्धमार्गी भै भिक्षुकचर्या लिया । ताहाँपछि बुद्धको सेवा गरिरह्या । फेरि बुद्धको पादप्रतिष्ठा गरी द्रव्य गर्भमा राखी स्थूलदो चैत्य बनाया । भाइचाहिने पनि विहारगृह बनाई बौद्धको स्थापना गरी बौद्धाचार्य भै रह्या । राजा वीरदेवले नगर बढाई प्रजाकन प्रतिलाप गरिरह्याका थिया ।

राजा नरेन्द्रदेवको पालामा नेपालमा अनावृष्टि

अस्य पुत्र नरेन्द्रदेव भोगवर्ष ३७ यिन राजाका पर्यायमा सिध्द गोरखनाथ नेपालमा आई भिक्षा माग्न जाँदा अतीत अभ्यागतमाथि श्रध्दा कम देख्या । ताहाँपछि नेपाल पुग्यभूमिमध्ये उत्तर मृगस्थ-लीविषे जलवृष्टिका कर्ता नागहरूकन खैची नाग आसन गरी गुप्त रूपले तप गर्न लागि रह्या । यो कुरो दुनियाँलाई जाहेर थिएन । पछिवाट जलवृष्टि नभै प्रजाहरूले दुःख पाउँदा राजा नरेन्द्रदेववाट अहो क्या आपत आइलाग्यो मेरो पालामा प्रजाले बहुतै दुःख कष्ट पाया । राजा भै प्रजाकन यदि दुःख भयो भन्या क्या राजा भनी सान्धै मनमा विवाद गरीकन कसो गन्या दुभिक्ष हरण होला । कौन उपदेशो सामर्थी होला भनी जान्ना ज्योतिषी परिडतहरूकन तलास गर्न लाग्या । चारै तर्फका जान्ना जान्ना पण्डित ज्योतिषी बूढा बूढाहरू गुरु प्रोहितप्रभृति सबैकन बढ्याई फुल्याई ठूलो कचहरी गरी सोधपुछ गर्दथ्या । शास्त्रहरू मगाई दुभिक्ष-हरण हुन्याको उपाय शास्त्रमा खोज्न लगाई अनेक तरहसंग विचार गराउँथ्या । आफू र रातमा हात्तीमा सवार भै सहर ग्रामका गल्ली गल्लीमा हुली गरी चर्चा दुनियाँ क्या क्या वार्ता गर्दारह्याछन् भनी बुझ्न लाग्याका थिया । क्या कारण भन्या पञ्च भन्याका परमेधर हुन् । पञ्चमा ईश्वरवाट जुक्ति वचाउँछन् भन्या निश्चय गरी रात्रिमा फिदथ्या ।

एक कोही दिन सहरमा रात्रिविषे फिदा कान्तिपुर महरमा रह्याका वन्धुदत्ता नाम बौद्धाचार्य ब्राम्हण मुडियाका शिवमार्ग बौद्ध मार्ग दुवै मार्गका धर्म बेवहार जान्ना एक बौद्धाचार्य थिया । रातमा कोठाभिन्न आफ्नी स्त्रीसंग बसिन्हदासमय स्त्रीले सोध्न लागी रहे स्वामी यो नेपालमा

जलवृष्टि नभै दुर्भिक्ष हुदा लोकले साह्रै अन्नविना दुःख कष्ट पाया । राजा पनि भरसक मेहनत गरी जान्‍या मानिस खोजी बढुल्याउंछन् । कसो गन्या जलवृष्टि हुंदा हो नि मनी सोध्दा बन्धुदत्तले केही जुक्ति छ भन्नुहुदैन अरु केही जुक्ति गरीकन पनि यो कामको पार लाग्‍याछैन भन्दा त स्त्रीले साह्रै द्विपी गर्न लागिन् र बन्धुदत्तले बहुतै द्विपी गरी हत्या देला भन्या जस्तै सनाउंदा क्या भन्याकि हे सुन्दरी सुन यो कुरा कतैलाई नभन्नु भनी कबूच गराई यहाँ देखि ३०० यो जनभिन्न कामरूपीठमा श्री मत्स्येन्द्रनाथ राजाका पुत्र भै जन्म लिन गयाका छन् । नेपालमा भन्या गोरखनाथबाट नेपाली प्रजाहरूले अनादर गर्दा रीस गरी नाग आसन गरी गुप्तले तपस्या गर्दा जलवृष्टि नभयाका छन् ती गोरखनाथका गुरु मत्स्येन्द्रनाथकन आवाहन गरी ल्याउनु सक्या गोरखनाथ तपचर्चा-बाट उठनन् र नागहरू स्वस्वस्थानमा जानन् । ताहाँपछि आफै जलवृष्टि भै दुर्भिक्ष हरण होला भन्या कुरा कहानो गन्याको राजा नरेन्द्रदेवबाट सुनी अब उपाय पायौं भनी खुशी भै दर्वार फर्की आया ।

भोलि बिहान सबेरै बौध्दाचार्यकन बोलाउन पठाया र तिनले स्त्रीलाई भन्या । हेर हिजो राति तैले साह्रै हिरी गरिस् आज दर्वारबाट बोलाहट भयो अब राजाले कसो गर्न आँट्या भनी डराई नजाई रह्या र फेरि दर्वारबाट राजाको हुकुम हुन्छ विस्तार नगर केही कुराको डर मनमा नराख निःसन्देह संग आऊ भनी बुझाई डाको लग्यो । राजाका हजुरमा पुग्यापछि राजाबाट पनि बहुतै सन्मानपूर्वक आदर गरी जान्‍या जान्‍या पंडितहरू ज्यातिपीहरू बढुल्याई शास्त्रको विचार गराई राख्याको मानिसहरूकामध्ये कचहरीमा राखी साधनी गर्दामा ती बन्धुदत्तले अपना दस्तुरमाफिक ईश्वरको स्मरण गरी जोखना हेरी क्या भन्या कि हे महाराज यहाँ ठूलो कष्ट प्रश्न आयो । विना उद्योगले मेहनत नगरी यो कामना पुग्याछैन क्या कारणले भन्नुहोला त यस नेपालमण्डलमा बडा सिध्द देवता गोरखनाथ अप्रसन्न हुंदा नागहरू आसन गरी गुप्त तप गर्नु हुंदा जलवृष्टि शून्य भै दुर्भिक्ष भयाको हो । अब क्या जुक्ति गर्नुपदछ भन्नुहोला त यस कालमा यहादेखि ३०० योजनभिन्न पूर्वभागमा लीला गर्नमित्त श्री मत्स्येन्द्रनाथ राजपुत्र भै जन्म लिन गयाका छन् । ती मत्स्येन्द्रनाथ गोरखनाथका गुरु हुन् तिनकन नेपालमा ल्याउनसक्या तसदेखि गोरखनाथ गुरुका नमस्कार गर्नमित्त उठनन् र नागहरू बन्धनदेखि मुक्त हुंदा जलवृष्टि हुन्याछ भनी विन्ति गर्दा ती मत्स्येन्द्रनाथ गोरखनाथ भन्याका को हुन् यिनका आदिको उत्पत्ति कस्तो हो भनी मोधनो गर्दा ती बन्धुदत्तः प्रभृति जान्‍या जान्‍या परिडतहरू बसी विचार गर्दा शास्त्रानुसार ठहराई विन्ति गर्न लाग्या ।

मत्स्येन्द्रनाथ तथा गोरखनाथको उत्पत्ति

हे महाराज पुर्वकालमा श्री महादेव ब्रम्हा विष्णुप्रभृति इन्द्रादि तेत्तीसकोटि देवताहरू जम्मा भै

रहँदा समय श्री महादेवबाट विष्णुतर्फ नजर गरी क्या भन्नु भयो कि हे विष्णु तिम्री संपूर्ण लीलामा कुशल छौ त म एक थोक कुरो भन्दछु । क्या भनौला त आज मलाई ऐले तिम्रो मोहनी स्वरूपको चरित्र देखलाऊ भनी सोधदाभया र विष्णुबाट हे महादेव यो कुरो नभन्नुहवस् भनी बुझाउंदा पनि बुझाउन सकेनन् बहुतै द्विपी गनुंहुंदा विष्णुबाट उस समय यिनलाई मोहिनी मूर्ति नदेखाई भएन भनी आफू अल्प भै मोहनी मूर्ति देखाउंदाभया । उस बखतमा कस्तो चरित्र देखियो कि ज्ञानभरमा स्वप्ना भै सब मोहमा परिगया । तत्क्षणैमा दोश्रो संसार जस्तै देखियो । वसन्त ऋतु आई ठूलो एक बगैँचा देखिया

सुगन्ध वायु वहन लाग्यो । नाना तरहका फल फूल वनचरहरू नाना पक्षिहरू सुस्वरसंग बोली विहार गन्याको देखिया । उस बगैँचामा एक अति सुन्दरी मोहनी मूर्ति देखिया र महादेवका नजरबाट देखी अधिको चेष्टा बदली मोहनीदेखि बहुतै आसक्त भै पछि पछि धाउदाभया । मोहिनी रूपधारीबाट हाउ भाउ कटाक्ष रूपी तीरले महादेवका मन हरी लिदाभया र मोहिनी मूर्तिकन पछि पछि धाई समात्न खोज्दा, मोहनी मूर्तिबाट छुनै नदिन्या यस्तै तरहसंग धेरै बेर भुलाउंदा आसक्तताले पीडित भै धैर्य धान्न नसक्ता जोरसंग धाई मोहिनी मूर्तिको स्पर्श गर्नबि सके मोहिनी अल्प भै विष्णुमूर्ति धारी शिवका उत्थान ध्वजलाई चकूले छेदन गर्दा शिवको शुक्ल च्युत भयो र त्यो शुक्ल विष्णुबाट आफ्ना बाहुलीमा थापी लिदाभयो र उस समयमा जब शिवजीसंग विनित गन्या कि हे शिवजी तपाईंको वीर्य व्यर्थ हाल्न योग्य छैन भनी उत्तिखेर वायु देवता र केशरी वानरलाई बोलाई क्या अन्हाउनुभयो कि हे वायु देवता! केशरी यो शिववीर्य केशरीका हातमा राखिदी ऐले जाई अंजनी गर्न लाग्याकी भयाको ठाउं जाई यो वीर्य तिनका उदरमा पारिदिनु भनी अन्हाई पठाउंदाभया र तिनीहरू जाई दशेन्द्रिय निगूह गरी तप गर्न लाग्याकी अंजनीका कण्ठद्वारबाट शिववीर्य उदरमा प्रवेश गराउंदा गर्भाधान भै तिनदेखि हनुमान्को जन्म भयो । शिवका वीर्यदेखि उदय हुनाले बडो सामर्थवान् भया । हरिका भाजाले उदय हुंदा हरिभक्त भया । केशरी वानरका हस्तबाट वीर्य कर्ण द्वारमा राखनाले कपीतन भया । वायु देवताबाट वीर्य उदरमा प्रवेश गराउंदा वायुपुत्र भनी प्रख्यात भया ।

विना प्रसंगले अंजनीको गर्भबाट जन्म पाउंदा जति भया यही शिववीर्य केशरी वानरका हात राखिदियापछि विष्णुका बाहुलीमा लाग्याको नदीमा बाहुली घुंदा पानीमा रह्याको वीर्य मत्स्यले खाँदा मत्स्योदरदेखि मत्स्येन्द्रनाथको जन्म भयो । जलले घुंदा पनि नगयाको विष्णुबाट गोबर मगाई हस्त मली फेक्याका गोमलदेखि उदय भयाको हुनाले गोरखनाथ भनी प्रख्यात भयाका हुन् भन्त्या वृत्तान्त नरेन्द्रदेवका कचहरीमा जाहेर गर्दा राजालाई बहुतै श्रद्धा लागी मनमा क्या विचार गन्या कि जस्तै । तरहसंग पूर्वकालमा रोहिणीनक्षत्रमा शनिश्चर जाँदा वर्षा शून्य हुंदा रघुवंशमा उत्पन्न भयाका राजा दशरथका पर्यायमा अब कसो गर्ना हो भनी वशिष्ठादि मुनिहरूकन बोलाई मेरा पालामा प्रजाहरूलाई बहुतै कष्ट प्राप्त भयो । प्रजाको प्रतिपाल यदि गर्न सकिएन भन्त्या राजा भयाको क्या प्रयोजन भयो धिक्कार

हो भनी वशिष्ठादिका उपदेश सुनी शनिश्चर जस्तासंग युद्ध गर्नको अङ्गीकार गरी, कि प्रजाका कारणमा प्राण गै गयो, कि प्रजाको उपकार गरिहाल्यो भनी आँटी शनिमाथि धनुर्वाण ली रथमा चढी जाई धनु टंकार शब्द गर्दा मजस्ता वीरमाथि उपकार गर्ननिमित्त आफ्ना जीयको माया त्यागी इलाग्यो धन्यै हो भनी बहुते प्रसन्न भयो र उस रथबाट बल प्रसाद पाया । अब उप्रान्त कौनै कालमा अपनि रोहिणीका कोष्ठमा न जानू भन्त्या वढी गरी ससारमा ठूलो यश नाम कमायाध्या । त्यस्तै युग अनुसार मेरा पालामा यस्तो प्रजाको आपत आई प्राप्त भयो । अब मैले पनि दुर्भिक्ष हरण हुन्या उपायका उद्योगमा जीवको संकल्प गर्दछु । सक्या दुर्भिक्ष हरण गरी जस कमाउँला, सकिन भन्त्या पनि प्रजाका कारणमा प्राण गया पनि मलाई बढियै छ भनी मनमा बिबेक गरी इदमित्थ ठहराई बन्धु त्.चार्यलाई एकान्तमा बोलाई सम्मत गन्या ।

मत्स्येन्द्रनाथलाई लिन राजा नरेन्द्रदेवको कामरूपीठ प्रस्थान

अब हामीहरूले कसो गर्नु पर्न्यो भनी सोधदा बन्धुदत्ताचार्यले क्या विन्ति गन्या कि हे महाराज अब हामीले फकीरको भेष गरी कामरूपीठमा जाई चाहियाको उपाय गर्न जानुपर्न्यो, उद्योग गर्दा देवागतले जो भैपरी आउँछ । सो काममा जुक्तिसंग गर्न्या काम गरुंला भनी चाँहिदो खर्च ली गुप्तसंग मन्त्रीलाई राज्यको भारा सौँरी बढिया वेलामा साईत गरी प्रस्थान गरी बन्धुदत्त आचार्य र एक चाकरलाई साथ ली राजा नरेन्द्रदेवबाट चाँहिदो सार्जाम लिन लाई नेपालका नाग कर्कोटकलाई आवाहन गरी हामीलाई संकष्ट पर्दा आवाहन गर्दा आउनु भन्त्या वाचा बन्देज बाँधी प्रजालाई थाहा नदी फकीरका भेष गरी देशान्तरगमन गरी गया । जाँदा जाँदा कामरूपीठमा पुगी सहरमा प्रवेश गरी वास गरी राजाका धेरै पुत्रहरूमा मत्स्येन्द्रनाथ चाँहि कुन रह्याछन् भनी तलास गर्न लग्या । जब विचार गरी ठहराई सक्याध्या । त्यहाँपछि अब एक जुक्ति गर्नु पर्न्यो भनी नागकन आवाहन गरी विन्ति गन्या ।

हे नागराज अब तिमिले यस देशका राजाको भोजन गर्दा समय रेणुप्रमाण सूक्ष्म रूप भै राजाका उदरमा प्रवेश गरी आफ्नू सरीर वृद्धि गरी उदरमा पीडा देऊ जब मैले मन्त्रले उपकार गरुंला तब तिमिले राजाकन रोग निवारण गरी बाहिर निस्कनु भनी नागलाई पठाई राजाका उदरमा प्रवेश गरी उदर ठूलो भार गरी पीडा दिया । हात गोडा मुख सब मुक्की पेटमात्र बढी राजालाई पीडा हुँदा अनेक जान्या ज्योतिषी वैद्यकन बोलाई औषधि गराउन लाया । आराम गर्न कसैले सकेनन् । देशी परदेशी जान्या कोको आउँदा रह्याछन् भनी सहरमा तलास गर्न लाया । यस्तै समयमा ती बौध्दाचार्यले राजाकन र सेवककन सहरमा डुलन जाऊ, तिमिहरू श्रौषधि गर्न जान्दछौ कि ? भनी सोधदा हामी त

जान्दौन । हाम्रा एक गुरु छन् । तिनलाई औषधिहरूको याद छ भन्नू भनी सिकाई पठाया र त्यस देशका राजाका मानिसहरूले ती राजा र सेवकलाई तिमीहरू औषधि गर्न जान्दछौ ? कि भनी सोधदा तिनीहरूले बौद्धाचार्यले सिकायाअनुसार उत्तर दिंदा ती राजाका मानिसहरूले बौद्धाचार्यलाई बोलाई दर्बार्मा लया ।

कामरूपीठबाट राजा नरेन्द्रदेवको नेपालमा प्रत्यागमन

ताहाँपछि मन्त्रीहरूले औषधि गर्ननिमित्त विचार गरया । ती बौद्धाचार्यले पनि धेरै विचार गरी नाडी हेरी प्रश्न विचारी चाहिंदो नागपूजाको साजाम मागी पूजा गरी औषधि खुवाउदा राजालाई वमन भयो र ती नाग सूक्ष्म रूपले गरी बाहिर निस्की अलग भै गया । ताहाँपछि फेरि केही औषधि गर्दा राजा पीडादेखि मुक्त भै जस्ताका तस्ता भै जान लाग्दासमय धन्य तिमी रह्याछौ मकन जीवदान दियौ भनी बहुते प्रार्थना गन्या । अब तिमी क्या माग्दछौ मान भनी सोधदा बौद्धाचार्यले म केही माग्दिन यदि बक्सनुहुन्छ त तीन वार सत्यवाचा गनुहोला तब म एक थोक माग्दछु भनं सत्यवाचा गराई क्या माग्ना भन्या हे महाराज तपाईंका धेरै पुत्रहरू छन् । तिनीहरूमध्ये मेले रोजी लियाका एक पुत्र बक्सनुहुवम् भनी माग्दा राजाले विचार गन्या । पुत्र दिनु भन्याको कठिन कुरो हो परन्तु मलाई जीवदान दी सत्यकबूल गराइसक्यापछि दिनैपन्यो भनी लौ दिउंला भनी कबूल गन्या ।

ताहाँपछि सबै पुत्रहरू बोलाई सामुन्ने राखी लौ एक पुत्र लैजाऊ भनी भन्दा ती आचार्यले जुनचाहिं अवतारी थिया । तिनैकन ठहराई ती राजपुत्रकन माग्दा ती राजाले मेरा पुत्रहरूमध्ये उत्तम भयाका मुख्य चाँहिकन यिनले माग्दा वाचामा हान्या क्या लाग्छ भनी केही भन्न सकेनन् । ताहाँपछि रानीले थाहा पाई यस पुत्रकन त म कदाचित् दिन्याछैन भनी दिएनन् । थोरै दिन त्यहाँ बस्दा ती लक्षणवान् पुरुषकन साथ ल्याउन नपई एक दिन ती अवतारी पुरुषकन भेटी तिमीकन हामीले नेपालमा दुर्भिक्ष हुंदा यहाँसम्म धाई आइपुग्यौ । बाबासग पनि मागिसक्यौ । हामीले पायौं । अब हाम्रा मनोरथ पूर्ण गरिंदनु चाहिं छ भनी विन्ति गर्दा मत्स्येन्द्रावतार पुरुषबाट आज्ञा गन्या । नेपालमा सहकाल गर्ननिमित्त श्री पशुपतिनाथकन मान्नु आसद्दान्त त्रिभुवनका देवताहरू तिनैका हुकूममा अधीन भै रहन्छन् । वैशाखमा ब्राह्मण द्वारा अर्घातीर्थको जलाभिषेक गर्नु तब वर्षाफल सुफल होला भनी आज्ञा गन्या—ततः श्लोकेन कथयति—

अथवाच स मत्स्येन्द्रः नेपालवासिजन्तव

मृत्युञ्जयाथ त्रिशैच वंशाखे चाभिषेचन्म्

मिलित्वा स्ववर्गेश्च दुर्भिक्षहरणं भवेत्

गृह्यन्ते तज्जलं मेघैः काले वपति सर्वदा

यस्ता प्रकारसंग आज्ञा गरी तिमिहरूले आवाहन गर्दा म आउंला भनी ऐले रूतिमीहरूसंग आउनुहुदैन । मेरा आमाले पनि जान देवैनन् । तिमिहरू यहाँ बस्नुपर्दैन जाऊ भनी आज्ञा प्रसन्न भयो । उप्रान्त कामरूबाट गमन गरी फर्की नेपाल आई चार्हिदो पुरश्चरणको सार्जामा सब थोक शास्त्रानुसार जोरजम्मा गरी उत्तम भूमि ठहराई लगनखेलका मध्यमा शिलाको पद्माकार बनाई पवित्र भै पीठ पूजा कलश थापी पुरश्चरण आरम्भ गन्या ।

श्रीमत्स्येन्द्रनाथको नेपालमा प्रतिष्ठा

एकदिन बन्धुदत्तले राजासंग भन्यो । हे महाराज आज रात्रि मत्स्येन्द्रनाथ गमन गरी आई यस कलशमा प्रवेश गर्नुपर्छन् । तिमिले उस बखतमा एक पट्टवस्त्रले तत्क्षण कलसमा छोप्नु भनी अहार्णै ध्यानदृष्टि लाई मन्त्रले आकर्षण गन्या । नेपाल भूमिमा दशदिग्बिषे रक्षा विधानले दिग्बन्धन गरी आवाहन गर्दा मन्त्रका बलले गरी आकर्षण हुंदा श्रीमत्स्येन्द्रनाथबाट नरस्वरूपमा आफ्ना आमा भै रूह्याकीकन निन्द्रैमा झली कामरू पीठका आफ्ना गुण साथमा ली नेपाल भूमिमा प्राप्त भै पञ्चरत्नको तेजले युक्त भै रत्नाकार स्वरूप भूमर भै पुरश्चरण गन्याका स्थानमा प्राप्त भै कलशमा भित्र प्रवेश गन्या । राजालाई र अकस्मात् निन्द्रा लाग्न जाँदा बेहोस भै कलशमा छोप्न सकेनन् र भूमर स्वरूप फेरि कलशबाट निस्की फर्कदा भयो र बन्धुदत्त आचार्यले कटुवालदहदेखि पर जान नहुन्या साधन दिग्बन्धन गरी राजालाई भन्यो । हे महाराज तिमि उत्तरसाधक हौ । तिमिले अबसर चुकायौ । ईश्वर फर्की गमन गरी जाँदा भयो । अब वेस गरी चेत गरी बस भनी फेरी मन्त्रले आकर्षण गर्न लाग्यो । फेरि मत्स्येन्द्रनाथ गमन गरी आई कलशभित्र प्रवेश गन्यो । राजालाई फेरि निन्द्रा भयो र फेरि उम्की गया । त्यहाँपछि फेरि राजालाई भन्यो । तिमिले दुइ वार चुकायौ । अब फेरि एक फेरासम्म मन्त्रका बलले श्रीमत्स्येन्द्रनाथ आकर्षण गर्नुला तेस्त्रा पालि पर्नि चुकायौ भन्यो मनोरथ व्यर्थ भयो भनी खै गरी अब त वेस गरी चेतै रहुंला भनाई आकर्षण गर्न लाग्यो । फेरि मन्त्रका बलले श्रीमत्स्येन्द्रनाथकन आवाहन गर्दा गमन गरी आई कलशमा प्रवेश गर्दासमय देवताका झलले गरी राजालाई फेरि निन्द्रा लाग्न जाँदा बन्धुदत्त आचार्यले अब त अनर्थ भयो यस औसर चुक्याउप्रान्त सब मिहनत व्यर्थ भयो भनी चाँडै राजालाई गोडाले घक्का दी राजालाई उठाउंदा राजाले पनि चाँडै पट्टवस्त्रले कलश छोपिदिया । तर उस बखतमा राजाले क्या चिताया भन्यो यस आचार्यले मलाई लातैले हान्यो यिनका गोडा तीन टुक्रा पार्न पर्न्या हो भनी चिताया ।

यहाँपछि विधिपूर्वक स्थिर वाचन गरी पूजा मान्य गन्यो । कामरूपीठका पूर्णचरिड नीलनाथ ह्यग्रीव आदि हल्कन पनि आवाहन गरी पूजा मान्य गन्यो । ललितपत्तन स्थान बनाई चोभु भन्याका

स्थानमा सुहृभेश्वर नाम मिश्र ब्राम्हण बौद्धाचार्यमा पस्याका (थिया)उनका विहारका सन्धि उदरमा कलश राखी धातुका लोकेश्वर मूर्ति बनाई विधिपूर्वक प्रतिष्ठाकर्म गरी स्थापना गन्या । नेपालमा शुभाशुभ चिह्न हवस् भन्ना निमित्त भरणीनक्षत्र वार योग लग्न ठहर्न्याई मनुष्यका माफिक दशकर्म गरी स्त्रीलाई गर्न्या कर्म पनि गरी स्त्रीपुरुष दुवैका चाहिन्या कर्म पुन्याई यज्ञोपवीत दी शिवमार्ग बौद्धमार्ग दुवै मार्गले मान्नु पर्न्या प्रमाणले गरी ग्रहहरूका दान शान्तिस्वस्ति गर्नुपर्न्या रीत चलाया । यी प्रमाण गन्याको शुभाशुभ चिन्ह थिनै श्रीमत्स्येन्द्रनाथबाट हवस् भन्नानिमित्त हो । यस्ता प्रकार संग सिद्ध मत्स्येन्द्रनाथकन नरस्वरूपका गतिमा ह्याई प्रतिष्ठा गन्या ।

श्रीमत्स्येन्द्रनाथको वर्णन

यस्तै समय गोरखानाथबाट मत्स्येन्द्रनाथ आया भनी पञ्चकुमारीका मुखबाट सुनी मेरा गुरुको दर्शन गर्न जानुपर्न्यो भनी गुप्तरूप तपचर्याबाट उठ्दा नागहरू सबै स्वस्थानमा गया । त्यस दिनदेखि वर्षा प्रशस्त भैगयो । यहाँपछि बन्धुदत्त नाम बौद्धाचार्यले श्रीमत्स्येन्द्रनाथकन स्तोत्र बनाई स्तुति गन्या ।

नमो लोकनाथाय—स्तुत्वा प्रणम्यमभयं वरसर्वसत्त्वा

संपूर्णचन्द्रवदनाम्बुजपद्मेत्रम् ।

सर्वज्ञज्ञानमुकुटोज्ज्वलमुक्तिमार्गं

तं पद्पाणिवरभूषितज्ञानरशिम्

भस्यार्थ—हे परमेश्वर समस्त लोकहरूकन अभय वर प्रवन्न हुन्या पौर्याभासीका चन्द्रमा जस्ता तेजिला मुखारविन्द भयाका तथागतका बौद्धज्ञान धारण गरिरहयाका फेरि यो परमेश्वरका मात्र लक्षण कस्तो छ भन्या, नासिका पनि लामो, गण्डस्थल उठ्याको, ओठ रातो, तुषार जस्ता दन्त हँसिला मुखारविन्द भयाका विशाल कृपाल भयाका भयाका सिरपिन भयाका फेरि ब्रम्हाले पनि मान्याका कोमल वाणी भयाका फेरि पुष्पका मालाले आभूषण गन्याका सुवर्ण नाना रत्नका अलंकार भूषण गन्याका त्रिनयन जटा मुकुटमा बालचन्द्रले शोभायमान भयाका कृष्ण मृगका अञ्जीन ओढ्याका सुवर्ण भयाका फेरि लोकेश्वर भनी समस्त देव दैत्यले भज्याका वासुकी नाग राजाको जने धान्याका त्रिन्तामणि मनकामना पुन्याउन्या, रत्नकुण्डल कर्णमा धान्याका, फेरि संसार भन्नाले जन्म मरण वृद्ध हुनु नाना पाप दुःखरूपी समुद्रमा डुव्याका लोकहरूले नमस्कार गर्दा पूर्वकालमा परमेश्वरबाट बौद्ध ज्ञान की बोध गरी पापीहरूकन धर्म उादेश दिन्या, फेरि यमराजका नरकमा जाई अविचिन नरकमा हुबाई राख्याका पापीहरू सबै उतारी पाप देह मोचन गरी नरक सबै

नाश गरी शीतल भूमि गरी नरक कुण्डबाट पद्म उत्पत्ति गरी पापीहरूको दुःखमोचन गरी सुख दिन्दा, फेरि नरकमा जाँदा यम किंकरहरूकन तर्साई पठाई विहार गर्दा, फेरि नरक जस्ता ठाउँमा जाई भक्तिजन उद्धार गर्दा, त्रैलोक्यका नाथ भयाका, अभय दिन्दा दुःख पर्दा जसले तिनको नाम स्मरण गर्दा त्यसको दुःख हर्दा, फेरि यिनैले प्रेतलोकका भूमिमा जाई प्रेतहरूको भोक तृषा छुटाईदिन्दा, कस्ता प्रेतहरू भन्दा पर्वत जस्ता पेट भयाका तृषाले नरकका ज्वालाले सरीर जीण भै पानी घाममा रह्याका सुक्याका काठ जस्ता आङ सियाको छेद जत्रो मुखद्वार भयाका प्रेतहरूकन आफ्नै बाहुलीले पानी पियाई उद्धार गर्दा तृष्णाले पीडित भयाका दुःखीहरूकन आफ्ना पाँच अंगुलीबाट नदी वहाई प्रेतहरूको भूख छुटाई सरीर पुष्टि गरी आनन्द गराउन्दा, फेरि चन्द्र सूर्यका किरणले नदेख्याका ठाउँमा जाई चिन्तामणि कुण्डलका तेजले उज्यालो गरी यक्ष राक्षसले नमस्कार गरियाका बलि राजाकन पातालमा जाई अनुत्तर ज्ञान कही बोध दी धोरैमाथि उतारिदिन्दा, दिवि कुण्डल भयाका देव पुत्रथ्ये जाई अन्न मारदा देवपुत्र रोई त्रिन्ति गर्दा अन्न घन रत्न संपत्ति पनि दी दुःख नाश गर्दा कामरूप अनेक राक्षसीहरूका स्थानमा जाई अर्कानाई मारी खाँउ भनी चिताउन्दा, राक्षसीहरूकन मोह गरी ज्ञान कही धर्मचिन्त गराउन्दा विष्ठा मूत्रका भूमिमा जाई कोटिप्रमाण कृमि भै रह्याका नारकीकन भूमर भै जाई जाई शब्दले शब्द सुनाई सवे कृमिकन उद्धार गउन्दा बाह्र वर्षसम्म पनि पानी नपरी दुर्भिक्ष भै हाडाकार हुदा पानी परी व्रीहिवृद्धि गर्दा राक्षसीका हातबाट बनियाहरू आफ्नू वराह घोडा भै समुद्रबाट उक्साई पार गर्दा साधदातु केही कालमा संसार प्रलय हुदा देव दानवहरू आफ्ना रोम कूपमा हाली रक्षा गर्दा व्याघ्रादि सबै भय नाश गर्दा मनुष्य जस्तै रूखमा पारिजेत श्रेष्ठ त्यस्तै धान्याटिले युक्त गराई समस्त कुवेराटिले नमस्कार गरियाका यस्ताकन नमस्कार भनी जसले करुणाष्टक पाठ गर्दा । त्यसको साफल्य होला । नाम लिनाले दुःस्वप्नादि नाश होला ईश्वरले सब पदार्थमा रक्षा गर्नु भन्दा आदि भावले गरी करुणाष्टक बनाई स्तोत्र गर्दा । श्लोक पच्चीसको स्तोत्र बनाई ❀ “ श्रीमदार्यावलोकितेश्वरभट्टारकस्य श्रीबन्धुदत्तचार्यकृता करुणास्तव” भनी स्तुति गर्दा ।

फेरि राजा नरेन्द्रदेवबाट पनि आदि सकृत् वाणीका ‘रूपस्तव’ भनी स्तोत्र बनाई × स्तुति गर्दा ।

नमो लोकनाथाय

❀ या स्तोत्र नेपाल राष्ट्रिय पुस्तकालयको १२५, १२६ संख्याको हस्तलिखित पुस्तकमा सुरक्षित छ ।

× योस्तोत्र नेपाल राष्ट्रिय पुस्तकालयको १२६ संख्याको हस्तलिखित पुस्तकमा सुरक्षित छ ।

सर्वभूतमनुकम्पित तुभ्यं शान्तिमेव चरितं तव तुभ्यम् ।
सर्वरूपवरदिव्यसुरूपं तं नमामि दशवल्लहम् ॥१॥

मत्स्येन्द्रनाथको रथयात्रा

यस्ता प्रकारसंग श्रीराजा नरेन्द्रदेवले बन्धुदत्त आचार्यले मन्त्र आर्कषण गराई श्रीमत्स्येन्द्र नाथकन नेपालमा ल्याया । नेपालमा प्राप्त गराउंदाको वर्ष संख्या श्लोक-

अतीतकलिवर्षेषु स्वादस्वर्गरसाग्निषु
नेपाले विजयी श्रीमानार्यावलोकितेश्वरः ॥

कलिगतवर्षको ३६७६ × जाँदा श्री मत्स्येन्द्र नाथकन नेपालमा प्राप्त गरायो । यहाँपछि राजा नरेन्द्रदेवले बन्धुदत्तका सम्मतले यात्रा बनाउनाको विधिक्रिया रथको आकार भैरव ककोटक नागका प्रमाणले ढलमा बनाई चारै भैरवका भावले चार पाङ्ग्रा बनाई ३२ हात प्रमाणका रथ पाङ्ग्रा ढलमा चाहिदो विधि आरम्भ गरी यात्रा बनायो । मत्स्येन्द्रपुर नाम एक देज बनाई महीना ६ ललितपुरमा विरोजमान गराउनुपर्न्या गरी देवालय बसायो । यही रीत वर्षप्रति सदा सर्वदा भैगयो ।

× यस संवत्को विषयमा पाठान्तर पाइन्छ जस्तै-

अतीतकलिवर्षेषु शून्यद्वन्द्वरसाग्निषु ।

नेपाले जयति श्रीमानार्यावलोकितेश्वरः ॥

[कलिगत वर्ष ३६०० (वि. सं. १५६) मा नेपालमा अर्यावलोकितेश्वर (मछिन्द्रनाथ) पूज्य हुनुहुन्छ] (त्रिरत्नसौन्दर्य गाथाको ८२ पृष्ठको टिप्पणी)

अतीतकलिवर्षेषु शून्यद्वन्द्वरसाग्निषु

नेपाले विजयी श्रीमानार्यावलोकितेश्वरः ॥

(नेपाल राष्ट्रिय पुस्तकालयमा रहेको २७६ संख्याको हस्तलिखित पुस्तकबाट)

(कलिगतवर्ष ३६२३ (वि. सं. १७९) मा नेपालमा अर्यावलोकितेश्वर (मछिन्द्रनाथ) पूज्य हुनुहुन्छ)

षड्व्योमषड्वन्दिहमिते कलो वै
नेपालमागास्वलु लोकनाथः ॥

(योगी शङ्करनाथद्वारा प्रकाशित "मत्स्येन्द्रपद्यशतकम्" को अवतरणिकाबाट)
(कलिगतवर्ष ३६०६ (वि. सं. ५६२) मा लोकनाथ (मछिन्द्रनाथ) नेपालमा आउनुभयो)

अतीतकलिवर्षेषु शून्यस्वर्गरसागितपु
नेपाले जयति श्रीमानार्यावलोकितेश्वरः ॥
("मत्स्येन्द्रपद्यशतकम्" को अवतरणिकाबाट)

[कलि गतवर्ष ३६७० (वि. सं. ६२६) मा नेपालमा आर्यावलोकितेश्वर (मछिन्द्रनाथ) पूज्य हुनुहुन्छ]
यी पाठहरूमा अहिले यहाँ विचार गरिन्छ—

कृतयुगाम्बरवन्दिभिरुज्जितो गनकलिः किल विक्रमवत्सरः ।
शरहुताशनचन्द्रवियोजितो भवति शाक इह क्षितिमण्डले ॥
(शतानन्दले वि. सं. ११५६ मा बनाएको भास्वतीबाट)

कलिगत वर्षमा ३०४४ घटाएपछि विक्रमसंवत् हुन्छ । विक्रमसंवत्मा १३१ घटाएपछि शकसंवत् हुन्छ ।

शककालं कर्मभूमौ स्थाप्य नन्दाद्रिभूरग्नि युता ३१७६ योज्यै एतन्कलियुगम्भवति

(राष्ट्रिय पुस्तकालयमा रहेको सुमतितन्त्रको फोटोबाट)

[शकसंवत्मा ३१७६ जोडेपछि कलिगतवर्ष हुन्छ]

—यस अनुसार कलिगतवर्ष ३६०० मा शक सं. ४२१ वि. सं. ५५६ हुन्छ । कलिगतवर्ष ३६०६ मा शक सं. ४२७ वि. सं. ५६२ हुन्छ । कलिगतवर्ष ३६२३ मा शक सं. ४४४ वि. सं. ५७९ हुन्छ । कलिगतवर्ष ३६७० मा शक सं. ४९१ वि. सं. ६२६ हुन्छ । कलिगतवर्ष ३६७६ मा शक सं. ४९७ वि. सं. ६३२ हुन्छ ।

शकसं. ३८६ देखि ४२७ सम्म तदनुसार वि. सं. ५२१ देखि वि. सं. ५६२ सम्म नेपालमा राजा मानदेव शासन गरिरहेका छन् । (हेनुहोस् "इतिहास-संशोधनको प्रमाण प्रमेय (पहिलो भाग) २६३—२६७ पृष्ठ)

शकसं. ४४४ वि. सं. ५७९ मा नेपालमा राजा वसन्तदेव शासन गरिरहेका देखिन्छन् { हेनुहोस्- अभिलेख-सङ्ग्रह पाचौँ भागमा प्रकाशित पाटन बहालुग्याको र बलम्बु पासिख्यको अभिलेख }

चापालीगाउँको अभिलेखबाट शकसं. ४८६ वि. सं. ६२४ मा गणदेव राजा देखिन्छन् ।

... { भट्टा } रकमहाराज { श्री } गणदेव { कुशली } ... संवत् ४८६ श्रावण शुक्लदिवा-
द्वादश्याम् { हेनुहोस्- लेवी ८ संख्या नोली २१ संख्या }

[भट्टारकमहाराज श्री गणदेव कुशल हुनुहुन्छ । संवत् ४८६ श्रावण शुक्लद्वादशीमा]

वि. सं. ६३३ मा नेपालमा राजा मानदेव थिए भन्ने कुरा सुमतितन्त्रबाट थाहा पाइन्छ ।

“शकराज्याब्द ४६८ मानदेवस्य राज्याब्द ३०४”

[राष्ट्रिय पुस्तकालयमा रहेको सुमतितन्त्रको फोटोबाट]

[शकसंवत् ४६८ देखि मानदेव संवत् चलेको हो । त्यसको चलन ३०४ वर्षसम्म रह्यो ।]

यहाँ ४६८ शकसं देखि मानदेव संवत् चलेको भनी लेखिएको हुँदा वि. सं. ६३३ मा मानदेव राजा थिए भन्ने थाहा हुन्छ ।

यसरी माथि उल्लिखित वि. सं. ५५६, वि. सं. ५६२, वि. सं. ५७६, वि. सं. ६३६, वि. सं. ६३२ तिरका कुनै समयमा पनि नेपालमा नरेन्द्रदेव राजा भएको प्रमाण पाइएको छैन ।

लिच्छविकालको इतिहासमा राजा नरेन्द्रदेव वि. सं. ७००-७३६ सम्म राजा भएका देखिन्छन् । (हेतु होस्-संस्कृत-सन्देश १२ मा प्रकाशित ऐ. शि. वावुराम आचार्य तथा श्रीगुरुपं नयरज पन्तद्वारा र नोली ६७ संख्यामा पनि प्रकाशित तलेजुचोकको अभिलेख, तथा भगवानलाल १३ संख्या अर्थात् नोली ७३ संख्याको पशुपति वज्रघरको अभिलेख) तल उद्धरण गरिने एक पद्यले वि सं ७६० भन्दा पछिका राजा नरेन्द्रदेव नै मछिन्द्रनाथको यात्रा चलाएका हुन कि ? भन्ने शङ्का उठ्नै दिदैन । अहिले-सम्म पाइएका शिलापत्रका आधारमा वि.सं. ७६० भन्दा पहिलेका राजा नरेन्द्रदेव यिनी एकमात्र छन् ।

यी राजा नरेन्द्रदेवको पालामा चिनियाँ राजदूत वाङ्ग्युन्चे चीनबाट भारतमा नेपालको बाटो वि. सं. ७००-७१४ सम्म ओहोरो दोहोरो गरेका थिए । राजदूत वाङ्ग्युन्चेले तात्कालिक नेपालका राजाको वर्णन गर्दा “राजा नरेन्द्रदेव कानमा सुनको चौगडी लाउछन् तथा मोती मुगा पन्नाहरूले सिंगारिएका हुन्छन् । उनको कमरपेटीमा बुद्धको मूर्ति कुँदिएको हुन्छ ” यस्तो लेखेका छन् ।

शिलापत्रमा राजा नरेन्द्रदेव आफूमा “ उल्लेका वीर सिपाहीका भाला र बाणले उतिएका हात्ती घोडाले घनघोर भएको लडाईँ मा सारा वैरीलाई सोत्तर पारेर दुनियाँहरूलाई धर्मकर्म रुपैयाँ पैसाको व्यवहार र सुखसयलसमेत पुऱ्याइदिने आफ्ना कीर्ति दिशा विदिशा उज्यालो पारेका श्रीपशुपति-नाथका पाउको अनुगूह पाएका ” यस्तो विशेषण लगाउँछन् । (नेपालको संक्षिप्त इतिहासको आधारमा)

राजा नरेन्द्रदेव आफूमा “ पशुपतिभट्टारकपादानुगृहीत ” यस्तो विशेषण लगाउँछन् तापनि उनी बौद्धभांगपट्टि पनि झुकेका रहेछन् भन्ने कुरा उनको कमरपेटीमा बुद्धको मूर्ति कुँदिएकोबाट थाहा पाइन्छ ।

वि. सं. ७६० मा मत्स्येन्द्रनाथ नेपालमा प्रख्यात भइसकेका छन् भन्ने कुरा नरेन्द्रदेवकै नाति हुन्छ द्वितीय जयदेवका पशुपतिको शिलापत्रको पठन पद्यबाट स्पष्ट । सो यस प्रकारको छ- ।

“ पद्मं किं करुणाकरस्य करतो लोकेश्वरस्यागतम् ”

[करुणामय लोकेश्वरको हातबाट आएको कमल पो यो हो कि ?]

यसबाट वि. सं. ७६० गा मत्स्येन्द्रनाथ प्रख्यात भइसकेका र कमरपेटीमा बुद्धको मूर्ति कुदिण्डवाट राजा नरेन्द्रदेवको बौद्ध धर्मपट्टि पनि झुकाव देखिनाले यिनै नरेन्द्रदेव राजाले मत्स्येन्द्र—नाथको यात्रा चलाएहोलान् ! भन्न सकिन्छ । तर तात्कालिक निश्चित प्रमाणविना टुङ्गो लगाउन चाँहि सकिन्न ।

राजा नरेन्द्रदेवले नेपालमा मत्स्येन्द्रनाथको यात्रा चलाएका हुन् भन्ने हो भने “ स्वादस्वर्गरसा-गिणु ” यस्ता पाठको ठाउँमा “ वेदवेदाद्रिचन्द्रिणु ” जस्ता नरेन्द्रदेवको समयसंग मिल्ने पाठ पढ्नुपर्छ । वंशावलीको यो पाठले राजा नरेन्द्रदेवले मछिन्द्रनाथको यात्रा चलाए भन्न सकिन्न ।

राजा नरेन्द्रदेव तथा उनका आचार्य बन्धुदत्तले मछिन्द्रनाथको यात्रा चलाएका हुन् भन्ने तात्कालिक प्रमाण अहिलेसम्म नपाइए तापनि अनुश्रुति भने पछि पछिसम्म, “ राजा नरेन्द्रदेव र बन्धुदत्त आचार्यले मत्स्येन्द्रनाथको यात्रा चलाएका हुन् ” भन्ने चलेर आइरहेको पाइन्छ । जस्तै—

गोपाल वंशावलीमा यस विषयमा यस्तो लेखिएको छ—

“राजा नरेन्द्रदेव वर्ष ३५ तस्य आचार्य बन्धुदत्त द्वयेन श्रीबुग्मलोकेश्वर भट्टारकस्य जात्रा कृता भवति

(हिमवत्संस्कृति १ वर्ष १ अङ्क ११ पृष्ठवाट)

[राजा नरेन्द्रदेव (रज्य भोग) वर्ष ३५ उनका आचार्य बन्धुदत्त हुन् । दुवैले मछिन्द्रनाथको जात्रा चलाएको हो]

राजा श्रीनिवासमल्लको पालामा वि. सं. १७३४ मा कवि नीलकण्ठले बनाएको ‘मत्स्येन्द्रशतकम्’ नामक पुस्तकमा पनि यस विषयमा यस्तो लेखिएको छ—

अनावृष्टिरासीत् पुरा द्वादशाब्दावधि श्रेष्ठनेपालर्पाठे यदातु	॥
तदा पाडिताः पीनताभावहेतोः स्वकाये जनाः क्लिष्टचित्ताः बभूवुः	॥४१॥
तदा बान्धवाद्येन दत्तेन मन्त्रप्रभावात्तेजस्विना कामरूपे	॥
महामन्त्रजाप्येन मत्स्येन्द्र गत्वा समाराधितस्त्वं स्वभक्ते दयालुः	॥४२॥
स आचाचार्यवर्यततः स्वप्नलब्धं वरं प्राप्य भावत्ककारुण्यदत्तम्	॥
त्वया विभृता मानुषं रूपमच्छं सहायात्पुरः पीठनेपालमेव	॥४३॥
नरेन्द्राय भूपालवर्याय सर्वं त्वदायातवृत्तान्तमाहाप्य स्ववम्	॥
नरेन्द्रस्य आचार्यवाक्यं निशम्य क्षणात्तोषयुक्तो भवद्विस्मितश्च	॥४४॥

तदभ्यन्तरे मानुषं रूपमाशु त्वया त्यक्तमन्तर्हितस्त्वं क्षणेन ॥
 द्विरेफो हि भूत्वागमिष्यामि चेति त्वदाज्ञामवाप्याथ राज्ञे वृषीत् सः ॥४५॥
 यदा भामरं रूपमाप्त.स रात्रौ त्वया दृश्यते चेत्तदा धारणीयः ॥
 निशम्प्रेति तद्वाक्यमेवं प्रचक्रे नरेन्दोपि तस्मिन् क्षणे वृष्टिरासीत् ॥४६॥
 सुवृष्ट्या तथा तत्प्रजास्तुष्टचित्ता गतलकेशता पीनकाया बभूवुः ॥
 ततो बान्धवाद्येन दत्तेन चेमां सुमूर्तिं प्रतिष्ठाप्य तन्त्रोक्तमन्त्रंः ॥४७॥
 सपर्याविधिं शिक्षयित्वा जनेभ्यः कृतं विघ्नशून्यं सदा पीठमेतत् ॥
 नरेन्दावनीशः स आचार्यवर्यः सुलीनत्वमाप्तौ सुमूर्तिविधास्याम् ॥४८॥

(नेपाल राष्ट्रिय पुस्तकालयमा रहेको ६५५८ नं. को हस्तलिखित पुस्तक 'मत्स्येन्दुनाथपद्यशतक'बाट सम्पूर्ण यो 'मत्स्येन्दुपद्यशतक' पुस्तक योगी शङ्करनाथद्वारा प्रकाशित भएको छ ।)

[उहिले यो असल नेपाल पीठमा ११ वषसम्म खडेरी परेको थियो । त्यसवेला प्रजाहरू पिरिएर ज्यादै दुःखिएका थिए ॥४१॥

हे मत्स्येन्दुनाथ ! त्यसवेला आफ्नो भक्तमाथि दया राख्ने हजुरलाई मन्त्रका प्रभावले ज्यादै क्षैजिला भएका महामन्त्र जप्ने बान्धवदत्त (बन्धुदत्त) ले कामरूपपीठमा गएर आराधना गर्नु भयो ॥४२॥

हजुरको निगाहबाट सपनामा बर पाएपछि, बन्धुदत्त आचार्य सुन्दर मनुष्यको रूप लिनुभएको हजुरसंगसंगै नेपाल फर्कनुभयो ॥४३॥

हजुर आउनुभएको सारा वृत्तान्त बन्धुदत्त आचार्यले नरेन्दुदेव राजालाई बताउनुभएपछि नरेन्दुदेव राजा एकछिन जिश्ल पनु भयो । अनि ज्यादै खुशी हुनुभयो ॥४४॥

एकै छिनमा हजुर मनुष्य रूपलाई त्यजेर अन्तर्धान हुनुभयो । 'म भमराको रूप लिएर आउनेछु, भन्ने हजुरको त्यो आदेश आचार्य बन्धुदत्तले राजालाई बताउनुभयो ॥४५॥

राति जुनवेला भमरालाई देखे पनि समातिहाल्नुपर्छ ' भन्ने बोली सुनेर राजाले त्यसै गर्नुभयो । अनि एकै छिनपछि वर्षा भयो ॥४६॥

रामूरी वर्षा भएपछि सारा प्रजाहरू खुशी भए । पीर नहुनाले मोटाउन पनि लागे । आचार्य बन्धुदत्तले अनि पछि तन्त्र मन्त्रको अनुष्ठानद्वारा हजुरको यो असल मूर्तिलाई स्थापना गर्नुभयो ॥४७॥

प्रजाहरूलाई पूजाविधि सिकाएर यो नेपाल पीठलाई विघ्न नभएको पारेपछि राजा नरेन्दुदेव तथा आचार्य बन्धुदत्त हजुरको यही असल मूर्तिमा लीन हुनुभयो ॥४८॥]

“ तस्मिन् विहारे श्रीनरेन्दुदेवराजा निवृत्तिधर्मपरायणो बभूव । येन श्रीबन्धुदत्ताचार्यस्योत्तरसाधकभूतेन पोतलकाचलाच्छ्री मदार्यावलोकितेश्वरो ललिपत्तनमानीतः ॥ आद्वादशाब्दमनावृष्टयु-पद्वानि दूरीकृतानि ॥ ”

राजा नरेन्द्रदेव र आचार्य बन्धुदत्तको प्राणत्याग

मत्स्येन्द्रस्य समा यात्रा नास्ति ब्रम्हाण्डमण्डले

यति बनाई महायात्रा नेपालमा प्रख्यात भै गयो । यिनै ईश्वरका वाणीप्रमाण वैशाख महिनामा शिवकन पानी चढाउनु रीत नेपालमा भै गयो । यस धर्मले वर्षा सुफल भै रह्यो । मत्स्येन्द्रनाथकन प्रथम आकार बनाउंदाको स्थान चित्रकोर विधि गराउंदाको त्यस स्थानमा अद्यापि मृत्तिकाभूमिछ । तापान् केही बीजको अंकुर भूमिबाट उब्जनन् । यस्ता प्रकारसंग चाहिदो प्रबन्ध पुत्र्याइसक्याउप्रान्त लोकमा धन्य कहामा । अधि बन्धुदत्तले श्रीमत्स्येन्द्रनाथकन आकर्षण गर्दासमय राजामाथि लात दिदा राजाबाट यत् बौद्धाचार्यका छोडा - तीन टुका गनु पाया हुंदो हो भन्त्या घिया कुरो चितायाको थियो) बन्धुदत्तले पनि राजाले यस्तो ममाथि चिताउते भनी मनमाथि राख्याको थियो र सोही बहानाले ईश्वरको भक्तिले युक्त भै सरीरत्याग गरी श्रीमत्स्येन्द्रनाथका दाहिना पाउमा रहन गया । राजाबाट पनि मैले अधि घटिया कुरो चितायाथ्याँ । सो कुरो गुरुने पनि मनमा लियाको रहेछ र उस बहानामा यिनले प्राण छोड्या त मैले पनि प्राणत्याग गरी जान्या योग्य हो भनी श्रीमत्स्येन्द्र नाथका भावभक्तिले प्राणत्याग गरी बाउ पाउमा वास गर्व्या । सोही कारण श्रीमत्स्येन्द्रनाथका दर्शन गर्दा सोही दुइ भक्तिले युक्त हुन् भनी चरणको नमस्कार गर्दछन् ।

अधि ललितपुरमा सहरमा लोकनाथ मीननाथ आदि देवताहरूको यात्रा वर्षप्रति गर्दथ्या । पछि श्रीमत्स्येन्द्रनाथ ल्यायाउप्रान्त एक मीननाथको यात्रामात्र थामी अरु यात्रा मासी

मत्स्येन्द्रस्य समा यात्रा नास्ति ब्रम्हाण्डमण्डले

बनाई महायात्रा गर्व्या । श्री राजा नरेन्द्रदेवले ठूलो यश श्रीमत्स्येन्द्रनाथकन नेपालमा स्थिति गराया । मत्स्येन्द्रनाथका यात्राको विधि प्रबन्धका स्थिति गरी धन्य कहाइ देहत्याग गरी श्रीमत्स्येन्द्रनाथका चरणमा लीन भै गर्व्या ।

(नेपाल राष्ट्रिय पुस्तकालयमा रहेको २७६ संख्याको हस्तलिखित पुस्तकबाट)

[त्यो विहारमा मोक्ष मार्गमा लागेका राजा श्रीनरेन्द्रदेव हुनुभया । आचार्य बन्धुदत्तको उत्तर साधक भएर उह ठे (नरेन्द्रदेवले) पोखरा चल्दा आर्याबलावितेश्वर { मङ्गिद्राथ } लाई ललितपुरमा ल्याउनु भन्ना बान्ह वर्षसम्म वर्षा नभएर परेका विपद्हरूलाई हटाउनु भया । यसरी राजा नरेन्द्रदेवले मत्स्येन्द्रनाथलाई ल्याए भने जन प्रति चलेर आएको छ ।

शिवदेव पुस्ता ८ के भोगवर्ष २१४ कलिगतवर्ष ३७०५ जम्मा भोगवर्ष ४५४८

अस्य पुत्र श्रीराजा वरदेव ● भोगवर्ष २३ यी राजाका पालामा शंकराचार्य स्वामी पुनर्बार आई आफूले राखी गयाको हिन्दू धर्म प्रशस्त हेरी फर्की गया । यिन राजाका पालामा बाबाले स्थिति गरी गयाका श्री मत्स्येन्दनाथका बर्षबन्धन पुन्गाई चाहिन्या काम पुन्ध्याई प्रजा पालन गरिरह्याका थिया । अधि देखिको हरिसिद्धि त्रिशक्ति भवानीका नाच लोप हुन लाग्याहो जान्या मानिस ग सम्मत गरी विधिपूर्वक फेरि प्रकाश गराया ।

इन्द्रचोकको निर्माण

अस्य पुत्र श्रीराजा शङ्करदेव भोगवर्ष १२ यी राजाले राजधानी सहर बनाउनको इच्छा गरी जग्गा विचार गरी हेर्दा वाग्मतीका उत्तर बिष्णुमूर्तिका पूव भागमा जग्गा ठहराई सहर बनाउनको सब सार्जाम तयार गरी विधिपूर्वक वास्तुकर्म देवताको पूजा गरी श्री श के ५२७ □ काल्पुण शुदि २ उत्तर भाद्र नक्षत्र सिद्धियोग वृष लग्न वर्गोत्तमांस द्वितीय द्रेष्काण यस दिन पूर्णवती नामको पुरी बनाउन आरम्भ गरी जग खनो बनाउन लाउँदा वर्ष ३ भित्र ५००० पाँच हजार घर सिद्ध गराया ।

● यहाँ नरेन्द्रदेवपछि शिवदेव राजा भए । शिवदेवपछि उनका छोरा वरदेव राजा भए भनी लेखिएको छ ।

तर वि. सं. ७६० को द्वितीय जयदेवको पशुपतिको शिलालेखमा जयदेवले आसतो वंशवर्णन यसरी दिएका छन् ।

... .. इत्यश्च नरेन्द्रदेवः

... .. ततो जातः श्रीशिवदेव इत्यभिमतो लोकस्य भर्ता भुवः ॥

तस्माद् भूमिभुजोप्यजायत जितारातेरजय्यः परेः

राजा श्रीजयदेव इत्यवगतः श्रीवत्सदेव्यात्मजः ॥ (पशुपतिको द्वितीय जयदेवको शिलालेखबाट)

[यहाँपछि नरेन्द्रदेव (हुनुभयो) । उहाँबाट दुनियाँका मन परेका, राजा शिवदेव हुनुभयो । पराक्रमी उहाँ राजाबाट शत्रुहरूले जितीनसक्ना, वत्सदेवीका छोरा राजा जयदेव जन्मनुभयो ।]

यताबाट नरेन्द्रदेवका छोरा शिवदेव, शिवदेवका छोरा जयदेव हुन् भन्ने कुरा देखिन्छ ।

यसरी वंशावलीको यो वंशक्रम मिलेको देखिदैन ।

□ यहाँ 'शाके ५२७ वि. सं. ६६२ मा राजा शंकरदेवले पूर्णवती सहरको जग खने' भनी लेखिएको छ । तात्कालिन प्रमाणबाट त्यसैना राजा शिवदेव तथा महासामन्त अंशुवर्मा देखिन्छन्

शिवदेव पुस्ता ८ के भोगवर्ष २१४ कलिगतवर्ष ३७०५ जम्मा भोगवर्ष ४५४८

अस्य पुत्र श्रीराजा वरदेव ● भोगवर्ष २३ यी राजाका पालामा शंकराचार्य स्वामी पुनर्बार आई आफ्रूले राखी गयाको हिन्दू धर्म प्रशस्त हेरी फकीं गया । यिन राजाका पालामा बाबाले स्थिति गरी गयाका श्री मत्स्येन्दनाथका बर्षबन्धन पुन्गई चाहिन्या काम पुन्गई प्रजा पालन गरिरह्याका थिया । अधि देखिको हरिसिद्धि त्रिशक्ति भवानीका नाच लोप हुन लाग्याको जान्या मानिसांग सम्मत गरी विधिपूर्वक फेरि प्रकाश गराया ।

इन्द्रचोकको निर्माण

अस्य पुत्र श्रीराजा शङ्करदेव भोगवर्ष १२ यी राजाले राजधानी सहर बनाउनको इच्छा गरी जग्गा विचार गरी हेर्दा वाग्मनीका उत्तर बिष्णुमर्तिका पूव भागमा जग्गा ठहराई सहर बनाउनको सब साजाम तयार गरी विधिपूर्वक वास्तुकर्म देवताको पूजा गरी श्री शके ५२७ □फाल्गुण शुदि २ उत्तर भाद्र नक्षत्र सिद्धियोग वृष लग्न वर्गोत्तमांस द्वितीय द्रेकाण यस दिन पूणवती नामको पुरी बनाउन आरम्भ गरी जग खनी बनाउन लाउंदा वर्ष ३ भित्र ५००० पाँच हजार घर सिद्ध गराया ।

●यहाँ नरेन्द्रदेवपछि शिवदेव राजा भए । शिवदेवपछि उनका छोरा वरदेव राजा भए भनी लेखिएको छ ।

तर वि. सं. ७६० को द्वितीय जयदेवको पशुपतिको शिलालेखमा जयदेवले आफ्नो वंशवर्णन यसरी दिएका छन् ।

... .. इत्यक्ष नरेन्द्रदेवः

... .. ततो जातः श्रीशिवदेव इत्यभिमतो लोकस्य भर्ता भुवः ॥

तस्माद् भूमिभुजोप्यजायत जितारातेरजय्यः परैः

राजा श्रीजयदेव इत्यवगतः श्रीवत्सदेव्यात्मज ॥ (पशुपतिको द्वितीय जयदेवको शिलालेखबाट)

[यहाँपछि नरेन्द्रदेव (हनुमयो) । उहाँबाट दुनियाँका मन परेका, राजा शिवदेव हनुमयो । पराक्रमी उहाँ राजाबाट शत्रुहरूले जितिनसक्ना, वत्सदेवीका छोरा राजा जयदेव जन्मनुभयो ।]

यताबाट नरेन्द्रदेवका छोरा शिवदेव, शिवदेवका छोरा जयदेव हुन् भन्ने कुरा देखिन्छ ।

यसरी वंशावलीको यो वंशक्रम मिलेको देखिदैन ।

□यहाँ 'शके ५२७ वि. सं. ६६२ मा राजा शंकरदेवले पूणवती सहरको जग खने' भनी लेखिएको छ । तात्कालिक प्रमाणबाट त्यसबेला राजा शिवदेव तथा महासामन्त अंशुवर्मा देखिन्छन्

उस समय इन्द्रचोक भन्याका टेखु दोभान भन्याको थियो । थोरै वर्षपछि संगम छाडी एक वाणसम्म पुडो सरो जाँदा वेलामा न्होंगजमा इन्द्रचोक भनी देश बसाया । पीठ श्मशान मेटीकन सहर बसाई बौद्ध मार्गका बौद्धाचार्यका सम्मतने ललितस्तनका श्रीमत्स्येन्द्रनाथका यात्राका गतिले पूर्णवती सहरमा श्वेतरूपा लोकेश्वर विधिपूर्वक स्थापना गरीकन स्वयम्भू काली पूर्ण काली कामनादायक गणेशकन प्रतिष्ठा गन्या । अधिदेखि चोभारका आनन्दादि लोकेश्वरको यात्रानिमित्त रथको आकार बनाई देवपत्तन सहरमा यात्रा गरी फर्काई लैजान्थ्या । यिनै आनन्दादि लोकेश्वर र पूर्णवतीपुरको श्वेतरूप लोकेश्वर दुवै साथै रथ आकार रथ बनाई चैत्र शुक्ल अष्टमीका दिन असनटोलमा राखी तीन दिनपर्यन्त यात्रा गर्दथ्या ।

सात नगरको निर्माण

अस्य पुत्र श्री वर्द्धमानदेव राजा भोगवर्ष १६ यिन राजाले पनि फेरी थपी चार हजार घर बढाई पूर्णवती सहर बढाया ।

फेरी १५ वर्षपछि अस्य पुत्र श्रीबलिदेव राजा भोगवर्ष १२ यिन राजाले पनि सहर बढाउनको इच्छा गरी उत्तरदेखि दक्षिणतिर सहर बढाई बसाया । विशालनगर विन्याउप्रान्त अन्यत्र जाई बस्याकाकन उज्जैनका मानिस भ्रुकाई ज्ञानी पाण्डित बुद्धिबन्त प्रभृतिसंग समत गरी नगरप्रतिष्ठा गरी देशमा प्रजाकन आनन्द दी प्रजाले यो नगरमा भुक्तमान गराया ।

... .. लिच्छविकुलकेतुभट्टारमहाराजश्रीशिवदेवः कुशली श्रीमहा-
सामन्तांशुवर्मा ... संवत् ५ २ ६ आश्वयुज शुक्ल दिवा —
(नेत्रको शिलापत्रवाट । संपूर्ण यो शिलापत्र अभिलेख—संग्रह पहिलो भागमा प्रकाशित भएको छ)
[लिच्छविकुलका भण्डा जस्ता भएका भट्टारक [गद्दीनशीन] महाराजाधिराज शिवदेव आराम हुनुहुन्छ । श्रीमहासामन्त अंशुवर्मा संवत् ५२६ [वि.सं ६६१] आश्विन शुक्ल]
यतावाट वि. सं ६६१ मा राजः शिवदेव महासामन्त अंशुवर्मा देखिन्छन् ।
श्रीमहासामन्तांशुवर्मा कुशली संवत् ३० ज्येष्ठशुक्लपष्ठ्याम
[डांडिगाउँको अभिलेखवाट लेवी १३ संख्या नोली ३५संख्या]
[श्रीमहासामन्त अंशुवर्मा आराम हुनुहुन्छ । संवत् ३० [वि.सं. ६६३] जेष्ठ शुक्ल पष्ठीमा]
यतावाट वि. सं. ६६१ मा महाराजाधिराज शिवदेव महासामन्त अंशुवर्मा देखिएकोले र वि.सं ६६३ मा महासामन्त अंशुवर्मा देखिएकोले वि.सं. ६६२ मा शङ्करदेव राजा थिए भन्ने कुरा मिलन सक्दैन भन्ने देखिन आउँछ ।

यहाँपछि नेपाल मण्डलमा श्रीरुद्रदेव राजा आई राज्य गुन्या भोगवष २७ दिन राजाले कुभीतटपर्वन्त निककण्टक गरी राज्यभोग गुन्या । यिनको परलोक भयापछि फेरि अधिका राजाका सन्तान श्रीजयदेव राजा भवा । भोगवर्ष ४२ यिनको जीवित पनि ललितपत्तन पूर्णवती सहरको बास गरी नगर गुल्जार प्रजाप्रतिपाल गरिरह्याका थिया । कान्छा आनन्दमल्ल वर्ष ३५ दाज्यूबाटे र सहरका भोग गराई आफू जानी पुरुषार्थी हुनाले नेपालका पूर्वभागमा आई अन्नपूर्णा देवीकन काशीदेखि आवाहना गरी ठूलो भक्तिले संयोग गरी सुसाइत पारो आँधि ग्राममात्र भै रह्याको ग्रामवान् भक्तपुर नाम गरी भैरवनाथकन देशमध्य पार १२००० बाग्हु हजार का सहर कलगत ४१९७ जाँदा बवाया ।

फेरि यी राजाले दाज्यूका बराबरी गरला भनी सहर पूर्वभागमा पर्वतभिन्न जाई श्रीचण्डेश्वरीक आज्ञा पाई वनेपुर (र अरु) नाम गरी देशहु ७ पादा ठाउँ ठाउँना बवाया । कोही ग्राम शास्त्रप्रासङ्ग नेपालका प्रयागसन्धि पनौतीग्राम नाला भगवती नाला संयुक्त कोही ग्राम नारायणसन्धि धौखेल, कोही ग्राम धनेश्वरीसन्धि खड्पु, कोही ग्राम चको ऋषिका आथमसन्धि चौकोट, कोही ग्राम वासीका पीठसन्धि साँगा यति सात प्रकार गरी देश बनाई भक्तपुर आई सब लक्षणले दर्बार बनाई रहंदाभया ।

यहाँ कलगतवर्ष ४१९७ विसं ११५३ मा आनन्ददेव राजाले एक ग्रामलाई भक्तपुर नाम गरी सहर बसाए' भनी लेखिएको छ । तर तलको प्रमाणबाट -

सम्बत् ४४ ।। अष्टमस्ये लिखितमिदमिति ॥ ॥ शुभमस्तु ॥ श्रीभक्तपुराधिवासिनो भद्रं पण्डिताचार्यश्रीउदयपालसोमस्य पुत्रकनिदम् ॥

[नेपाली राष्ट्रिय पुस्तकालयमा रहेको नं ८९३ को हस्तलिखित पुस्तक किरणतन्त्रबाट] [सम्बत् ४४ [वि सं १८१] जेठ महिनामा सभारएको हो । कल्याण चौस् । भक्तपुरमा बस्ने भद्र पण्डित उदयपाल सोमको यो पुस्तक हो]

यत बट विसं १८११ मा नै भक्तपुरा नामकरण भइसकेको देखिन्छ । नेपालमा विसं ११५३ मा राजा हर्षदेवथिए भन्ने कुरा तलको प्रमाणबाट स्पष्ट हुन्छ । अथोः

अथोः ॥ द्विशते सम्बत्छरेतीते समदशसपूरतः । फाल्गुणस्य तु शुक्लस्य उत्तमेपुत्रयोदती । श्रीनेपालस्येवविजयरज्य महाच्छुद्धपदेवराजेपु ।

[नेपाली राष्ट्रिय पुस्तकालयमा रहेको नं १४४५ संख्याको हस्तलिखित पुस्तक श्रीतन्त्राद्धाववाट]

अस्य पुत्र श्रीबालार्जुनदेव राजा भोगवर्ष २१ यिन राजाले भाइ छोरा आफ्नी रानी सहितका नामले श्रीमत्स्येन्द्रनाथ बुग्मलोकेश्वर भट्टारककन आफ्ना शिरको मुकुट मणि नवरत्न जड्याको मुकुट विधिपूर्वक पूजा मान्य गरी चढाया ।

अस्य पुत्र श्री मानदेव १ श्री विक्रमदेव १ मानदेवले ललितपत्तनको राज्य गन्या । विक्रमदेवले पूर्णवतीको राज्य गन्या । अब ललितपत्तन सहर कान्तिपुर दुवैका मर्यादा मिलाई वृत्तान्त कहिन्छ ।

श्री मानदेव भोग वर्ष ३६ यिन राजाले पनि नेपालमा दुई राजा भै आफूसमा मिली राज्य भोग गन्या ।

मणिगणेश आदि देवताको प्रतिष्ठा

अस्य पुत्र नरेन्द्रदेव भोग वर्ष १ यिनी राज्याभिषेक पाई चाँडै परलोक हुँदा आगुणकामदेव नाम गन्याकाकन राज्याभिषेक दिया । अस्य भोगवर्ष ५१ यिन राजाका पालामा पंचनन्देश्वर संगम वाग्मती विष्णुमतीको संगम भै मूल सागर भन्याको थियो । यिन राजाका पालामा श्रीमन्मानेश्वरीका प्रसादले पंच कौमारो मैतादेवी भनी मांगल देशका नायाटोल बनाई मूल स्वान नाम पुष्पका निमित्तले मालिन नाम गठ जात प्रख्यात गन्या । यिनीहरू गठ होइन । यहाँपछि ललितपत्तनका पटको राज कुलमा ६ चोक बनाई राख्याका श्री आदिशक्ति ईश्वरी प्रसन्न भै मानदेव राजाको भक्ति सेवादेखि प्रसन्न भै वृन्दानवाद श्रीआदिशक्ति दी पठाउदा नेपालमा ल्याई श्री मूलछेँ भनी मूल आगममा स्थापना गरी शिवशक्तिले युक्त गरी मूलछेँ आगम भनी प्रख्यात गरी संसार प्रतिपाल गर्ना निमित्तले प्रबन्ध पुन्याई स्थापना गर्दाभया । यहाँपछि बौद्धमत शिवशक्ति दुवै मन्त्रका प्रमाणले रहस्य मूर्ति बनाई प्रतिष्ठा गन्या ।

यिन राजाले फेरि खड्गयात्रा अधि नभयाको मूलछेँ आगम स्थापना गर्न पाउंदा दशमीका दिन निमन्त्रणा कम पूजा गराई आधिन शुक्ल परेवाका दिन घटस्थापना गरी यवारोपण दश दिनका दशमीमा खड्गयात्रा गर्दाभया ।

[संवत् २१७ [वि.सं ११५३] फाल्गुन शुक्ल त्रयोदशी पूर्वफाल्गुनी नक्षत्र भएको दिन नेपालमा श्रीहृषदेवको विजयराज्यमा]

यथावाट वि.सं ११५३ मा राजा आनन्ददेवले एक ग्रामको भक्तपुर नामकरण गरे भन्ने वंशावलीको यो कुरा नमिलेको देखिन्छ ।

यहाँ मछि मंकोबहाल भनी बनाई संसारमा वृष्टिका कारणले वर्षाकाललाई अनावृष्टि हुँदा कालमा पातालमार्ग बनाई लगनखेलमा महादेव वर्षेश्वर भनी स्थापना गरी शंखमूलपर्यन्त चारै दिशामा ईंट ढुङ्गाले रस्ता बनाई तीर्थ नागदह भनी बनाई चैत्यका प्रतिमा राखी मंकोबहाल भनी नाम राखी अनावृष्टि कालमा यसको विधि पुण्याई साधक जन जान पाउनुमा गरी वर्षा शून्य भयामा वर्षा होला भनी साधक गुणी जनलाई भनी राख्या । यो कार्य सिद्धि गर्न निमित्त मणिगणेश भनी स्थापना गरी त्रिशक्ति गुप्त आगम स्थापना प्रतिष्ठा गन्या । यहाँपछि राजधानी मणिगणेश भनी मणिकुमार भनी नारायण स्थापना प्रतिष्ठा गरी एक कर्प खेत उपवर्ग गरी चोक बनाई राजस्थान बनाया । ठूलो कोटगृह भण्डारनिमित्त बनाया । पोखरी पनि बनाया । यस चोक र देवतालाई आसय जग्गा राखी पूजा पाठ पुण्याई सुखमा ऐश्वर्य पाउनुनिमित्त गन्या ।

जुन मानिसले परन्तु चित्त राखी भक्ति गर्ला । उस मानिसलाई वैकुण्ठधाम प्राप्त होला । ईश्वरीमालीन भै मोक्षपदवी पाउला । त्रिवेणी शंखमूल नवसागर प्रभावती संगम ललितपत्तन सहर सन्मुख प्रवाह भै विराजमान भयाका छन् । जुन मानिसले अन्तकालमा यी तीर्थमा प्राण त्याग गर्ला । त्यसलाई विष्णुलोक प्राप्त होला । अथवा गरीब इत्यादि जनले यी तीर्थमा लैजान नसकी गृहमा प्राण छोड्ला सोकन पनि वैकुण्ठवास पाउला । यो तन्त्रका मतले बनाई राख्याको नगर उ डामर तन्त्रका प्रमाणले यो ललितपत्तन सहर बनाई चौबीस हजार अधिका गृहहरूसमेत चौबीस हजार भनी प्रख्यात गरी बनाया । यिन राजाले यस्ता प्रहारसंग कृति बनाई धन्य कहाया ।

कान्तिपुरनगरनिर्माण

अब पूर्णवती भन्त्या सहर पछि कान्तिपुर भनी प्रख्यात हुन्या सहरमा राजा हुन्याका वृत्तान्त कहिन्छ । बालार्जुनदेव राजाका पुत्र २ मध्ये मानदेव ललितपत्तनका राजा भया । भाइ कान्तिपुरका राजा भया । राजा श्रीविक्रमदेव भोगवष ८६ यिन राजाले पनि नेपालमा दुइ राजा भै देव देवताको सम्मान गरी आफुसमा मिली राज्य भोग गन्या ।

अस्य पुत्र राजा श्रीनरेन्द्रदेव भोगवष १ यिन राजाले राज्याभिषेक पाई चाँडै परलोक हुँदा भाई श्रीगुणकाम नाम गन्याका राजा भया । अस्य भोगवष ५१ यिन राजाका पालामा अघि पंच-नन्देश्वर संगम वारमा विष्णुमतीको संगम भै मूलसागर भयाको थियो । यिन राजाले महालक्ष्मीका वृत सेवा गरिरहुँदासमय राजाकन सपनामा लक्ष्मीबाट आज्ञा प्रसन्न भइन् । हे राजन् तिमीले एक

पुरी बनाऊ कहाँ भन्या परापूर्वमा नेमुनि ऋषिले तपस्या गन्याको स्थान वाग्मती र विष्णुमतीको सगममध्ये विषयकान्तेश्वर विराजमान भयाका स्थानमा इन्द्रादि देवताहरू गुप्तरूपले आई लोकेश्वरका (दर्शन गर्ने) स्थान हो त्यसै स्थान कान्तिपुरी नाम गरी देवीका खड्गाकारले पुरी बनाऊ । त्यस सहर मा नित्य लाख हँैयाको कारोबार हुन्थ्यो । यति भयासम्म म पनि त्यसै सहरमा वास गरी रहुँला भनी स्वप्नविषे आज्ञा दिनुभइनु र गुणकामदेव बहुतै खुशी भै आज्ञा प्रमाण जग्गा ठहराई सहर पुरी बनाउना निमित्त अंगीकार गन्या । १८००० घर सहर कलिगत ३८२५ □ जाँदा तयारी भयो । कर्णदीप समीप श्मशान पनि यथाक्रमले बसाया ।

□ यहाँ “ कलिगत वष ३८२५ (वि. सं. ७८१) मा राजा गुणकामदेवले सहर बनाए’ भनी लेखिएको छ । तात्कालिक प्रमाणद्वारा वि. सं. ७८१ मा नेपालमा राजा गुणकामदेव थिएनन् भन्ने देखिन्छ ।

दूतकश्चात्र युवराज श्रीविजयदेव । संवत् १४५ पौष शुक्ल दिवा तृतीयस्याम् ।

(पाटन मीननाथको शिलापत्रबाट, भगवानलाल १४ संख्या नोली ८० संख्या)

[यहाँका माफत युवराज श्रीविजयदेव हुन् । संवत् १४५ (वि. सं. ७७८) पौष शुक्ल तृतीया]

यस शिलापत्रमा राजा जयदेवको नाम मेटिएर गएको छ । जयदेवका पिताशिवदेव को भृङ्गारेश्वरको शिलापत्रमा दूतक राजपुत्र जयदेव छन् । यस शिलापत्रमा दूतक युवराज विजयदेव छन् । विजयदेव जयदेवका छोरा हुन् । यसकारण यो शिलापत्र राजा जयदेवकै हो भन्ने देखिन्छ ।

जयदेवको पशुपतिको शिलापत्र वि. सं. ७९० को हो ।

यसरी वि सं. ७८१ मा नेपालमा द्वितीय जयदेव राज्य गरिरहेका देखिन्छन् ।

गुणकामदेव राजा त अहिलेसम्म नेपालको इतिहासमा दुइवटा देखिएका छन् । ती हुन् वि. सं. १०४३ ताकाका पहिला, वि. सं. १२४२ ताकाका दोस्रा ।

प्रथम राजा गुणकामदेवको पालाको वि सं. १०४३ को शिलापत्र, तथा वि. सं. १०४७ को ताडपत्राभिनेख पाइएका छन् । ती दुवै अभिनेख—सग्रह ६ भागमा प्रकाशित भएका छन् ।

फेरी पूर्वदिशाका चण्डेश्वरी ल्याई देशमध्ये रक्षाकार गरी बसाया । फेरि देश पूर्वपट्टि नीलपीठ काली जगाई लुमडी नाम देशरक्षाकार गरी बसाया । तेही क्रमले देश पश्चिमपट्टि विष्णुमतीतिरमा रक्तकालीकन ककेश्वरी जगाई देशका बाह्याभ्यन्तर गरी नवदुर्गा २ गण जगाई देश दक्षिणका मूल क्षेत्रपाल पचली भैरवकन जगाया । देश उत्तरपट्टि रक्षाकारी इन्द्रायणी युग्म २ लुटिपोठ नाम जय-जुपीठ बीजेश्वरी आसवालि सहित गरी जगाई बीजेश्वरी आकाशचारी देवी परापूर्वमा बृम्हपुत्री उडी जाई देवी तारा योगिनीमा मिलन गयाको हो । फेरि लोकेश्वरका यात्रा गरी चलाया ।

फेरि सहर उत्तर भागमा गोल गरी ठवहिल नाम ग्राम बसाया । ७०० देवता छन् । बनियाँमा एक बनियाँ आयाको हो । यी राजाले चारै दिशा लडाई गरी धन दौलत धरी ल्याई श्रीपशुपतिमा चढाया ।

नेपाली संवत्को प्रारम्भ

अब फेरि ललितपत्तनतर्फ-राजा मानदेवका पुत्र ललितपत्तनका राजा भया । श्रीराजा राघवदेव भोगवर्ष ६३ यिन राजाले नीतिले प्रजाकन पालन गरिरह्याका थिया । यिन राजाका यानामा भक्तपुर ग्राममा एक सामुद्री शास्त्र जान्या थिया र सुवर्णआकर्षणका योग वार साइत

राजा द्वितीय गुणकामदेवको पालाको वि. स. १२४२ को लेख नेपाल राष्ट्रिय पुस्तकालयमा छ । सो यस प्रकारको छ ।

संवत् ३०५ प्रथमाषाढशुक्लतृतीयायां आदित्यवासरे पुष्यनक्षत्रे राजा [धिराज १२] मेश्वरपरमभट्टारकश्रीमद्गुणकामदेवस्य राज्ये लिखितमिति ।

(नेपाल राष्ट्रिय पुस्तकालयमा रहेको ७०१ संख्याको "भट्टोत्पलकृता बृहज्जातकस्य संक्षेपटीका भन्ने ताडपत्रको पुस्तकबाट)

[संवत् ३०५ (वि. सं. १२४२) अधिक आषाढ शुक्ल तृतीया आदित्यवार पुष्यनक्षत्रमा गद्दीनशोन महाराजाधिराज गुणकामदेवको राज्यकालमा लेखियो]

यताबाद "वि. सं. ७८१ मा गुणकामदेव राजा थिएनन् । वि. सं. ७८१मा राजा जयदेव थिए । प्रथम गुणकामदेव राजा वि. सं. १०४३ तिर द्वितीय गुणकामदेव राजा वि. सं. १२४२ तिर नेपालमा राज्य गरिरहेका थिए भन्ने स्पष्ट देखिन्छ ।

ठहराई आफूले जान्याको शास्त्रप्रमाण स्थानसमेत जानी थोरै मानिसहरूकन गुप्तसंग विष्णुमतीको र भद्रमतीको संगम लखुतीर्थमा जाई बालुवा उठाई बोकी सरासर आऊ भनी पठाया । ती भरिया-हरूले ती जान्या जनले अर्थाई पठायाबमोजिम बालुवा बोकी आउँदा बेला बाटामा कोही एक चतुर मानिस कान्तिपुर सहर हजार घर नपुग्दा अधिका कान्तिपुरवासी साख्वा नाम गन्याको शूद्र जातले भक्तग्रामवासी भरियाहरू विष्णुमतीसम्म आई बालुवा बोकी भक्तग्राम लैजान किन लिन आया, यसमा केही कारण निश्चय होला, भनी ठहराई भरियाहरूकन बहुते सन्मान गरी बुझाई घरमा लगी ती भरियाहरूकन तृप्त गरी खुवाई मलाई पनि बालुवा चाहिन्या थियो । भरियाविना ल्याउन सक्याको छैन । तसर्थ यस बालुवा मेरा घरमा खन्याई फेरी विष्णुमती जाई बालुवा बोकी लैजाऊ भनी ज्यालासमेत दी अनेक तरहसंग बुझाउँदा ती विवेक नभयाका भरियाहरूले वढिया भन्यौ क्या होला भनी बालुवा साख्वाका घरमा खन्याई फेरि विष्णुमती जाई बालुवा उठाई बोकी भक्तग्राम लया ।

यो भेद साख्वाले बाहेक अरूले जान्याको थिएन । ती भरियाहरू दोस्त्राफेर लिन जाँदा सुवर्ण सिद्धि हो साइत टरी गयाको हुनाले भक्तपुर राजधानी सहर लयाको बालुवाको भारी जस्ताको तस्तै रहयो र त्यो शास्त्रीका मनमा यस्तो आयो कि मैले धेरै वर्षसम्म मिहित गरी निश्चय मानी ठहराई पठायाको यस शास्त्रले मलाई बहुते शरम पान्यो । भूट रहेछ भनी दिक्क भै सुवर्ण आकर्षणका पुस्तकलाई आगामा जलाइदियो । यस कुराको अर्थ साख्वाले बाहेक भक्तपुरका भरियाहरू उसका घरमा आउनुया जान्या मानिस कसैले पनि बुभन सकेनन् । साख्वाका घरको बालुवा चौथा दिनमा सबै सुवर्णसिद्ध भै गयो ।

ताहां उप्रान्त साख्वा बहुते जानी हुनाले मनमा यस्तो विचार गन्यो कि भक्तपुरवासी जनले शास्त्रका प्रमाण विचार गरी सुवर्णसिद्ध को साइत योग ठहराई लिन पठायाको धनकन मेरे भरियाहरूलाई सन्मान गरी बुझाई आफ्नू गन्या । अब यो धनलाई राखी छोड्नको केही प्रयोजन छैन चाँडै यश धर्म कीर्तिमा ल्याउनुया हो भनी यस्ता तरहसंग विचार गरी सबै धन सुवर्ण खर्च गरी यो नेपालका मानिस प्रजाहरूको ऋण कति शेष नराखी निरी नेपाल सवत् नाम गरी संवत् फरायो ११११ साख्वा जातमा शूद्र थियो तापनि बुद्धि बढो हुनाले नेपाल पुरीमा ठूलो जस प्रख्यात गरी श्रीगणेशतिनाथका दक्षिण दर्वाजासन्मुख आफ्नू शिलामूर्ति बनाई स्थापना गरी अन्तमा उद्धार भै गयो ।

११११यहां राजा राघवदेवको पालामा साख्वाले नेपाल संवत् चलाए भनी लेखिएको छ । राजा राघवदेवको पालामा नेपाल सवत् चल्यो भन्ने तात्कालिक प्रमाण अहिलेसम्म पाइएको छैन । अनुश्रुति भने 'राजा राघवदेवको पालामा नेपाल संवत् चल्यो' भन्ने पाईन्छ —

नान्यदेवले नेपाल उपत्यकामा राज्य गरे भन्ने अनुश्रुति

इन्दुश्च सोमवसुसंमितशाकवर्षे

तच्छ्रावणस्य धवले मुनितिथ्यधस्तात्

स्वातौ शनिश्चरदिने रिपुमर्दलग्ने

श्रीनान्यदेवनृपतिर्विदधीत राज्यम्

शाके संवत्को ८११ वष जांदा नेपाली संवत्को १० (६) वर्ष जांदा यिनै जयदेव मल्ल आनन्द मल्लका पालामा दक्षिण कर्णालिक देवदेवि नान्यदेव राजा आई यो नेपालमा प्रवेश गरी द्विमाजु देवो स्वेष्टदेवतासहित गरी आई नेपालका राजाहरूसित लडाईं गरी जिती ती राजाहरूकन भगाया । ती मल्ल राजाहरू भागी तिन्हौंमा बस्न गया । यी कर्णालिका राजाका सैन्यमा धेरै जातका मानिस साथ थिया । नायर देशका बासिन्दा नेवारहरू ब्रम्हपुत्र क्षत्रीजातिदेखि उत्पन्न भयाका जात आचारहरू आदि अनेक जातका मानिस थिया । यी राजाले राजधानी सहर भक्तपुर गरी बास गरी तीनै सहरका राजा भै रह्याः राजाका नाम नान्यदेव भोगवर्ष ५० यिनै राज ले नेपालमा शाके-संवत् ल्याई चलाइदिया । अस्य पुत्र गांगदेव वर्ष ४१ अस्य पुत्र नरसिंहदेव वर्ष ३१ अस्य पुत्र शक्तिसिंहदेव ३६

... .. नेपालमा राघवदेव हुंदा शाक्

आठसौं दुवै ८०२ वषपछि किराया ।

[नेपाल राष्ट्रिय पुस्तकालयमारहेको २७६३ संख्याको नेपाली भाषामा श्लोकबद्ध ग्रहगौरव भन्ने अप्रकाशित पुस्तकबाट]

वंशावलीकारले यहाँ शाके संवत् ८११ वि.सं. ६४६ मा नान्यदेव तीनै सहरका राजा भए भनी लेखेका छन्, तथा नान्यदेवपछि उनका सन्तान रामसिंहदेव सम्मको राज्यभोगवर्ष जम्मा २१६ वर्ष भनी लेखेका छन् । यहाँ वंशावलीको भनाईअनुसार नान्यदेवका सन्तान रामसिंहदेवसम्म जम्मा ६४६ + २१६ = वि. सं. ११६५ तिर हुनुपर्नेमा वंशावलीकारले ' रामसिंहदेवको पालामा ४३५६ कलिवष (वि. सं. १३१५) मा मुकुन्दसेन राजाले युद्ध गन्या' भनी लेखेका छन् ।

यसरी यहाँ डेढ सय वर्षको फरक परेको छ ।

यस थपयमा वंशावलीमा लेखिएको " इन्दुश्च सोमशशिसंमितशाकवर्षे " यो पाठ मिल्दैन, नन्देन्दुशूयशशिसंमितशाकवर्षे " यो पाठ मिल्छ भनी सूर्यविक्रम ज्वालाले लेखनुभएको छ

(हेर्नुहोस् नेपाल उपत्यकाको मध्यकालीन इतिहास २८ - ३३ पृष्ठ)

नेपालमा मुकुन्दसेनले आक्रमण गरे भन्ने अनुश्रुति

अस्य पुत्र रामसिंहदेव वर्ष ५८ यिन राजाका पालामा पश्चिम पाल्पा देशदेखि कलि ४३५६ मा मुकुन्दसेन नाम गन्याका बडो वीर राजा सवा लाख लंकर साथ गरी यस नेपाल पुरीमा प्रवेश गरी नेपालका राजाहरूसित ठूलो अति कठोर युद्ध गन्या । दुवै तर्फका सैन्य धेरै मग्या । परन्तु सेन राजाले नेपालको राजाको लंकर धेरैकन मारी जिती भग्या । सबै सहरमा वेनीतिसित प्रजाहरूकन दलमल गरी लुटपीट गरी मूला उखेली खाडल खनी राखी धान सबै काटी कुटी कुनियो [कुनिउ] लाई ठाउँ ठाउँका देवताहरू भंग गरी ताडी पाँचो मन्दिन्द्रनाथका जात्रामा निकासिराख्नुया भैरवका मूर्ति उखाली आस्ता स्वदेश पाल्पा नाम बुजौली देश पठाइदिया अद्यापि पाल्पामा छँदैछन्।

वंशावलीकारले यहाँ ' वि.सं १०१५ मा पाल्पाका राजा मुकुन्दसेनले नेपालमा आक्रमण गरी उत्पात मचाए " भनी लेखेका छन् । पाल्पाका प्रसिद्ध राजा मुकुन्दसेन वि. सं. १६०० ताकाका हुन् ।

वि सं १३१५ मा मुकुन्दसेनले नेपालमा आक्रमण गरे भन्ने कुराको प्रमाण नेपालको इतिहासमा अहिलेसम्म पाइएको छैन ।

वि. सं. १३४४, १३४५, १३४६ मा पश्चिमबाट जितारिमल्लले नेपाल उपत्यकामा लगातार तीनवर्षे सम्म आक्रमण गरेका थिए । गाउहरूमा आगो लगाइदिई हाहाकार मचाई जितारिमल्ल स्वदेश फर्केका थिए ।

(यस विषयमा विशेष कुरा इतिहास संशोधनको प्रमाण प्रमेय १४८ पृष्ठ हेर्नुहोस्)

वि. सं. १४०६ मा बङ्गालका सुल्तान शमसुद्दीन ठूलो फौजसाथ नेपाल उपत्यकामा भयङ्कर आक्रमण गरेका थिए, त्यसवेला उनको फौजले शहरहरूमा आगो लाइदियो। पशुपतिनाथलाई तीन टुक्रा पारिदियो । स्वयम्भू चैत्य भत्काई त्यहाँ भएको धन लिई त्यहाँ आगो लाइदियो । उपत्यकाका शासक र दुनियाँहरूले शमसुद्दीनको फौजसंग सोझै मुकाबिला गर्न नसकी आफ्नो संरक्षण गनतिर लागेका हुदा मुसलमाना सैन्यले नेपाल उपत्यकाका तीन शहर उजाड पार्ने अदसर पायो ।

[यस विषयमा विशेष कुरा इतिहास-संशोधनको प्रमाणप्रमेयको ६२-६६ पृष्ठ पढ्नुहोस् ।

यसरी ' प्रमाणद्वारा सिद्ध भइसकेको नेपाल उपत्यकामा जितारिमल्लको आक्रमण, सुल्तान शमसुद्दीनको आक्रमणको कुरालाई वंशावलीकारले यहाँ लेख्न सकेका छैनन् ।

यहाँ लेखिएको " मुकुन्दसेनले नेपाल उपत्यकामा आक्रमण गरी उत्पात मचाए " भन्ने कुराले जितारिमल्ल अथाशमसुद्दीनको आक्रमणलाई लक्ष गरेको हुनुपर्छ ।

यी मुकुन्दसेन राजाले नेपालका प्रजा वशमा राखी राज्यभोग गर्नको बन्दोबस्त नगरी प्रजाहरूकन मार पीट गरी अन्नदि काटी देवताको स्थान बिगारी मनग्य गन्या । यी सेन राजाका सैन्यमा खस मगर आदि पर्वतवासी थिया । यिनीहरूका मनमा दया धर्म नहुनाले नेपाल पुरीमा धेरै अकीति गन्या र श्रीपशुपतिनाथ आदि सबै देवता कोप भै पशुपतिका अघोर मुखले विकरदन्त निकासीकन महामारी भन्याकी संहारकारी देवी प्रकट गरी सबै लस्करमा प्रवेश गराई श्रीपशुपतिनाथबाट एक पशुभिन्नमा सबै लस्कर भस्म गराई सेन राजाका सब सेनालाई यमलोक पठाया । राजामात्र पूर्व दिशामा जाई पुग्या ।

यी मुकुन्दसेन राजाले नेपालमा प्रवेश गरी लडाइं गर्दा मछिन्द्रनाथ लगनखेलका स्नान मण्डलमा थिया । धेरै सेनासाथ वैरी आयो भन्या सोहरा सुन्दैमा सबै यात्रा देखनकन गयाका मानिस भागी गया । मछिन्द्रनाथका साथ कोही मानिस थियानन् । उस्तै बखतमा आफना सैन्यलाई सहरतिर घेर्न लाई मुकुन्दसेन राजा मछिन्द्रनाथ भयाका ठाउँमा पुगी आफना घोडाको गलाको सिक्री माला भिकी उरालिदिदा मछिन्द्रनाथले सिर झुकाई आफना गलमा पारी लिंदाभया । यसै कारण मुकुन्दसेन राजाले मछिन्द्रनाथको बडो प्रत्यक्ष मानी उनमाथि केही बिघ्न सेन राज बाट हुन पाएन । त्यो सिक्री माला मछिन्द्रनाथका गलामा अद्यापि छुंदैछ ।

यही समयदेखि नेपालमा खस मगरहरूको प्रवेश भयो । सिन्की हकुवा चावल पनि यही समय देखि बन्न गयाको हो ।

भीमसेनको स्थापना

कर्णालिको राजाहरूले पाँच पुस्तापम्म नेपालका भोग गरिरहँदा मुकुन्दसेन राजा आई अधिका राजकुल निर्मूल गन्याउत्रान्त नेपालमा कर्णालिकी राजाका वंश शून्य भै अरू कोही भयाका छैनन् भनी सुन्या र नुवा टोडवासी वैश्यहरू धेरै जम्मा भै आई सहरहरूमा राजा बहलाई धेरै जनाले भोग गन्या । कान्तिपुरमा त वैश्यहरू १२ ठकुरी कहलाई टोल टोलमा एक एक राजा भया यिनै वर्ष श्रीभूमसेनले कान्तिपुरमा विराजमान गर्नको इच्छाले दोलखादेखि आई X काठबहालको वैश्य ठकुरीका घरमा आई भनुष्परूप धरी वैश्यका घरको कामकाज गरिरहँदा वैश्यवन देह प्रत्यक्ष देखाया र वैश्यले यी त केवल भीमसेन हुन् ममाथि बहुते अनुग्रह गरी आयाका रह्याछन् भनी निश्चय

X बंशावलीकारले “ दोलखाबाट आई पशुपतिनिर भीमसेनको प्रतिष्ठा भयो भन्ने कुरा माथि नै बताइसकेका छन् । त्यही कुरालाई यहाँ उनले फेरि दोहर्न्याएका छन् ।

(हेतुशेम् शाप वंशावली (पहिलो भाग) (पृष्ठ ८२)

ठहराई तोयूखा भन्त्या ठकुजुले नेपाली संवत् २६० मा बडो देवालय बनाई बडो मूर्ति बनाई चित्रकार भरी भीमसेनकन प्रवेश गराई विराजमान गराया ।

इन्द्रजात्रामा देखिने मंजिपात राक्षस

फेरि यिनै समयमा कान्तिपुरका पश्चिमतिर कोही एक मंजिपात नाम जग्गा थियो । त्यहांदेखि कोही एक राक्षस नित्य आई कान्तिपुरका दक्षिणपट्टि सहरका छेउ एक रञ्जितकार छिपानीसंग क्रीडा गरी जान्छ भन्त्या कुरा वैश्य ठकुरीहरूले सुन्या र बाग्ह ठकुरीहरूले जुक्ति गरी त्यस मनुष्यरूप धरी आउन्त्या राक्षसकन भेटी बुभाई सत्य कबुल्याई इन्द्रजात्रामा लाख्याको स्वरूपले मकुडो लगाई ठूलो यात्रा प्रतिवर्ष गराया । घर पनि बनाई मंजिपात नाम गरी राखी दिया । त्यस राक्षस त्यसै जग्गामा गुप्त रूपले प्रवेश गरी रह्याको छ । अद्यापि इन्द्रजात्रामा त्यस मंजिपात राक्षसका नामले यात्रा प्रतिवर्ष गर्दछन् ।

यही समयदेखि २२५ वर्षसम्म तीनै सहरका भोग वैश्य ठकुरीले गर्नुप्या । धेरै राजा हुना लेनाम लेखिएन । नेपालमा प्रतापी राजा छज्ज्याल नुवाकोटका पर्वतमा बसी देवी तैनाथी जस्ता भै रहन्त्या जब नेपालका राजालाई परचक्र आई मदत नदिन्या राजा दुर्बल हुंदा नेपालमा राजा शून्य हुंदा औसर हेरी अधि सरी नेपालको राज्य भोग गर्नुया कोही प्रतापी राजा आई जित्दा फेरि नुवाकोट जाई दबी रहन्त्या सबै वैश्य ठकुरीहरू लुच्चापनसंग राज्य भोग गर्नुया हुन् ।

हरसिंहदेवले नेपाल उपत्यकामा राज्य गरे भन्ने अनुश्रुति

यहाँ उप्रान्त हरसिंहदेव नाम राजा श्रीरामचन्द्रका कुलमा उत्पन्न भयाका सूर्यवंशी, यिनका पुर्खामा अयोध्या नगरीको राज्य भोग छुट्न गयापछि अन्यत्र जाई बस्यो । उहाँबाट पनि नान्यदेव नाम गन्याका सूर्यवंशीले श्रीतुलजा भवानीकन पाई सिमरौन जङ्गलमा आई ठूलो मिहिनतगरी लंकाको राक्षसले रात्रिमा यथाक्रम गरी बनायाको गढलाई सिमरौन गढ नाम गरी राज्य गरिरह्याका राजाका पांचवा पुस्ताका राजा हरसिंहदेव राजाकन श्रीतुलजा भवानीबाट मकन नेपालपुरीमा लैजाऊ भनी आज्ञा प्रसन्न हुंदा भवानीका आज्ञाप्रमाण नेपालमा प्रवेश गराया ।

बाणाब्धिगुरमशशिशकवर्षे

पौषस्य शुक्लनवमीरविसूनुवारे ।

त्यक्त्वा स्वपट्टनपुरी हरिसिंहदेवो

दुर्दैवदैवविपरीतगिरिं प्रवेश (विवेश) ॥

शाके संवत् १२४५ नेपाल संवत् ४४४ साल पौष मासका शुक्ल पक्ष नवमी तिथि शनिश्चर-वारका दिन आरम्भ गरी हरिसिंहदेव राजाले तुलजा भवानी सहित गरी नेपालपुरीमा प्रवेश गरे राजधानी सहर भक्तपुरमा गन्या । यिन राजाका साथ ब्राम्हण अचार नेवार वैद्य खड्गी तेली रजिब यी ७ जात र सुवार ज्यापूहरू संग थिया । तुलजा भवानीका कृपाले भक्तपुरवासी वैश्य राजाले आफ्ना गादीकन सौपी राज्याभिषेक दिया । × फेरि तुलजा भवानीकन दर्बारभित्र पारी देवालय बनाई विराजमान गराया । यही समय तुलजा देवीकन हेर्नाको इच्छाले बडो दल जम्मा गरी भोट्याहरू आउँदा बडो दल थुम नाम गरी थुंको बसाया । परन्तु केही सीप नलाग्दा फर्की गया । थुंको अद्यापि छंदैछ ।

यिन राजासित सिमरौनगढ छाडो आउँदा संकष्ट कालमा आफूले कपडा धुन पर्दा रजिक नाम जात कोही देवपत्तन आई बस्या । यिनै राजाका वैद्यमा एक वैद्यलाई कर्कोटक नागले लैजाई नागिनीको

× यहाँ वंशावलीकारले ' हरिसिंहदेवले वि. सं. १३८० मा नेपाल उपत्यकामा आई राजधानी सहर भक्तपुरमा बनाए ' भनी लेखेका छन् । परन्तु त्यो कुरो तात्कालिक प्रमाणबाट पुष्टि हुन सक्दैन ।

विक्रमको चौधौं शताब्दीको उत्तरार्धमा सिम्रौनगढमा राजा हरिसिंहदेव शासन गर्दै थिए । वि. सं. १३८१ मा दिल्लीका सुल्तान गयासुद्दीन तुगलक बङ्गालमा आक्रमण गरी दिल्ली फर्कदा तिरहुँतको बाटो गरी फर्केका थिए । त्यस बेला गयासुद्दीनले सिम्रौनगढमा आक्रमण गर्न लाग्यो भन्ने सन्धी हरिसिंह देव प्रजा उठाई लड्न तयार भई निस्के । यसैले तिरहुँतका राजा हरिसिंहदेवसंग गयासुद्दीन तुगलकको लडाइ पन्यो । गयासुद्दीनको फौजले सिमरौनगढ ध्वस्त पारिदियो । यति भएपछि हरिसिंहदेवले भागी ज्यान जोगाए । केही कालपछि उनी नेपालको पहाडी भागमा पसे । दोलबाटार आउँदा टिपाट (तीन पाटन) भन्ने ठाउँमा हरिसिंहदेवको मृत्यु भयो ।

हरिसिंहदेव पहाडतिर आउँदा नेपाल उपत्यकामा आरमल्ल र रुद्रमल्लको संयुक्त शासन चलिरहेको थियो । हरिसिंहदेव यस बेला नेपाल उपत्यका नमुद्दै तीन पाटनमै मरेका हुँदा उनको यस आगमनले नेपाल उपत्यकाको राजकाजमा तत्काल केही परिवर्तन ल्याएन ।

(यस विषयको प्रमाणसहितको विशेष कुरा इतिहास-संशोधनको प्रमाण प्रमेय २३२-२३६ पृष्ठमा पढ्नुहोस्)

नेत्र रोगको औषधि गराया । त्यस वैद्यको औषधिले नागिनीको नेत्ररोग आराम गर्दा नाग खुशी भै गुणी जन हो भनी ठहराई वैद्यकन खुशी गराई शेष नारायणसन्धिमा बसाया ।

यी राजा बाटोमा सिमरौतगढ छाडी चाँडै आउनुपर्दा नित्य बलि दिनकन अड्कन जाँदा तुलजा देवीका आज्ञाप्रमाण खोज्न जाँदा जङ्गलमा महिष भेट भयो र समाती त्याई बाँधी पूर्व दिशाकन द्वार पारी दिशा फेर्या ज्यापूनाई त्याई उमका हातले देवीकन रक्त चढाउन लाया र खड्गी जात हुन गयो ।

यहाँदेखि तुलजा भवानीकन प्रतिवर्ष महिषमांस प्रशस्त गरी चढाई प्रसाद गरी मांसभोग गरी चलाया । नेपालवासी नेवारहरूले महिषमांस जाहेरसंग भोग गर्दासमय एक कोही शिवदत्त मैथिल महानुष्व आई महिषमांस भाग गन्यालि जनै धारणा गन्याका कही देख्याको छँत भनी राजाकन सुनाउदा महिषमांस छाड कि जनै छाड भनी कर लाई रोजाउंदा ईश्वरीवाट प्रसाद गरी बकस्याको मांसभोग त्याग गर्न नसकी जनैकन धारणा गर्न सब नेवारले छाड्या । नेवारवासी नेवारहरूको जनै अद्यापि छंदेछ ।

श्रीतुलजा माईको उत्पत्ति

अघि हरिसिंहदेवका पुर्खा नान्यदेव नाम गन्याकाले श्रीतुलजाभवानीकन पाउंदाको विस्तार कहिन्छ । सूर्यवंशी राजाहरूको अयोध्या नगरीको राज्यभाग छुट्न गयापछि सूर्यवंशी राजाहरू कोही कोंकण देश गै बस्या नेवारहरूको आदिस्थान पनि त्यही देश हो । त्यहाँबाट आई बाग्ह मल्लारका अमलमा चन्द्रभागा नदीका किनारामा बस्या । जात सूर्यवंशी चन्द्रवंशी चौहान वैश्य कच्छर शूद्र ज्यापू, उहाँ यिनोहरूले तीन चार पुस्तासम्म बिताया । नेवार भन्याको देश अन्नसम्म चन्द्रभागा नदीका किनारामा छंदेछ ।

यिनीहरूमध्ये सूर्यवंशी राजपूत नान्यदेव भन्याका २० वर्षका उपेर हुंदा दिल्लीमा आमा बाबु ग रयार समेतलाई ली गै आफूले दिल्लीका बादशाहको नोकरी गन्या । ५७ वष सम्म बादशाहका नाकर भै बस्या । आमा बाबु स्वास्नी पवै दिल्लीमा मर्दा आमा बाबु स्त्रोहरूकन पालन पोषणनिमित्त नोकरी गन्याको हो । यिनीहरू यदि मरी गयापछि नोकरी गर्नको क्या प्रयोजन छ भनी चित्त उदास भै फाँकरी चालस ग रमंता भै अयोध्यामा आइपुग्या । सरयुका किनारामा फकिरी चालसंग बसदथ्या ।

एकदिन नान्यदेवलाई अधरात्रिमा दस्तो स्वप्न भयो कि एक अति सुन्दरी स्त्री आई म तेरा पुर्वाका ईन्द्रदेवता हुं । म सरयुमा जलभिन्न छु । ऐले तँ उठेर मलाई जनवाट भक्त । म बस्याका टाउंमा भ्रमरहरूले छोपी राख्याको देहलाम् भनी यस्ता तरहसंग तुलजा भवानीवाट अनुग्रह गरी

स्वप्नविषे आज्ञा प्रसन्न हुंदा नान्यदेव जागी उसै घडी उठी सरयुका किनारामा जाई हेर्दा धेरै भमराहरूले एकत्र गरी छोपी राख्याको देखदा उस ठाउमा गोता मारां हेर्दा सुनको डब्बाभित्र तुलजा भवानीको यन्त्र र बाहिरपट्टि पूजा पद्धतिको पुस्तकसमेत तांबाकोपेटाराभित्र हालिराख्याको पाया । डब्बाका माथिबाट लेख्याको श्लोक—

रामो वेत्ति ननो वेत्ति वेत्ति राजा पुरोरवा
अलर्कस्य धनं प्राप्य नान्यदेवो भविष्यति'

यसको इतिहास यस्ता प्रकारसंग भै गयाको हो

अधि देवराज इन्द्रले महादेवसंग तपस्या गरी महादेवकन प्रसन्न गराउंदा तुलजा माईको मन्त्र-तन्त्र पद्धति इन्द्रकन दिया । रावणको पुत्र इन्द्रजित्ले इन्द्रकन जित्ती ती यन्त्र पद्धतिसमेत लङ्कामा ल्याई पूजा गरी नरवलिसमेत दी मानी राख्यो । रामचन्द्रले लङ्काको रावणलाई संहार गन्यापछि ती यन्त्र पद्धतिकन अयोध्यामा ल्याई पूजा गरी राख्यापछि रामचन्द्र स्वर्गारोहण हुंदा सरयुमा राखी गया ।

त्यहाँ उप्रान्त नल राजाले ती यन्त्र पद्धति पाई पूजा गर्दा देवता प्रसन्न थिया । उनको प्राणत्याग हुन्या बखतमा रामचन्द्रले पनि सरयुमा राखी जानुभयो, म पनि त्यहीँ राख्दछु' भनी राखी परलोक भै गया । फेरि पुरोरवा नाम राजाले थाहा पाई सरयुबाट भिकी पूजा मान्य गरी राख्या । उनले पनि अन्तकालमा 'आध रामचन्द्रले नल राजाले सरयुमा राखी गया, अब मैले पनि त्यहीँ राखीं जान्या हो' भनी सरयुमा राखी परलोक भै गया ।

त्यहाँ उप्रान्त फेरि अलर्कले भिकीकन पूजा गन्या । अलर्क ब्रह्मज्ञानो थिया र निष्कामनासंग भक्तिभाव गर्दथ्या । बलिदान पनि दिदैनथ्या । यसैकारण देवताको प्रसन्नता भयाको नदेखी उनले पनि सरयुमा अधि लियाकै ठाउंमा राखिदिया । त्यो डब्बामाथि लेख्याको श्लोक अलर्कका पालामो लेख्याको हो । नान्यदेवले तुलजा भवानीका अनुग्रहले यन्त्र मन्त्र पूजा विधानको पद्धति पाई पद्धति माफक देवीको पूजा गर्न लाग्या । अलिक दिनपछि पूजा गरिरहंदा आकाशवाणी भयो ।

हे नान्यदेव, जनकपुरका निकट एक ठूलो जङ्गल छ । तैले उहाँ मलाई लैजा । मेरो मन्दिर पनि उहाँ बना । तेरा भाग्यको प्रकाश पनि उहाँ होला । यस्तो आकाशवाणी नान्यदेवले सुनो आश्चर्य मानी उसैघडी गमन गरी सरासर जनकपुरतिर आया त्यहाँ ठूलो जङ्गल थियो । जो त्यहाँ जान्थ्या, ठूलो कालसर्पले डसी माथ्यो । त्यसै कालसर्पका डरले त्यस जङ्गलमा कौनै मानिस परन सक्दैनथ्या । नान्यदेवले आकाशवाणीको प्रतीत मानी आँटी सबैले मनाई गर्दा गर्दै उस जङ्गलका बीचमा आई पुग्या । त्यहाँ पत्थरको ठूलो चट्टान देख्यो । रात पर्दा उसै पत्थरमाथि ईश्वरीकन पुकारी सुत्दा अर्थ—

रात्रिमा स्वप्न भयो ।

अयोध्यामा सरयुका किनारमा स्वप्न हुँदा देखाकी सुन्दरी स्त्री आई यो पत्थरमनि एक खड्ग छ । त्यो खड्ग भिकी हातले धारी जागी बम्, एक मणिधर सर्प आई मणि भैमा राखी त्यो सर्प चर्न जाला । त्यो मणिनेरा गोबर होला । गोबरले मणि छोपिदिघ्यास्, जसै तँमाथि सर्प आइलागला । तेरा पाला त्यसै बेला त्यस खड्गले प्रहार गरी त्यो सर्पको शरीर छेदन गण्यास् । यस हुंगा मणितर वरिपरि र इनार माभको समेत ७ इनारमा द्रव्यले भरिराख्याका छन् । ती सब धन भिकी ली यहाँ मेरा मन्दिर बनाई बाह्र मल्लारबाट तेरा जात र स्वदेशीहरूकन भिकाई यहाँ सहर बनाई राज्य गर भनी ईश्वरीबाट स्वप्नविषे यस्ना तरहका वचनले आज्ञा प्रसन्न हुँदा नान्यदेवले भवानीका वचनप्रमाण काम गरी देवीका अनुग्रहले खड्गदान पाई धनको खबर्दारीनिमित्त रह्याको अति भयानक बलवान् सर्पकन सहजै मारिसकी हेर्दा त अयोध्यामा सरयुबाट निक्क्याको डड्बामाथि लेखियाको श्लोक सर्पका शिरमा मुनका ब्रह्मरले लेखियाको देखा । त्यहाँ पछि निर्भयसँग हुंगामनि खनी हेर्दा ७ इनारभरि द्रव्य राख्याको देवी मनमा बहुतै हर्ष भयो ।

सिमरौन गढको निर्माण

त्याहाँपछि माथि भन्याका रजपूतहरू स्वदेशीहरूकन भिकाई धेरै द्रव्य खर्च गरी सहर बसाउनको आरम्भ गर्दा समय एक कोही राक्षस नान्यदेवका सेवक भयाकी एक स्त्रीसँग नररूप धारी आई नित्य शयन गरी त्यस स्त्रीसँग संभोग गरी जान्थ्यो । एकदिन त्यस नररूपधारी राक्षसको र त्यस स्त्रीको बातचीत हुँदा हाम्रा साहेबले बाह्र मल्लारबाट स्वदेशी हामीहरूकन भिकाई राजा कहलाई यस ठाउँमा सहर बसाउनानिमित्त सब सर्जाम तयार गरिसक्या । कानिञ्ज्याल तपारी होला भनी त्यस स्त्रीले भन्दा त्यस राक्षस नररूपधारीले हामीले बनाउन पाया चाडै एकै रातमा तयार गरिदिन्याथियो भन्यो र त्यस स्त्रीले धेरै मानिसलाई धेरै दिनसम्म धेरै दुःख दिन बना काम छ निमी तयार गर्न सक्दछौं भन्या तयार गरिदेऊ भनी द्विपो गरी भन्दा लौ फलाना दिनका रात्रीमा बनाउँला । मानिसहरूमात्र रात्रिमा सवेरै सुत्नु कोही मानिसले थाहा नपावस् भना प्रातकाल भयापछि उठी गयो । यसै माफिक त्यस स्त्रीले राजासग विनि गरी । आजका रात्रीमा मानिसहरू सवैले सवेरै सुत्नु कोही उठी नफिर्नु भनी खबर सबलाई दिया । आज्ञाबमोजिम सब मानिस सवेरै सुत्या । यसै रात्रि त्यस राक्षसले लंकाका आफ्ना भाइ बन्धु हित चित्तका राजसहरू आफ्ना दाइभाइकन डाकी संगल्याई सहर बसाया । तयार हुन लागदा प्रात काल हुन गयो र चाँडै सिध्याई राजहरू आफ्ना आफ्न स्थानमा गयो ।

श्रीतुलजादेवीको नेपालमा प्रतिष्ठा

भोलिपल्ट नान्यदेवप्रभृति सब मानिस जागी हेर्दा अति सुन्दर जव्वर गढ तयार भयाको देखी सब मानिस आश्चर्य मानी और बहुते खुशी भया । त्यहाँ गच्छि त्यस शहरको नाम सिमरौनगढ भनी राखी नान्यदेव राजाले राज्य गन्या । यिनका वंशमा सिमरौनगढका राज्यभोग गन्याको पाचौं पुस्ताका राजा हरिसिंहदेवका पालामा ठूलो खर्च खजानाको सोहरा उठ्दा दिल्लीका बादशाहले त्यहाँ अम्बल गर्न खोज्दा हरिसिंहदेवलाई स्वप्न भयो ।

हे हरिसिंहदेव यहाँ मनेच्छको उपद्रव होला । अब तँ मलाई नेपाल पुरीमा लैजा । अब उपान्त म त्यही बसूना भनी तुलजा भवानीबाट यस्ता प्रकारको स्वप्न दिदा जन्मा होकि नजान्या हो भनी दोचित्त भै बस्या पछि नित्य पूजा यथाक्रमले गर्दाखेरी तलाई स्वप्नमा भयाको वचन सत्य हो मलाई चाँडै आजै ली नेपालतिरको गपन गर भनी यन्त्रबाट शब्द प्रकाश भयो र उसै बखत राजाले प्रस्थान गरी तत्तै पारो गरी नेपालतिर चाँडो गरी आया । सिमरौनगढमा रहञ्ज्याल बन्दोवस्तसित उही वेलामा नित्यपूजा बलिदान विधानप्रमाण गर्दथ्या । ईश्वरीका आज्ञाप्रमाण मानिनमात्र साथ ली धन दौलथ दरबार त्यागी चाँडै आउँदा जङ्गलका रस्तामा नित्य बलि अड्कन जाँदा कम्ना तरङ्गसंग पूजा गर्नु हो भनी शंका सन्देह गरी बस्दा निद्रावस्था प्राप्त भै प्रातः कालमा जो जन्तु भेटछ, उसैलाई समाती बलि दिनुभनी स्वप्न भयो जागी सायमा मानिपहृकन उठाई बाटामा जाँदा प्रातः कालका बखत अर्ना भेटियो र त्यही अर्नालाई समाती बलिदान दिया । दुइ चार ज्यापूलाई बलि दिन लाया ।

त्यहाँ उपान्त ती ज्यापूहरू कसाईका जातमा द रया । बाटामा हडवडी पर्दाँमा ईश्वरीलाई भोग लाउनलाई गाह्रो भयो र ईश्वरीबाट ती ज्यापूहरूमध्येमा कोही ज्यापूलाई चोख्याई नेम गराई भोग पकाउन ला भनी आज्ञा पाउदा ज्यापूलाई भोग पकाउन लाया । खालि देवतालाई मात्र चढिथ्यो । त्यही सुवार मन्यका ज्यापूहरूको घर भयो ।

तुलजामन्दिर श्रगाडिका गणेशको उत्पत्ति

जसै हरसिंहदेव नेपालमा आइपुग्या । नेपालमा जयभीम भन्याका वैश्य कुलका राजा थिया । जयभीम राजाले हरिसिंहदेवलाई बहुते आदर सम्मान गरी ईश्वरीको इच्छा प्रसन्न हुन्छ त्यहाँ मन्दिर बनाउ भनी हुहुम दियापछि भादगाउमा एक दक्षिणी ब्राम्हण अग्नहोत्री थिया । तिनै ब्राम्हण बस्याको जग्ग लाइ प्रसन्न गरी स्वप्न विवे । श्वरीबट त्या अग्नहोत्री ब्राम्हण बस्याको ठाउँ पवित्र भूमि छ मेरो मन्दिर त्यहाँ बनाउ भनी आज्ञा हुँदा जयभीम राजाले 'तम्ना घरको साटा अर्कै ठाउँ दिउँला द्रव्य पनि दिउँला, भनी त्यस दक्षिणी ब्राम्हणलाई अनेक संझाई बुझाया ।

हरिसिंहदेवले पनि धेरै द्रव्य दिउला भनी अनेक तरहसंग प्रार्थना गर्‍या । तैपनि ब्राह्मण ने नमान्दा जय-भीम राजाले यस ब्राह्मणलाई हामोले यस्ता तरहसंग बुझाउँदा पनि मानेन त जाउ भित्र भनी जवर दस्तीसंग हरिसिंहदेवलाई ब्राह्मणका घरभित्र हुल्दा त्यस दक्षिणी ब्राह्मणले गला सेरी आत्महत्या गरी मर्‍या र हरिसिंहदेव राजाले मलाई ब्रह्महत्या लाग्यो । ब्रह्मणको रक्त पन्‍याको टाँस देवताको मन्दिर कसो गरी बनाउं भनी फिक्री अपशोच गरी अन्न जलको त्याग गरी सात दिनसम्म देवनामाथि धर्ना दिदा त्यो ब्राह्मण त गणेश हो । त्यसको शिर अघि नै काटियाको छ । तसर्थ तलाई हत्या लाग्दैन, मेरो मन्दिर त्यही बना । ढोकामा त्यो ब्राह्मणलाई गाडी उसको समाधिमाथि गणेशको मूर्ति स्थापना गरी अघि उसको पूजा गर्नु, पछि मेरो पूजा गर्नु भनी ईश्वरीको आज्ञा हुदा राजाले उसैमापिक गरी मन्दिर बनाया । भादगाउका तुलजा भवानीका ढोकाका गणेश तिनै हुन् ।

तुलजादेवीबाट वरदान

फेरि राजा हरिसिंहदेवले ईश्वरीसंग प्रार्थना गरी मेरो कुलको राज्य कहाँसम्म रहला भनी विन्ति गर्दा २७ पुस्तासम्म तेरा सन्तानको राज्य रहला २८ पुस्ता पुग्दापछि पश्चिम दिशाबाट बैरी आई राज्य गर्ला भनी ईश्वरीको आज्ञा भयो । यही वचन आज्ञा भयाका भादगाउँ का दरवारमा लेखियाको छँदैछ । रणजितमल्लसम्म २८ पुस्ता भएथ्यो । रणजितमल्लका राजकुमारजन्म हुँदा २९ पुस्ता लाग्यो । राज्य पनि गयो । हरिसिंहदेव राजाकन केही दिन भयापछि द्विमाजु देवीबाट नान्यदेव नाम कर्णौटकी र जा का पालादेविको धेरै धन सौपिदिया र राजाके द्विमाजु देविकन इष्टदेवता भन प्रतिवर्ष देवाली पूजा गरी चलाया ।

नेपालमा भूकम्प

यी हरिसिंहदेवका भोगवर्ष २८ अस्य पुत्र मत्तिसिंहदेव वर्ष १५ वर्ष अस्य पुत्र शक्तिसिंहदेव वर्ष २७ अस्य पुत्र श्यामसिंहदेव वर्ष १५ यी राजाका पालामा नेपाल भरमा बडो उग्र दिन आई अधिक भाद्र शुक्ल १२ उत्तराषाढा नक्षत्र सोमवारका दिन बडो उत्पात संकष्ट भूमिकम्प भयो र मछिन्द्र नाथका देवालय भत्की द्वार बन्द भै भयो । देश देशमा देवालय घर भत्की धेरै बिघ्री मैदान भै गयो ललितपत्तन मा मतिकोभैरव तर लगनखेलको सहर युगल, त्यागल भन्‍याको जगा सबै मैदान भै गयो । कान्तिपुर मा पञ्चपुर भक्तपुरमा धर्मपुर खडगपुर भन्‍याको जगा भत्को मैदान भै गयो धेरै दिनसम्म भूमिकम्प भूमि फाटी गाड भैवी धेरै खसि मर्‍या । जीव जन्तु असंख्य नाश नेपाल सवत् ५२८ ★ सालमा भैगय ।

★वंशावलीकारले यहाँ "ने सं. ५२८ वि सं १४६५ मा नेपाल उपत्यकामा राजा श्यामसिंहदेव

धानको राशको थुम्को

उन्प्रात यी श्यामसिंहदेवका सन्तानमा पुत्र भएन र पुत्री नरेन्द्रलक्ष्मी, नृपेन्द्रलक्ष्मी यी मुनीन्द्रलक्ष्मी तीनमध्ये ज्येष्ठपुत्री नरेन्द्रलक्ष्मीकन अधि करण्टिकी राजा नान्यदेवले तिरहौँतिर भयाका मल्ल क्षत्रीका सन्तानलाई भिकाई पुत्रीकन कन्यादान दी जुवाईकन राज्याभिषेक दी जाफू थार्यातीर्थ गै परलोक भै गया ।

राजाका नाम जय भद्र मल्ल वर्ष १५ यी मल्ल राजा हुँदा नवदुर्गागण प्रसन्न भै अधिदेखि भक्त-पुरका राजपदबी मल्लहरू हुन्, तिनै मल्लको सन्तान फेरि भक्तपुरको राजा हुन आया भनी देबीगण खुशी भै देश आग्नेय दिशामा धान भाँट्दा ठूलो राम अन्नको भैयो । मानिसहरूले धेरै ओसादी पनि अन्नपूर्णा भै पछि थुम्को बनिगयो । अद्यापि थुम्को छदैछ ।

थिए' भनी लेखेका छन् । तर तत्कालिक प्रमाणबाट यो कुरो मिल्दैन ।

वि. सं. १४५२ मा स्थिति मल्लको मृत्यु भएपछि उनका तीन जना छोरा धर्म मल्ल ज्योतिर्मल्ल कीर्ति मल्लले मिली राज्य गरे । वि. सं. १४५९ मा नेपाल उपत्यकामा धर्म मल्ल ज्योतिर्मल्ल कीर्ति मल्लहरूको संयुक्त शासन चलिरहेको थियो ।

(इतिहास-संशोधनको प्रमाण प्रमेयको १३४ पृष्ठ हेनु होम्)

ने. सं. ५३१ वि. सं. १४६८ मा ज्योतिर्मल्ल राज्य गरिरहेका थिए भन्ने कुरा नेपाल राष्ट्रिय पुस्तकालयमा रहेको एक पुस्तकालयबाट थहा पाइन्छ । सो यस प्रकारको छ ।

श्रेयोस्तु संवत् ५३१ चैत्रकृष्णप्रदीपद्यान्तिथौ स्वातिनक्षत्रे शुद्धियोगे यथाकर्णमुहूर्ते बृहस्पति वारसरे मेषराशिगते चन्द्रमसि राजाधिराजपरमेश्वरपरमभट्टारंकश्रीश्रीजयज्योतिर्मल्लदेवस्य विजयराज्ये अमात्यजयव्रह्मकस्य पुस्तकोयम् क्रमाचायतेजरामेण लिखितमिदं ॥ ॥

(ने. सं. ५३१ वि. सं. १४६८ चैत्रकृष्ण प्रतिपदा तिथि स्वाति नक्षत्र शुद्धि योगमा पर्नु पर्ने करण मुहूर्त परेको बेलामा बृहस्पति वार मेषराशिमा सूर्य तुला राशिमा बसेको बेलामा राजधिराज परमेश्वर परम भट्टारंक श्रीजयज्योतिर्मल्लको विजयराज्यमा अमात्य जयव्रह्मको यो पुस्तक कर्माचार्य तेजरामले सारेको हो)

यसरी वि. सं. १४६५ मा नेपाल उपत्यका श्यामसिंह राजा थिएन्न् । स्थिति मल्ल छोराहरू राज थिए भन्ने देखिन्छ

स्थिति मल्लका पुर्खा

अस्य पुत्र नागमल्ल वर्ष १५ अस्य पुत्र जयजगत्मल्ल वर्ष ११ अस्य पुत्र नागेन्द्रमल्ल वर्ष १०
अस्य पुत्र उग्रमल्ल वर्ष ११ अस्य पुत्र अशोकमल्ल वर्ष १६ यी राजाले ललितपत्तनका काथक्षेका
कौमारी देवीको सेवा गरी देवीकन प्रसन्न गराई ललितपत्तनका वैश्य राजाहरू सबै जिती भोग गऱ्या ।
ललितपत्तनका वैश्य राजाले धेरै बहाल बनाई राख्याका छन् । देवपत्तनमा पनि वैश्य रानी
हुने दुइ बहाल बनाई च्यामलटोल ललितपुरमा पनि बनाई देवप्रीति गरी धेरै गूठी पनि राखिदिया ।

फेरि यी अशोक मल्लले यी कुमारी ठूली हुनु भनी सेवा गरिरहंदा कौमारीसन्धि
बहृघाकी दाम्मती मनमतीसंगम धार ली जग्गा फरक गरी छाडी उत्तरपट्टि जाई बस्दाभया । यिन
राजादेखि गंगा बालकुमारी प्रसन्न हुंदा यी राजाकन बडो ज्ञानी पुत्र जन्म गराइदिया ।

राजा स्थिति मल्ल र उनको स्थिति

पुत्रका नाम जयस्थिति मल्ल वर्ष ४३यिन राजाले धेरै स्थिति बाँधिदिया । आफ्नु स्वक्षेत्र घर
का सिंहा नाम राखी किन्तु बेचु हुन्या रीत चलाया । फेरि चार वर्षभित्र छत्तीस जातका निर्णय
गरी X जातअनुसार कर्मकाण्ड चलाउन लाया ।

फेरि अधिका राजाहरूका पालामा हस्तप्रहार धिग्वचन यति दुइ दण्डमात्रै थियो अब उपान्त
बस्ता तरहका दण्डले हुन्याछेन हस्तप्रहार धिग्वचनदेखि शरम मानी नरम हुन्याछेन भनी विचारमा
टहराई रूपेया लिन्या दण्डका मर्यादा गरी चलाया । फेरि राजाहरू परलोक हुंदा बेलामा छत्तीस
जात जम्मा गरी जातअनुसार क्रमसित राखी पलङ्ग बनाई राजाका मृतक शरीरकन राखी बोकी
श्मशानमा लेजाँदा दीपक नाम रागले बाजा बजाई मृतकलाई अग्निपंस्कार गर्ने गरी रीत चलाया ।

X "जातमल्लन चार वर्ष छत्तीस जातका निर्णय गरे" भनी वंशावलीकारले यहाँ लेखेका छन् ।
परन्तु "या कुरा होइन, स्थिति मल्लभन्दा धेरै अघिदेखि नै नेपालमा जातपात थियो" भन्ने कुरा श्रीगुरु
वंश नवराज पन्तले सप्रमाण सिद्ध गरिसक्नु भएको छ ।

(पूर्णिमा वर्ष १ अङ्क २ को १-१० पृष्ठ हेनुहोस्)

फेरि प्रजाहरू मरण हुंदा छत्तीस जातमध्ये कतिलाई काहाल बाजा बजाई जलाउनु भनी रीत चलाइदिया । फेरि आफ्ना आफ्ना जात विशेषका कार्यविना अर्का जातको कार्य गर्नुलाई दण्ड गर्नु फेरि साना जातहरूलाई पहिरन, गहना, घर यस्ता तरहको बनाई लाई बस्नु—

कसाईले बाहाकट्या लुगा लाउनु । पोड्याले टोपी, लवेदा, जुत्ता, मुनका गहना नलाउनु, कसाई पोढ्या चर्मकारले भिगटी छाना नछाउनु । आफू भन्दा ठूला जातलाई मान्न भन्या स्थिति बाँधी चलाया ।

यस्ता तरहसंग अनेक रीति थिति नीति राखी जस कीर्ति चलाया । यिन राजाले थिति बाँधेको विस्तार कहिन्छ ।

यिन राजाले स्थिति बाँधेको विस्तार कहिन्छ । यिन राजा जयस्थितिमल्लले बकन्हिह कुलका कीर्ति— नाथोपाध्याय कान्यकुब्ज रघुनाथ झा, मैथिल श्रीनाथ भट्ट, महीनाथ भट्ट, रामनाथ झा यति ५ शास्त्रज्ञ बुद्धिमान् ब्राह्मणका बुद्धि मत सुनी लोप भै गयाको मत प्रख्यात गरी स्थिति बाँधिदिया । घरका बन्देज प्रमाण बूढी अंगुठा २४ अंगुलको एक हात आफ्ना हातको प्रमाण गरी बनाया । गल्ली घरको प्रमाण खा १ घरको चारैतर्फ नापी हात ६५ गल्लीभित्रका घरको प्रमाण खा १ को १०१ हात सहर पट्टिका घरको प्रमाण ८५ हात घरको यति ३ प्रकार गरिदिया ।

ब्राह्मण क्षत्रिय वैश्य शूद्र यति चार जातलाई वास्तु प्रकरणका विचार अष्टवर्गका विचारले घर बनाउनु भनी चलाइदिया । वैश्य शूद्रलाई दैवज्ञका द्वारा जातकपद्धति दिन विचार गराउनु । ब्राह्मण क्षत्रियलाई ब्राह्मणका द्वारा गन्याउनुया रीत चलाया । खेतको प्रमाण अवल द्वयम् सिम चाहार यति ४ प्रकारको गन्या । चाहार खेत कर्ष १ को चारैतर्फ नापी १२५ हात, सिम नाम खेत कर्ष १ को प्रमाण ११२ हात, द्वयम् खेत कर्ष १ को प्रमाण १०६ हात अवल खेत कर्ष १ को प्रमाण ६५ हात बूढी औठा २४ अंगुलका १ हातको प्रमाणले खेत नाप्न्या टाँगाको हात ७॥ गरी अधिको प्रमाण १०॥ हात भै रह्याको मेठी आफ्ना हातको प्रमाण गरी खेत नाप्न्या डंगुल क्षेत्रकारक नाम जात बनाया ।

यहाँपछि तक्षकार भनी बाँडाहरूमध्ये पिछु नाम घर नाप्न्या जात बनाया । फेरि नेवारलाई ३६ जात बनाई श्रेष्ठ भनी जातक नाम प्रख्यात गराया । जैसीका जात ८ आचारको जात ८ वैद्यको जात ४ श्रेष्ठका जात ३६ मध्ये तागाधारी १३ जात चन्दैरी सुवेरी भ. डारी आचार दैवज्ञ आदि १३ जात तागाधारी हुन् । ब्राह्मणका जात जति भयाका पञ्च गौड पञ्च द्राविड यति १० मूल जात हुन् । यसै मूलबाट ब्राह्मणका जातका नाम धेरै हुन गया । जैसी ब्राह्मणलाई अपूज्य गराया । ज्यापूका जात ३२ कुहालका जात ८ कसाएले नड काटन्या जात ७२ खसका जात ६४ वाडाका जात ४

ठहण्या । कुसुल्याका जात ४ पोढ्याका जात ४ चर्मकार कुलु यति सब गरी जम्मा जात ७२५ ठहण्या । साना जातका हातवाट कुलनाश आयुर्दा थय होला । ठूला जातका छोरी नीच जातसंग जान्या साना जातका मानिस उत्तम जातका स्त्री संसरी गर्न्याहृको स्थिति बाँधदिया ।

त्यहाँपछि यिन राजाले जातनिर्णय क्षेत्रनिर्णय गृहनिर्णय जातमाला स्थिति बाँधी हिन्दू धर्म नेपालमा सच्याई आपनू जस नाम प्रख्यात गण्या । नेपाली संवत् ५१५ साल माघ शुक्ल १० रोहिणी-नक्षत्र वृद्धियोग वेदानका १३ घडी चट्टा कलशस्थापनादि कोट्याहुति यज्ञ गरी ब्राह्मणलाई रोजगार बनाई जात विशेष जातअनुसार कर्मविधि रोजगार स्थिति बाँधी सुनाविर्ता भनी बनाई दिया । साहू ऋणीलाई दिक भोग किल भन्था नाम गरी चलाइदिया । यति विधिपूर्वक पुण्याई नरकावली श्लोक लेखी ब्राह्मणका वाक्य सुनी प्रजा प्रतिपालन गरी गरीब निर्धा ठनाथ दुःखी दरिद्रलाई दुःखमोचन गरी जातकर्मअनुसार घर खेत दी प्रजालाई सुख-भोग दिदाभया । श्लोक

आदित्यचन्द्रौ बलिनो नलश्च
द्यौभूमिरापो हृदयं यमश्च
अहश्च रात्रिश्च ठभे च सन्ध्ये
धर्मश्च जानाति नरस्य वृत्तिम्

सत्यं हन्ति सुतं हन्ति हन्ति स्वर्गं पुराकृतम्
स्वर्गस्थापितरं हन्ति ये चरिष्यन्ति चान्यथा ।
स्वदत्तां परदत्तां च यो हरेत् वसुन्धराम्
पृष्ठिर्षसहस्राणि विष्टायां जायते कृमिः ॥

यति श्लोक बनाई स्थिति बन्देजको परिपाठ यो नेपालभूमिमा चलाइदिया । यो स्थिति जसले हरण गरी । उत्रैलाई यहो श्लोकका पदवी पावकन लारलाः स्थिति थाम्थालाई उत्तरोत्तर वृद्धि होला ।

फेरि यिन राजाले अर्धिका राजाका पालामा हस्तप्रहार धिक्वचन दुइ दरड गर्दथ्या । अब न्प्रान्त यस्ता प्रकारका दरडले हुन्याछैन भनी खतअनुसार रपैदां लिन्या गर्दादा चलाया । फेरि राजाहरू परलोक हुंदां वेलामा ३६ जात जम्मा गरी जातअनुसार क्रमैसित राखी लैजादाका क्रमले उत्तम मध्यम अधम चिह्लिन्छ ।

श्रीअशोकमल्ल राजाका छोरा श्रीजय मल्ल राजा बालक छंदा भित्र्यानीतिरका छोरा ३ ले दुःख दिदा भागी पनौतीमा लुकिरहन गयाका थिया । राजचलन तीन भाइले गन्या । एक भाइका मनसुवा ठूलो पोखरी बनाउनु । एक भाइका मनसुवा सहरमा परखालले घुमाउनु । एक भाइका मनसुवा दर्बारचोक बढाउनु यति रकम चलःई पर्जा झारा बोलाउंदा भला २ आदमीले बोल्या । बाबु छोडी साना बाबु वचनमा चलनुपन्यो भनी प्रजालाई सामल दिन तयार पनि भया । तिनपट्टि प्रजा छुट्याउन पनि लाग्या । त्यस बीचमा भला आदमी सब बटोली हातमा ११ तेगा ली घुरा उठी सबै प्रजा संग ली पनौतीमा राजा लिन गया । पछि राजा बोकी ल्याई दर्बारमा चलाया । श्रीजयस्थितिमल्लकन राजा थाप्या । भित्र्यानीका छोरालाई तेगाले टाउको फोरी मान्या । त्यस बीचमा प्रजा सबै भै राजाछेड भला २४ आदमीले विन्ति गन्या । हे महाराज हजुरका प्रजा हजुरका देशमा घर गरी बसी रह्याछौं वेचु, बाधा राखु, देव देवतालाई चढाउनु हुन्या गरी सुनाघर, सुनाखेत गरी प्रजालाई बवसनुहवस् भनी दिति गर्दा राजा प्रसन्न भै चलनमा काटा ढक पाथी कुरुवाले नाप जोख गरी किन्तु वेचु आफ्ना रकम नछोड्नु जात नछोड्नु सुनाघर सुनाखेत सुनाबारी गरी बक्स्यौं । ब्राम्हणले पूजा पाठ जजमानी चलाउनु । ब्राम्हणले विराया भन्या तुह १००० अचारले (विराया) ५०० गुमालले (विराया) ५०० ज्याले (विराया) २५ सुह्यानीले (विराया) २५ छिपानीले (विराया) १२ नाउंले (विराया) १२ भाटले (विराया) १२ काहालले (विराया) १२ कुमहालले (विराया) १२ चित्रकारीले (विराया) १२ कसाइले (विराया) १२ पोह्याले (विराया) १२ दण्ड गर्नु, जजमानले विरायो भन्या तुह १००० दण्ड गर्नु राजाले ब्राम्हणादि पोह्यापर्यन्त परापूर्वका रीतसंग मिलाइदिनु भनी स्थिति बाँधिदिया ।

सो स्थिति बाधनालाई दिहनी बादशाहलाई सौगात पठाई स्थिति गर भन्या हुकूम र सुनसिद्धि रुपैया बनाऊ भन्या हुकूम औ खिल्लतसमेत पठाया । नेपालेश्वर जयस्थितिमल्ल नाउ गरी पठाया । त्यस दिनदेखि जयमल्ल नेपालेश्वर जयस्थितिमल्ल भनी नाउ प्रख्यात भै गयो ।

नेपाली संवत् ५३६ □ माघ कृष्ण २ रोजका दिन श्री ३ जयस्थितिमल्ल ठाकुरबाट स्थिति बाँधी

□ यहाँ वंशावलीकारले ने. सं. ५३६ वि. सं. १४७५ मा स्थित मल्लले स्थिति बाँधे भनी लेखेका छन्, तर तात्कालिक प्रमाणबाट या कुरो मिल्दैन । ने. सं. ५१५ वि. सं. १०५२ मा नै स्थिति मल्लको मृत्यु भइसकेको थियो भन्ने कुरा नेपाल राष्ट्रिय पुस्तकालयमा रहेको एक पुस्तकबाट थाहा पाइन्छ । सो यस प्रकारको छ —

याते कामशरैकभूतस हते नेपालिके हायने

पष्ठ्यां भाद्रपदे ऽसिते रवि दने ऋत्ते तथा स्रष्टरि ।

मध्यान्हे स्थि तराजमल्लनूपतः स्वगाविरोहं गतो

हाहाकाररवः सशोकवचनव्याप्तं प्रजानान्मुहम् ॥

वक्सनु भयामा अधिकोथिति रहदाफे रि थितिवाधि वक्स्याको ब्राह्मणले यजमानीकाम क्षत्रियको र शूद्रभारोको जजमानकामगर्नु क्षत्रियले र शूद्र भारोले अरु बाट काम गराऊनु छैन शूद्र भारोले बेपार गर्नु चित्रकारले चित्रकार कामगर्नु साल्मीले तेलपेलनु छिपाले कपडारंगलाउनु भाटले नंबुरंगाउनु गठले र मालीले फूल बेवन खुपलले डोलिवोकनु जोगी दर्शन धारोले मागीखानु लोहकर्मिले ढुङ्गाको कामगर्नु देवज्ञ जोशिले हेनु कोनु लेखनु कुमालले भाडापानु टटिले पारवनु वसाहिले रागोमानु मामुवेचनु नाउले कपाल खौरनु नंकाटनु भडेलले पाकगर्नु कसटले कासाको कामगर्नु तमोट्ले तामाको कामगर्नु वेन्याकवाडाले मुना चाँदिको कामगर्नु वज्राचार्य गुभाजुले देवप्रतिमाको पूजा आजा गर्नु चित्रकारी साल्मी छिपा भाट गठ लोहकर्म कुमाल नाइनी यी नौजातको जजमानी गर्नु ॥ ॥

राजाले पञ्चप्रजाकन वाधिययाको थिति सिपाहि लाई ढाल तरवार दिया प्रजालाई डोकोबोको गर्नु आफ्ना कर्ममा रहनु ब्राह्मणलाई सिपाहिले पाऊलागी गर्नु कल्याण स्वस्ति दीर्घायु ब्राह्मणले भंनु सिपाहि र नेवारले रामराम गर्नु यसै थिति वाधियाको हो ।

नेपालमा ४ वर्ण छतिसजातलाई वाधिययाको थिति पैल्ले मानिस जन्मदा सुह्यानिलाई दिन्या दस्तुर च्यूरा कुर्वा १० चावल कुर्वा १० जन्मदा देखिनुवारन सम्ममा बानखलाई दियाको दाम सुह्यानीको सुह्यानी डाकदा आयेन भन्या तुरु १२ दंड अरु सुह्यानी डाकन जान्यालाई आउन्यालाई ति दुवैलाई तुरु २४।२४ दंड जन्म भयाका दिन अजिमा आदिलाई सिन्दूर सुपारीको पोका चढाउनु नाता लाग्याकार इष्टमित्र लाइ पनि सिदूरको पोकाया देवतालाई दक्षिणा समेत गुरु पुरोहित लाइ पनि अजिमाआदि लाई सिचुपालु चढाउनु दिनु दिन १।२ विचार गरी बढिया दिनमा पीछिनीलाई डाकि नाल फटाउनु त्यसलाइ दस्तुर च्यूरा कुर्वा ५ चावल कुर्वा ५ पिछिनी डाकन जाँदा आयेन भन्या तुरु १२ दंड ।

बालखजन्मदा चौथादिनमा गर्ण्या अजिमा आदि लाई सिचुपालु चढाउनु व्काथ चढाउनु दिनु खुवाउनु इसिमृगु चढाउनु ।

छँटेका दिन फुपुले दीपमालालाउनु दीपमालामा गाजल थापी बालखका आँखामा गाजल लाइ दिनु सेतो भोटो पहिलो रुमाल मिमिचा अंगुठि १ कुरुवा चासल एकपाथि तेल राखी लाइ दिनु पुरोहित तले स्वहा स्वधा कर्म गर्नु दक्षिणा भेटि दाम ६। २४ पुरोहित डाकन जादा आयेन भन्या तुरु २॥ दंड अरु पुरोहित डाकि काम चलाउन्या आउन्यालाई तुरु ५।५ दंड हर्ष वढाई गाउन वजाउन दिनु चिपालु समेत अरु सबैको दामदी पठाउनु फुपुले पुत्र परिवार आउने लाई खुवाई पठाउनु फुफुलालाई चोलादी विदागरी पठाउनु प्रोहितलाई सिधा दक्षिणा दिनु ।

दसौं दिनमा नाउलाईडाकी कपालखौराउनु, नडकटाउनु जतीजति काममालाग्याका नाउनाउनी-
लाई पेटभरिखुवाउनु, वर्षदिनको ठेक्वाली अट्कयो भन्या नाउले आफनु बाली ली काम चलाउनु
दिनुपन्या ठेक नअड्कंदै चाहिन्या दिन, डावन जाँदा आएन भन्या तुरु १२ दण्ड गर्नु; आफना नाउ छोडी
अरु डाकी काम चलायो भन्या डाकन्या आउन्यालाई तुरु १२ दण्ड गर्नु वर्षदिन सम्मको काम
चलाउन्या काममा लाग्या नाउलाई काम सिध्याई चिउरा दिनु,

संघटलाई लुगाधुन दिदा दस्तुर पाथो १ चिउरा दाम १४ संघट डावनजाँदा आएनभन्या
तुरु ३ दण्ड गर्नु, आफनो छोडी अरु डाकीकामचलायो भन्या डाकन्या आउन्या २ लाई तुरु ३।३ दण्ड
गर्नु,सूतकभित्र बढिया दिन हेरी ज्योतिषीलाईडाकी चिन्हा लेखाउनु, दस्तुर दाम १२ चावन कुखा १
ज्योतिषीलाई दिनु, लेख्याका चिटा चिन्हा ज्योतिषीले सौंपदा दाम २ दस्तुर दिनु, ब्राम्हण रजपूत-
को १२ दिनमा न्वारान्, अरु जातको दसौं दिनमा न्वारान् प्रोहितले कलशार्चन गराउनु, नाउं
ठहराई पञ्च सुगन्धले जन्मपत्रिका लेखाउनु, सुनाउनु, सुह्यानीले बालखलाई स्नान गराउनु, घृतप्राशन-
गराउनु, मिमिचा लुअंगु मिमिचार्ज माखालंबुकुवा तेल लगाइदिनु, रुमाल दिनु, कलश दि अजिमा र
काममा लाग्या मानिसलाई सिचु पालु चढाउन दिनु, माइतीबाट आयाको टीकाको सराजाम सौंपनु
माइतीबाट आउन्या मानिसलाई सिचु पालु र पेटभरि खुवाई दाम २ दी विदा गराउनु, दोबाटोमा
अजिमाकन ली फाल्नु, त्यस दिनदेखि बालखलाई मह घोटी औपधी चल्थो ।

तेस्ना मैन्हा लाग्यापछि बढिया दिनमा कलशार्चन गरी सुलग्नमा बालखलाईनरिवलकोगरी
कपूर गुलियो फल उखु जेठाले (थकालिले) खुवाउनु, सुह्यानीले बलि फाल्नु, ब्राम्हणलाई सिधा
दक्षिणा दी विदा गराउनु, माइतबाट आउन्यालाई खुवाइ दाम २।२ दस्तुर दी विदा गराउनु, त्यस
दिनदेखि बालखलाई फल मात्रचल्थो ।

छ मैन्हा लाग्यापछि बढिया दिन देखाई बढिया लग्नमा ब्राम्हणले कलशार्चन गराउनु ।
चौरासी जातका व्यञ्जन शाली धानका चावल कुखा १ का भात बडा थालमा त्रिगोटीसमेत राखी
पस्काउनु, टक्रचाउनु, त्यतिकै व्यञ्जन अजिमालाई आगम पर सारी सुवेनामा जेठाले (थकालिले)
पञ्चप्रास खुवाउनु, बडा प्रास गरी ३ गांस खुवाउनु, देव देवतालाई भाग ६ र भेटी ब्राम्हणलाई सिधा
दक्षिणा दी विदा गराउनु, माइतबाट आयाकोटीका लाइदिनु बोकी त्याउन्यालाई पेटभरी खुवाई
दाम २।२ दस्तुर दी विदा गराउनु, त्यस दिनदेखि बालखलाई अन्न चल्थो ।

अथ चूडाकरण कार्त्तिकेद - अधिल्ला जेठो (थकाली) आदिहो कपाल खौराउनु नङ कटाउनु, ख
 ली पीनाले रुहाउनु. शुद्ध वस्त्र लगाई श्रीगणेशपूजनादि श्राद्धपीठ पूजा आचार्यले गएण गुरु नागपूजा
 गराउनु. कुमारी सूदले बालखको आपादमस्तकान्त अष्टोत्तर सत्त्वावर्त अधिवासनसूत्र पत्रिधिलाई
 एक सुगन्धि स्वस्तिक चिन्हित हातमा राखी अग्निरोह रक्षासगुनादिकल जामिकेक दिनु, नवरत्न
 मुद्रिकाले मध्ये केशविषे बाँध्नु. देवताको भेटी चढाउनु, ब्राम्हण पूजा गरी जोसी आचारलाई सिधा
 दक्षिणा दी विदा गराउनु कुमारी पुज्नु, त्रिगोडिसमेतका बडाथालमा कुरुवा १ को शाली धानका
 चावलको भात पस्की चौरासी व्यञ्जन समेतका पञ्चग्रासपूर्वक भोजन गराउनु । उच्छिष्ट कलंख फाल्नु,
 प्रातकाल भयापत्रि यज्ञमण्डपमा ब्रह्माण्डकलशादि सराजाम तयार गरेर गणेश आवाहन आदि कलश-
 स्थापना गरी ब्रह्महवन गरी होम गर्न सुननका वेलामा मानुलक्षुर शुचि चन्द्रमण्डलथालि पूजा-
 गरी सौखधउमोदकल्याइ कपाल भिजाउन, बालखका केसमा पञ्चपल्लव बाँध्नु, पूर्णादिक्रम गरी
 मावलीले छेदन गर्नु, फुपूले चन्द्रमण्डलमा थाप्नु, कानमा मामाले सुगन्ध चन्दनले सुवर्ण सुचिले चिह्न-
 लाइदिनु, नाउले कपाल खौराउनु, कान छेड्नु, स्नान गराउनु, कपालमा श्रीखण्डले सेतो तिल
 लाइदिनु, स्वस्तिक लेख्नु, सगुणाशीर्वाद गरी वस्त्र दिनु, ठाडो चन्दन लाइदिनु, देव देवतालाई भेटी
 ब्राम्हणलाई सिधा दक्षिणा दिन, यज्ञ विसर्जन गरी अभिषेक पाती दी सूर्य गणेशादि दर्शन गराउ
 मामाको घरबाट आयाको टीका लगाइदिनु, ल्याउन्यालाई खुवाई दाम २ दस्तुर दिनु, फुपूलाई
 चन्द्रमण्डलको थाल २ चोलो १ दिनु, नाउलाई १२।४ दी कपाल खौराउदामा लायाको वस्त्र नाउको
 खान्या भाग दी पठाउनु, यति काममा लाग्ने मानिस छाडी अर्कालाई डाको काम चलायो भने
 यजमानलाई गुरु २४।२४ दण्ड यजमान ल्याउन्यालाई गुरु २४।२४ दण्ड, यी मानिस डाकदा आएन
 भन्या प्रोहितलाई गुरु १२ दण्ड, जैसी आचारलाई गुरु ६।६ दण्ड, फुपूलाई गुरु ८ दण्ड, मामालाई
 गुरु ८ दण्ड, चित्रकारीलाई गुरु १२ दण्ड, कुम्हाललाई गुरु १७, नाउलाई ३६, यति ब्राम्हण
 क्षत्रियको अरु, जातको कलशार्चन गरी पुन्याउनु दण्ड ऐंज

अथ वृतबन्धन, अथ वृतबन्धन अधिवासन ऐंज गणेशावाहनादि ऐंज ब्राम्हण कलशादि स्थापन
 ऐंज पूजाप्रमेत गुरुले होम गरी यथाक्रममा गुरुमण्डल पूजन दण्डादिग्रहण भूषण वेलामा मौंजि
 ब्राम्हणको क्षत्रियको गायत्रीप्रदान माघादि आपाढा वधि प्रारम्भ ब्राम्हणको साइत बढिया क्षत्रियको
 ब्राम्हणको भाद्र शुक्ल बढिया दिन समावनन क्षत्रियको प्रारम्भका अष्टम दिन समावर्तन,
 कुलदेवतापूजा आमीसभोजन ।

त्यसपछिका जातले कलशार्चन मात्रैले विधिपुन्याऊनु त्यस दिनदेखि स्वजातिधर्मलिन खुसल
 आदि कुलु रयन्तका हातको पानी नखानु कदाचित् भुलिखायो भन्या प्राजापत्य चान्द्रायण गोदान गरी

ब्राह्मणलाई सिधा दक्षिणा दी सरकारमा तुरु १२० दण्डतिर आफ्ना जात खुवाई प्रञ्चगव्य गंगाजल खाइ आफ्ना जातलाई तुरु १२ दस्तुर दिनु जातलाई भोजनखुवाइ तारा हेरि जातसंग भातमीली खानु ।

बाबु ब्राह्मण आमाविधवा रजपूत निवार भयाको जैसी लाई जनै दिनु शिखा गायत्री दिनु त्यसले संकल्प आदि बोलनु श्रेष्ठ संग विहागर्नु जोतिस शास्त्र पङ्गिगुनु पात्रो ग्रहण योग स्नानादि जोग कहनु चिटा लेखनु ग्रहणलेखनु ताहादेखी ब्राह्मणकर्ममा चल्या तुरु १२ दण्ड ।

बाबु ब्राह्मण आमा सवर्ग क्षेत्रीनीबाट हुन्या कर्माचार्य तस्ले शिखा गायत्री पाइ तलेजुमा टहलगर्नु कदाचित् काम अडक्यो भने देवताकोपूजा नगडकाउनु अकालि छुन नहुन्या देवता बोकि ठाउमा ल्याउनु बलमिचि आफ्नुपुखलि दलायाको जनैलायो भन्या जनैछिनालिदिनु तसलाइ सासना फलाम्मा तार लालगरी षोडि जनइलाइ दिनु ऐ ।

जैसिले स्वकर्म लेख्याको बलमिच्यो भन्या जनैछिनालि श्रेष्ठमा मिलाई दिनु तुरु २४ दण्ड गर्नु । ब्राह्मण खुमलनि सित गयो भन्या तुरु १२० दण्ड प्राजापत्य चान्द्रायण जातलाइ तुरु २४ दस्तुर दिन पञ्चगव्य गंगाजल शालग्रामोदक तुलसीदल खाइ भात खुवाइ ताराहेरि खानु । टेपेनि मोसलनि सालिमनी चित्रकारिनी भट्टियानी कोनारनिहरू संग गया ऐंसदर ।

नाउनि सघटनी सित गया तुरु १४० दण्ड अरु सदर ।

लोहकारनी पुत्रपुलनी माहुत्यानी छिपिनी मालिनी चित्रकारिनी बलिनी कसाइनी गउश्रेष्ठिनी चित्रकारिनी सर्वालनि सोढ्यानी कुसल्यानी बलामिनी मभिनौ यति संग गया तुरु दण्ड ४८० चान्द्रायण दोवर अरु ऐ ।

पोढ्यानी कुलुनी संग जानी जानी गयो भन्याचान्द्रायण नास्ति त्यसै जातको भयो ।

नजानी भूलपन्यो भन्या तुरु २४० दण्ड २ प्राजापत्य चान्द्रायण अरु ऐज ।

ई सवैमा पोइ भएका संगगया सुनसिगिको मोहर रुपैया ६० दण्ड ।

लहासा जान्याका स्वास्नीसंग गया तेस्को दोवर दण्ड ।

धत्रीय जाति गयो भन्या तेस्को आधा दण्ड चान्द्रायण अरु सवै सदर ।

चान्द्रायण नपर्न्या पोइ हुन्या स्वास्नीसित स्वजाति सवैगयो भन्या सुन सिहि मोरु ६० दण्ड ।

सुजातिसित कुजातिगयो भन्या जात पङ्गति वढाई स्वास्निका गर्भभयाको छैन भन्या भुनि गयाकि भया चौथाइ दण्ड चान्द्रायण प्राजापत्य । ऐं निज जाति जाति गयो भन्या दण्ड चान्द्रायण दोवर अरु ऐ ।

ब्राह्मणिमा पोइहुन्या छेउ ब्राह्मण गयोभन्या ब्राह्मणीको स्वजाति हुनु नास्ति ब्राह्मणलाई लिङ्ग स्थासनागरि देश देखी बाहिर धपाउनु चान्द्रायण नास्ति ।

ब्राम्हणले विधवाब्राह्मणी विरायो भन्या सुनसिंहि रुपैया ३० दंड ब्राह्मणी स्वजातिमा जाननास्ति ।

पोइ हुन्या ब्राह्मणीमा छेत्री गयो भन्या खोलापार लैजाई चारडालका हातले एकचोटमा मर्त्यागरीकन हानी मानु विधवा ब्राह्मणीसंग क्षत्री गयो भन्या लिंगशासना गरी सुनसिंहि रुपैया ३० दंड जातमा जानप्यो भन्या प्राजापत्य चान्द्रायण ऐजं पोइ हुन्या ब्राह्मणीमा वैश्य गयो भन्या लिंग काटिदिनु सुनसिंहि रु १२० दंड दुइलाई चान्द्रायण नास्ति विधवा ब्राम्हणीसंग वैश्यगयो भन्या लिंगे शासन गरी सुनसिंहि रुपैया ६० दंड ब्राम्हणिलाई चान्द्रायण नास्ति । वैश्यलाई आफ्ना जातमा जानुप्यो भन्या १० प्राजापत्य चान्द्रायण, पोई हुन्या ब्राह्मणीसंग शूद्रगयो भन्या लिंग काटी खुवाई चारडालका हातले कटाउनु ह्याणीलाई चान्द्रायण नास्ति विधवा ब्राह्मणिमा शूद्र गयो भन्या लिंग काटी चारडालले मानु ब्राम्हणीलाई चान्द्रायण नास्ति ।

जातको व्यवस्था—कुलु जातने गर्ना कपाल खौरनु नङ्काट्नु आफूलाई आफैले दिन दिनमा बृद्धि सुतक शुद्ध मृतक सुतक दिन १० लक्ष्या मानिस पिरण्ड गराउनुया आपदा नाइक्याका वचनले आफ्ना जातमा जान्याले पिरण्ड गराउनु रकम छालाका कृपा बनाउनु छालाका थैली बनाउनु औ बाजा पेटा—रामा गोलामा छाला लाईदिनु, आफ्ना रकम छालाको रकम छोडी अरु रकममा गयो भन्या तुरु १२० दंड आफ्ना जातमा विवाह गर्न पाएन भन्या स्वास्नी बुझाई आफ्नु जात नदवाई श्रेष्ठ देखि कुसुल्यानी—सम्म ल्याउनु छत नास्ति ।

पोढ्याको कपाल खौराउनु, नङ्काट्नु आफैले सूतक पिंड ऐजं पोसाक जोराजोरी नलाउनु सुनका गहना नलाउनु, विनाकामले घाम अस्त भयापछि सहरभित्र नपस्नु, पीठ देवताका पीवाला बलि देवताका गहना सह्यारी नैवेद्य मागी खानु, माछा मारी भंगेरा समाती वेची खानु, बडो जात नछुनु; गाइ नखानु, सुंगुर खानु मुर्दाका पोसाक लिनु, दाम एक दस्तुर लिनु सती जान लागिन् भन्या मित्यारी लाई जोर पोसाक पोढ्यानीले लिनु सती जान्या स्वास्नी पोइसंग सुती मर्न नसकी चिताबाट खसी ठहरियो भन्या सोही पोढ्यानीसंग जात मिली पोढ्यानीका जातमा जाई बस्नु ।

डोम जातिको—कुसल्यासंगभै ढोलक बजाउनु स्वास्नी नचाई कमाइगरी खानु, सुतक २ लक्ष्या ऐजन् ।

टटिजातको दुनियाँलाई कात्रो परिवुत्तु; मोल टका १ सतिको दर बनाउनु पन्थो भन्थ्यो मोल टका

२ ली वेचु सुतक छ जुठो १० पुरोहित गुभाल ।

कुसल्या जातको-बाजा फुकी वजाइ दस्तुर सुमंगलको दाम १२ विवाहको र ॥ पास्नी व्रतभन्ध
चूडाकर्मको दस्तुर दाम ६ काममा लाग्थ्यो छ ।

त्यसलाई पेट भरी खुवाउनु डाकन आउदा काम अड्काइ दियो भन्थ्यो तुरु १२ दंड आफ्ना छोडि अरु-
लाई काम चलायो भन्थ्यो तुरु १२ दंड टोलमा काम काजमा मागी खानु दुनियाको चोक वढारी खानु
कापालिभेषभै डम्बरु वजाइ मागी खानु सुतक ६ मुर्दा पालनु जुठो दिन ७ लद्यामानु पुरोहित आफ्नै
जात वारि कमाउनु खेत कमाउनु ।

कसाईको- नड्काटनु कपाल खौराउनु आफ्नै जातले दुनियाका मुर्दा लैजादा बाजा वजाउनु
काममा लाग्थ्यो कसाई जतिछ सवैले तिन तिन दाम दस्तुर लिनु । सतिको बाजा वजाउनु पन्थो भन्थ्यो
दस्तुर टका १ खलकिलाई ३।३ दाम दुनियाका काम काजमा रांगो काटनु पन्थो भन्थ्यो दस्तुर एकपैसा
कि दामली रांगो काटि दिनु टिकावाल रांगो नदिवार नकाटनु । भला २ आदमिलाई त्यो मासु नवेचनु
चौरमा दुनियाको रांगो काटनु पन्थो राजाको दस्तुर र १ नदिउन्ज्याल रांगो न काटनु । मासुको व्यपार
गर्नु पन्थोले काटनु पन्थो भन्थ्यो राजाका दस्तुर दोवर । दुनियाको वदेल काटनु पन्थो भन्थ्यो सरकारमा
टाउको चढाइ आफुने दस्तुर रूपैया आठाना खानु मासु छुट्याइ दिनु आफु भन्दा वडा जातलाई दुध
दहि नवेचनु ध्यू समेत नदिनु । सुतक ६ जुठो लाख्य ऐजन् खेत कमाउनु पुरोहित नाइगुभाल ।

नरिजातको-भित्तामा चित्रकार लेखनु फर्करमायसि लेखनु नड् कटाउनु कसाईले च्यूरा कुट्थ्यो
मुशल नसमाउनु सुतक ६ जुठो १० लथ्या मानु प्रोहित गुवाहाल ।

सवलको-मानिसलाई जुकोलाई कमाई खानु, खेत कमाउनु, सुतक ६ जुठो १० लथ्या
मानु, प्रोहित गुभाल । ॥

गठको-वनको फूल टिपी ल्याउनु, बेची साटी खानु, खेत कमाउनु, सुतक जुठो लथ्या,
पुरोहित ऐजन् । ॥

मालीको-फूलवारी बनाउनु, फूल वेचु साटनु गरी खानु; सुतक जुठो लथ्या मानु
प्रोहित ऐजन् । ॥

द्विपाको-नीर आदि गरी पाँचै रंग धागा कपडा रंगाउनु कसाहीले नड कटाउनु, सुतक

६ जुठो लट्या पुरोहित ऐंजन् खेत कमाउन्, । ॥

पुलुपुलुको-दुनियाँको मुर्दा अधिवाट आरती मजिरा बजाई आफ्नु दस्तुर लिनु, दाम ४ चावल कुम्वा १ नाउ कसाही सुतक जुठो लट्या पुरोहित ऐंजन् । ॥

नकर्मको-फलामको काम गर्नु, सुतक ६ नाउ कसाही जुठो लट्या पुरोहित ऐंजन् खेत कमाउनु,

पिच्छिनीको-बढिया दिनमा दुनियाँको बालख जन्मदा नाल काटिदिनु दोघाटामा फाल्नु नुह्यानीको आधा दस्तुर लिनु, सुतक ६ जुठो १० लट्या मान्नु, पुरोहित ऐंजन् नाउ कसाही, खेत कमाउनु, । ॥

सघटको-दुनियाँको लुगा धोइ वर्षेदिनको कबोलमाफिक बाली खानु, सुतकमा जुठोमा ६।६ कुम्वा चिउरा दाम १६।१६ लिनु खेत कमाउनु, सुतक जुठो पुरोहित ऐंजन् । ॥

नाउको-ब्राह्मणदेखि ज्यापुपर्यन्तको कपाल खौरनु, नडकाटनु, दस्तुर सुतकको कुम्वा ६ सोमा कुम्वा ६ लिनु, सुतक जुठो १० लट्या मान्नु पुरोहित ऐंजन् माहुर लाउनु, वेचिखानु काठ हुन्नु सुतक जुठो गैह्र ऐजन् ।

महाब्राह्मण भाटको-पाखि पटुका रंगाउनु एकादशाह खानु खेत कमाउनु पसल तराखनु सुतक ऐजन् जुठो १० लट्या मान्नु पुरोहित ऐजन् ।

त्रिचकारिको- देवता चित्रकार लेखनु, गुभालसंग दिक्षासुंनु रग्सी जाड बनाउनु वेचनु सुतक जुठो लट्या प्रोहित ऐजन् खेत कमाउनु नाउ कसाहि ।

सालमिको व्यवस्था—तेल पेलि बेचि खानु वावियाले खट बाधनु सुतक जुठो लट्या प्रोहित ऐजन् ।

मोसटको व्यवस्था—कसाहिले मासु वेचन्या पसलमा मासु पोकापारि दिनु आफ्नु दस्तुर खानु सुतक जुठो लट्या प्रोहित ऐजन् ।

टेपोचको—पालुंगाको सग रोपि व्यवस्थासित वेचनु वेचदामा श्री ५ सर्कारमा दस्तुर दिनु काहाल वाजा वजाउनु खेति गर्नु सुतक गैह्र ऐजन् ।

खुसलको व्यवस्था—काहाल जात्रा वजाउनु खट बाधदा सालमिले न पुग्याको गुहार दिनु खेति गर्नु सुतक गैह्र ऐजन् ।

लुर्कर्मिको-सुना चादिको गहना बनाउनु सुतक ६ जुठो ७ लट्या मानु प्रोहित ऐजन् ।
सिकर्मिको-काठको काम गर्नु सुतक ६ जुठो १० लट्या प्रोहित ऐजन् ।

खालको ध्यवस्था-गाइपालनु दुद दहि धू कोटल वैचनु धी ५ सर्कार दुनित्रालाई चाहिया-
का गाई तयार गर्नु सुतक १० जुठो १२ लट्या प्रोहित ब्राह्मण ।

कुमालको व्यवस्था- माटाका भाडा पानु सर्कारलाई दस्तुर दि वेचनु सुतक १० जुठो १२
लट्या प्रोहित गुवाहाल अचार ।

उदासको-हासाको व्यापार गर्नु कोठिराखनु सुतक ६ जुठो १० लट्या मानु प्रोहित
गुभाल ।

टटि-परिवत्तु जनै बनाउनु वेचनु सुतक १० जुठो १२ लट्या मानु पुरोहित ब्राह्मण ।

टमोट्को-त्रावा कांसादि धातुको भाडा बनाउनु सुना चादिको जलप सानु सुतक १०
जुठो १२ लट्या उप्रा न्त ब्राह्मण जैस अचार बौद्धमार्गि भया गुभाल ।

मुल्मी श्रेष्ठको-रानीका माइति नभय माइतिले गर्न्या काम गर्नु वनीज व्यापार गर्नु सु-
तक जुठो लट्या प्रोहित ऐ ।

किसानिको-देवदेवताका पूजा सामा वोक्नु बलि फालनु प्रोहित गुभाल खेत कमाउनु सुतक
जुठो लट्या ऐजन् ।

वैद्यको-दुनियाका नारी हेरी व्यथा थाहापाई औषधी गर्नु लोकान्तर हुन्या ठहग्या बैत-
णी दिलाउनु बलत्मा विधिगरी लवंगादि दिनु दस्तुर टका १ लिनु तीर्थ बुन्याउनु अरु ऐजन् प्रोहित
ब्राह्मण ।

लोह कर्मिको-प्रमाणले देव देवता बनाउनु सुमेरु कोलि हुंगा फोर्न्या रकम् सोगनु सुतक
१० जुठो १२ प्रोहित गुभाल ।

वडै लो-काठको फर्मापति कामानु चर्वाविष्टा धूप बनाउ सुतक जुठो ऐजन् प्रोहित बौद्ध-
मार्गिको गुभान शिव मार्गिको ब्राह्मण ।

हजवाईको-रोटि बनाउनु गुवाहाल संग मन्त्र सुनु सुतक १० जुठो १२ प्रोहित ऐजन् ।

गुवाल विपुवाडाको मूल बनाइ वेचनु पंचपतकादि अदवाल बनाइ वेचनु शिक्षा मुण्डन
गर्नु गुवाल संग मन्त्र सुनु सुतक ६ जुठो लट्यामानु प्रोहित गुवाल ।

पाडाको- सुनाचादिको गहना बनाउनु , ढलवद् धातु भाडा कमाउनु धातुका वुडा का

काटनु सुना चादिका जलप् सानु कासा कचौरा वनाउनु सुतक गैह ऐजन् ।

वज्राचार्यको-गुवालले श्रेष्ठ ज्यापु हलवाइ वराहि सिकर्मि लोहकर्मि चित्रकारी सम्म दी आया-
चालाइ मंत्र ।दनु सुतक ६ जुठो ७ लख्या मानु प्रोहित गुवाहाल् ।

कसालको-कासो कुाट पिट्टि भाडा कमाउनु सुतक १२ जुठो १२ लख्या मानु प्रोहित ऐं ।

पीठाचार्यको -पीठ पीठमा देवता २ को पूजा गर्नु आफ्ना अधिकारसम्मको महावलि आदि बाल
विधान गर्नु ब्राह्मणवाट मंत्र सुन्नु र जनैपाउनु विधि आफ्ना थकालिले गर्नु सुतक १० जुठो १२ लख्या
मानु प्रोहित ब्राह्मण विवाहमा भा श्रेष्ठ दुनियाको घर श्रुद्धि गर्नु ।

शिवाचार्यको -शिवलिङ्गको पूजा गर्नु आफ्ना अधिकारसम्म जजमानी गर्नु घरशुद्धि जजमानी
चनाउनु यज्ञ गर्नु ब्राह्मणवाट मंत्र सुन्नु जनै पाउनु आफ्ना ज्याविधि हो थकालिले गर्नु सुतक १०
जुठो १२ प्रोहित ब्राह्मण सामान्य श्रेष्ठ सित विवाह चलाउनु ।

कर्माचार्यको -श्रीतलेजुको टहल चौकि वसनु ब्राह्मण वाट मंत्र सुन्नु जनैपाउनु विधि आफैले
गर्नु आफ्ना अधिकारसंम जजमानी चलाउनु सुतक १० जुठो १२ लख्या मानु प्रोहित ब्राह्मण जैसी
आचार ।

गुर्वाचार्यको-श्रेष्ठनाइ दीक्षा सुनाउनु ब्राह्मणवाट मंत्र सुन्नु आफ्ना अधिकारसंमका जजमानी
चनाउनु सुतक १० जुठो १२ लख्या मानु प्रोहित ब्राह्मण सुकार्यमा होम गर्नु ।

देवाचार्यको-आफ्ना थकालिवाट मंत्र सुन्नु आफ्ना सुकार्यमा होमगर्नु जजमानी चलाउनु सुतक
जुठो लख्या प्रोहित ऐजन् ।

पात्रवंशठकुलवट् ब्राह्मणवाट मंत्र सुन्नु ढाल तवार भीनु सुतक १० जुठो लख्या प्रोहित ऐ ।

राज लवट्को व्यवस्था-ब्राह्मणवाट मंत्र सुन्नु ढाल तवार भीरनु राजसेवामा रहनु सुतक १० जुठो
१२ लख्या मानु पोहित ऐ ।

कायस्थ भनिके- सत्को मोहर लेखनु दानपत्र सुक्रिविक्रि पत्र तमसुक भाषापत्र गैह लेखोद् ले-
खनु दस्तुर लिनु ब्राह्मणसंग मंत्र सुन्नु सुतकदेखि प्रोहितसम्म ऐं ।

भागो श्रेष्ठको व्यवस्था -शिवमार्गीले ब्राह्मणसंग मंत्रसुन्नु बौद्धमार्गीले गुभालसंग मंत्र सुन्नु वनिज
व्यारार गर्नु सुतक १० जुठो लख्या मानु प्रोहित ब्राह्मण प्रोहित गुभाल ।

अमात्य माहात्को -ब्राह्मणसंग मंत्र सुनु उत्तम श्रेष्ठ संग विवाह गर्नु राज काज पनि गर्नु सुतक
१० जुठो १२ दिन मानु प्रोहित ब्राह्मण गुवाहाल ।

जोसिको -व्यवस्था ब्राह्मणवाट मंत्र सुन्नु जनै शिखा गायत्री पाउनु त्यसले उपल्लो संकल्प अ-

द्यादि बोलनु श्रेष्ठ संग विवाह गर्नु जोतिष आस्त्र पढनु पात्रो ग्रहण ग्रह योगादि स्नान दान मेला २को योग कहनु चिह्ना लेखनु सायेत लेखनु यति देखि उपर ब्राह्मणकर्ममा नचलाउनु आफ्ना अधिकार संमको जजमानी गर्नु सुतक १० जुठो १२ लट्यामांनु प्रोहित ब्राह्मण ।

ठकुरको— ब्राह्मणसंग मन्त्रसुंनु जनैपाउनु शिव बुधदमार्ग मांनु ढाल तरवार भिर्नु राजकाज गर्नु सुतक १२ जुठो १५ लट्या मांनु प्रोहित ब्राह्मण ।

ठाकुरको— ब्राह्मणबाट दशकर्म गराउनु, जनै मंत्र पाउनु ढाल तवार भिरी राजकाजमा रहनु, वनिज व्यपार गर्नु सुतक १२ जुठो १२ लट्या मांनु प्रोहित ब्राह्मण ।

थी ५ राजाको— ब्राह्मण बाट दशकर्मादि गायत्री जनै पाउनु ढान तवार भिर्नु आफ्ना नीतिमा चलनु चलाउनु सुतक १२ जुठो १२ लट्या मांनु प्रोहित ब्राह्मण ।

देवब्राम्हणको— स्वजातिलाई मंत्र दिनु राजालाई मंत्र सुनाउनु श्रेष्ठसम्म जजमानी चलाउनुवेद मंत्र स्मृति पुराणादि कर्ममा चलनु चलाउनु राज गुरु घरले पुराण नवाचनु राजगुरु हुन्याले अर्कालाई मन्त्र नसुनाउनु सुतक १२ जुठो २ लट्या मांनु प्रोहित १२ अनुना मर्दा ब्राह्मणो स्वधर्ममा छुउञ्ज्याल ब्राह्मणको अपुतालि दाज्यू भाइ लाई जांदैन क्रियाकर्म पनि धरुले पाउदैन, सूर्यवंशमा उत्पन्न भयाका श्रीनान्यदेव नाम राजा बाट श्रीतुलजाका यन्त्र मन्त्र पढतिपाइ सिमंगदमा श्रीतुलजाकन विराजमान गराया इनैका वंश हरिसिंहदेव बाट श्रीतुलजाकन नेपाल भक्तपुरमा ल्याई स्थापना गन्यापछि हरिसिंहदेवका वंशमा उत्पन्न भयाका जयस्थितिमल्ल बाट सब स्मृतिशास्त्रको विचार गरी नेपालका प्रजामा जात भात जात अनुसार धर्म कर्म गर्नु भन्या वंदेज बाधि नेपाल राज्यमा बनाया । यी राजा बहुतै ज्ञानवान् धर्मज्ञ थिया जस्तै पूर्वकालमा मनु बाट स्मृति धर्मशास्त्र बनाई चलाया तस्तै ।

यस कलिकालमा नेपालविषे जयस्थितिमल्लबाट ज न्या जान्या ब्राह्मण परिउटहरुकन आफ्ना हजुरमा बोलाई धर्मशास्त्रको कारण बुझि प्रजाको स्थिति गर्नाकन राजा भनी स्थापना गन्याको हो । जौन राजा बाट थिति बाँधी थिति थाम्न शक्तैन् । उन राजाको राज्यमा बन्दोबस्त रहोइन । जहाँ बन्दोबस्त रहदैन, त्यहाँ जथाभावि हुन जाँदा नितिको अनीति हुन जान्छ । अनीतिले सुख पनि होइसकदैनन् । धर्म पनि नष्ट हुन जाला । धर्म को स्थिर भयापछि सुभिन्न सुभिधा राजालाई हवस् भन्नानिमित्त थिति बाँधी पछिसम्म जस नाम रहन्या काम गरी थिति बाँधी चल उँदा भया । धन्य भन्नु यस्ता राजालाई भन्नु ब्रह्म ज्ञानी बडा सामर्थी धर्म चित थिर भयाका यस्ता राजा जयस्थितिमल्लने प्रजा प्राणीहरूलाई दुख छुटाई सुख हवस् भन्नार्थले र युग युग किताप जस नाम गर्नाकन देव देवावरबा! धन्य धन्य कहाई सब बान व्यवस्थाको स्थिति बनाई धन्य कहाया । जयस्थितिमल्ल धन्य हुन । अस्प पुत्र यक्षमल्ल

✽वंशावलीकारले यहाँ यक्षमल्ललाई स्थिति मल्लका छोरा हुन भनी लेखेका छन् । परन्तु यो कुरो ह ईन यक्षमल्ल स्थिति मल्लका नाति हुन । स्थिति मल्लको मृत्यु भएको १३ वर्ष पछिमात्र यक्ष मल्लको जन्म

भोगवर्ष २० यिन राजाले शंकराचार्यदेखि चलायाका दक्षिणे भट्ट ब्राह्मण पशुपतिनाथका पूजाहारि-
कन सुसान्यार पशुपतिका भंगन्या देवपत्तनका नेवारलाई राखिदिया ।

अस्य पुत्र ३ ज्येष्ठ रायमल्ल माहिला रणमल्ल कान्छा रत्नमल्ल जेष्ठ रायमल्ल भक्तपुरका राजा
भया । भोगवर्ष १५ माहिला रणमल्लले बनेपुरजाई सातग्रामका राजा हुन गया । भोगवर्ष २१॥ यिन
राजाका पालामा बनेपुरको नेवार एक कोही तैलकार मोहनसिलाई कुमारीकुण्ड देवीले स्वर्णमहिकुण्ड
भिर । दिइन् र श्रीपशुपतिनाथकन अधि नभयाको चाँदिका कबच बनाई अनेक हिरा आदि जवाहर
पत्थर जडी एक ।

मुखी रुद्राक्षसहित गरी कंकणसहित कवच चढाया ? नेपालसंवत् ६२२ मा मोहनसिंहेले कवच चढाउँदा
तेसका साल एक चढायाको कान्तिपुरमा छँदैछ । यस तैलकारलाई धर्म गर्नकन धन दिन्या कौमारीकु-
ण्डका देवी हुन् । यी रणमल्ल का सन्तान भएनन् र बनेपुरका राजधानी यस्तिकै हो । कान्छा रत्नमल्लले
जेठा दाज्यू रायमल्लसित विरोध भाव परस्पर गर्न लास्या । किन भन्या यिनका कुलमा तुलजा जगा
उन्या मन्त्र प्राणत्याग हुन्यासमय विना अरु कालमा लिन हुन्या रीत थिएन र रत्नमल्लले अपना बा-
बाका प्राणत्याग का वेलामा दाज्यूकन छलकाम गरी बाबुदेखि कुनदुर्गा तुलजा जगाउन्या मन्त्र पायाको
थियो र ज्येष्ठक्रमले हुन्या हो तैले मलाई छलिस् भनी रीस गर्दा दुवै भाइको परस्पर चित्तमा विरोध
भावहुन गयाको थियो । यस्तै दखतमा कान्छा रत्नमल्लकन तिनै मन्त्रका प्रभावले श्रीनीलतारादेवी
प्रसन्न भै स्वप्नावेषे देवीबाट हे राजन् । तिमो कान्तितुर जाई १२ ठकुरीहरू जितो राजा हुन पाउना
भनी आज्ञा प्रसन्न हुँदा रत्नमल्लले देगोवारीणी हो भनी निश्चयठहराई प्रातकालैमा उठी नीलतारा देवीका
स्थानमा जाई दर्शन गरी सरासर कान्तिपुरमा आई बाह ठकुरीका एक मुख्यकाजीका घर पुगी एकान्त
पाई तिनलाई देवीले आज्ञा भयाको वचन भन्दा देवीका अनुग्रहका प्रभावले ती काजी रत्नमल्लका वसमा
आई काजीले हवम् म जुक्तिगर्हला भनी राजपुत्रकन गुप्त गरी राखी बाह ठकुरीहरूकन यसकाजोले
खान्या वस्तु मा विष राखी भोजन गराई चाडै ठकुरीहरूकन मारी रत्नमल्लकन राजागराया । यी र-
त्नमल्लले आफनु हुकूम बेस गरी चलाईरहँदा एकदिन मनमा यस्तोसंभया कि मेरानिमित्त यस काजीले
आफना स्वामी वैश्यठकुरीहरून विष खुवाई मान्या । अनविश्वासी पापी काजी रहेछ, यसको मन नपन्या
मलाई पनि राख्ना छैन भनी ठानो त्यस वैश्य काजीकन राजा रत्नमल्लले यमलोक पठाया ।

सर्पो व्याघ्रस्तथा राजा अनविश्वाजमातयाः येषां विश्वासतो मन्ये शीघ्रं नश्यन्ति जन्तवः ।

भएको हो ।

(प्रमाणा प्रमेय ३६-४२ पृष्ठ हेर्नु होस्)

यहाँ पछि यिन राजा रत्नमल्लले प्रजाहरू हातमा ली तामाखानीवाट तामा मगाई छाप बनाई अधिका सिंहछाप मनाही गरी पैसाका चलन नेपाल भरमा चलाया । यी रत्नमल्लले राज्य गर्दा-समय कुकुनाम भोट्या देवान आदि भोट्याहरू घेरै आई दुख दिया र तिह्रौँतिया ब्राह्मण चार जनाले पारुपा जाई आफ्ना शिष्य सेनराजासंग मागी उनका लस्करलाई ल्याई भोट्याहरूकन मान्या यिनदिनदेखि खसहरू चारथरिकन खेत विर्ता दीकन जग्गा जग्गामा राख्या । फेरि रत्नमल्ल राजाले तिह्रौँतिया ब्राह्मणहरू चार जनालाई खिल्लत दी आफ्ना स्वस्थानमा पठाया । कुकु नाम भोट्यालाई मान्यापछि उस ठाउँको नाम कुकुस्थानामजोल भनी नाम रहि गयो । यिनै वर्षमा यवन भन्याका मुसल-मानहरूको नेपाल विषये प्रवेश भयो ।

फेरि यिन राजाका पाला मध्यदेशदेखि सांमेश्वरानन्द नाम पोढान्यासी एक स्वामी आचार ति-नकन श्रीपशुपतिनाथका पूजक योग्य ठहराई पूजाहारि गरिदिया । शंकराचार्य स्वामीले गीत चलाई गयाका पूजाहारि दक्षिणे भट्ट ब्राह्मण मात्र हुन् । यिन राजाका पालामा स्वामी पूजाहारि भयो । यी स्वामी मुकुमार हुनाले यिनकन टहलुवा बिना ज्यादा कष्ट होला भनी बनेपुरका थिर रजात ल्याई भण्डान्या गरी राखिदिया पहिलेका भण्डान्या सित पालोगरी टहल गराया । फेरी देवताका वस्तुरक्षक निमित्तकान्तिपुरका नेवार र थरलाइ विशेष नाम गरी राखि दिया । यी विशेषहरू भंडान्याहरूमाथि डिट्टा गरी राखिदिया । फेरि यिनै स्वामी कन गुरुपदवी गरी देशरक्षानिमित्त दक्षिणकाली आवाहन गरी पशुपतिनाथका नैऋत्य कोणमा पारी नवग्रह सन्धि मातृका गए सहित गरी स्थापना गराया । फेरी स्वामीका आज्ञाले भंडान्याहरूकन पैले बौद्ध सन्धिमा देवीकन देखाई त्यहो स्थानमा । प्रतिवर्ष इष्ट देव-ता गरी देवाली पूजा गया । फेरी यिनै स्वामीका आज्ञाले विशेषहरूकन पञ्चालिग भैरवसन्धि मल्लिस्थानमा मन्त्रेश्वरी देवीकन प्रतिवर्ष इष्टदेवता गरी देवाली पूजा गरी मनाया । यी स्वामीलेघेरै वर्षश्रीपशुपतिनाथ-कननित्य पूजागरी मातृकासन्धि समाधि राखी प्राणायाम गरी ब्राह्मद्वारा खोली शून्यमा गया । यी रत्नमल्ल राजासित तुजला जगाउन्या मन्त्रसिद्धि हुनाले नानादेवतासन्धि सूक्ष्म मन्दिर बनाई तुज जा-स्थापना गन्या । यिन राजाका पालामा तुजाकोटवामी वैश्य ठकुरीहरू स्वाधीन गरी राजराजेश्वरी देवीका चित्रकारि कर्म गराया । नेपाल संवत् ६११ सालमावैश्य ठकुरीहरूले हुल गर्न आया र ती वैश्य ठकुरीहरूमाथि घेरै सिपाही पठाइ लडाइ गरि जितीनुवाकोटका फल लफु आदि ल्याई श्रीपशुपतिना-थकन चढाया । राजा रत्नमल्लले वर्ष ११ रजाई गरी शान्त भै गया ।

अस्य पुत्र अमरमल्ल वर्ष ११ यिन राजाका पालामा बनेपुरका कुञ्जालहरूले अनन्तनारायणका मूर्ति पशुपतिनाथका मन्दिरभित्र स्थापनागरुं भनी विन्ति गर्दा ठाउँ दिएनन् र रात्रिमा आई एकै रा-तकाबीचमा वत्सनादेवीसन्धिमा स्थापना गरी बनेपुर फर्कि गया । यिनै राजाले भुवनेश्वरीका पूजाहारि

मुनी आचार्य मन्त्र शास्त्रमा बडो प्रबल हुनाले तिनसित संमत गरी मंगलेश्वरी भुवनेश्वरी जय-
बागेश्वरी वत्सलेश्वरी, पशुपतिनाथखुसी निमित्त बडो असंभावगरी लोकमा धन्य कहाई नौ प्रकारका
रथ बनाई मुसल शृङ्खला त्रिशूल खड्ग बलि ३ छुरीपाश इत्यादि संयुक्त गरी कुमार कुमारीहरू नौ
बनालाई रथमा चढाई शरीर छिन्न भिन्न गरी आषाढकृष्ण अष्टमीका दिन ईशानेश्वर प्रदक्षिणा गराई
देशमध्ये प्रतिवर्ष यात्रा गराया । नेपाल संवत् ६२७ यी मुनिआचार्य अति गुणी जन तन्त्र-शास्त्रमा प्रव
र हुनाले मृतसञ्जीवनि लिन जाँदामा लोप भैगया । फेरि यिन राजाले दुर्गासित संग आउन्दा राजवै-
दका सन्तान फिपिङ्देखि ललितपत्तनमा आई बस्याकालाई मगाई देवपत्तनमा नवग्रह सन्धि मूलस्थान-
गरी यिनीहरूका कुलदेवताकन जगावनलाई बसाया । यिन राजाले देवताहरूका नित्य सेवा गरी यात्रा
प्रतिवर्ष गरी खुशीसंग गुणी जन खोज गरी कान्तिपुर ललितपत्तन दुवै सहर भोग गरीवस्या ।

भक्तपुर

अथ भक्तपुरको महामा रायमल्लकस्य पुत्र सुवर्णमल्ल भोगवर्ष १५ यिन राजाका पालामा अनि-
काल आई ६३३ साल नेपालसंवत्मा यस्तो दुर्भिक्ष हुँदा भक्तपुरका प्रजाहरू चारै दिशा फिँजी गया ।
यिनराज ले भाइमित विोधभव गरी भक्तपुर बनेपुर २ देशभो भोगगरी बस्यामा कान्तिपुरका रा-
जाले अनेक देवी गणका यात्रा नाच बनाई । वर्ष प्रति गर्भारीत चलाया भन्या सुनी गुणी जन
द्वारा नव दुर्गा गणमा अनेक विधान प्रमाण गरी नाच प्रारंभ गराया । फेरि बोडेमा पनि महाल-
क्ष्मीदेवीको बडो नेम गरी नाच प्रारम्भ गराया । फेरि आफना लगापातमा भै रह्याका देसका टोलग्राम
समभाग गरी भोगगन्या । ग्रामहरूका नाम ठीमी नकदेश बोडे साँखू चाँगु इत्यादिले गरीबनेपुर आदि
सातग्राम भक्तपुर राज धानी सहरसम्म तीन भाग क्रम गरी भोग गरी शान्तभै गया ।

अस्य पुत्रप्राणमल्ल वर्ष २१ अस्य पुत्र विश्वमल्ल वर्ष १५ यिन राजाका पालामा देवपत्तन आई
कान्तिपुरका राजाकन बुझाई नारायण हू चारै दिशाका यथाक्रमले आवाहन गरी देवताहरूका प्रभाव
प्रमाण गरी पशुपतिनाथका चारै दिशामा यथा क्रमले बसाया जलनारायणका साटो बासुकीकन
मान्या यिनै राजाका पालामा पशुपतिमा चाँगुनारायणप्रभृति चारै नारायण आवाहन गरीमूर्ति स्था-
पना गन्याका सालमा ठूलो वर्षा भै पर्वत पहिरो आई इचंगुनारायणका स्थानकन ढाकिदा यसै समय
सहस्र शिवानन्द ब्राह्मणले विष्णु मतीमा बगाई ल्यायाका नारायणमूर्तिकन पायार यिनै मूर्ती इचंगुमा
स्थापना गर्छु भनी पहिरो भक्ती छोपियाको पन्साई हेर्दाअधिकै नारायणमूर्तिका आसनपाई अग्रभागमा
नारायण मूर्तिकन विधानपूर्वक स्थापना गरिदिया ।

अस्य पुत्र त्रैलोक्य मल्ल वर्ष १५ अस्य पुत्र जगज्ज्योतिमल्ल वर्ष १५।। यिन राजाका पालामा
पूर्वबाट एक गेडा मकै दर्भरभित्र ल्यायाको माससित मिसी आयो र कोहो गुणी जनकन देखाउँदा गुणी-
जनले यो मकै दुर्भिक्ष गर्ना वस्तु हो भनी पूर्वैतिर पठाई शान्तिनिमित्त ब्राह्मण भोजन गराउन लाया ।

फेरी यिन राजाकन तुलजा मानीवाट बारंबार सुन्दरी स्त्रीका स्वरूपले दर्शन दिदै रहन्थिन् । कोही दिन राजाले पाप मति चिताया र देवी अदर्श भै गइन् । त्यहाँपछि यिन राजाले भक्तपुर सहरमा आदिभैरवकन रथारोहण गराई पूजा मान्य गरी जात्रा गराया । ठूलो लिंगाकार बनाई शत्रु हन्ता कार्मले जिङ्ग ढाली टोलप्रति गरेशहरू दुर्गाहरूकन रथारोहण गराई मेपंक्रान्तिका दिन गरी विश्वकाट नाम गरी प्रतीवर्ष यात्रा गराया ।

फेरि यिनै राजाले आफ्ना लगा ठिमी आदि ग्रामहरूमा पनि अनेक देवताका रथारोहण गरी यात्रा गराया । भक्तपुरमा काली देवीकन रथारोहण गराई भैरवनाथकन अन्यशक्तिविषये गमन इच्छा गरिलीयाका लीलाभावने कालीका रथ र भैरवको रथ परस्पर प्रहार गराया । श्री भैरवनाथका रथ बनाउंदा पांग्रा बनाउनलाई कान्तिपुरका राजासंग बक्सई स्लेष्मान्तक बनका रूखको बनाउनु भनी पशुपतिनाथकन मानी देवपत्तनका कर्मिकन र वाजा दी जीर्णभै पांग्रा फेनु पर्दा लिन्या रीत चलाया ।

अस्य पुत्र नरेशमल्ल वर्ष २१॥ अस्य पुत्र जगत्प्रकाशमल्ल वर्ष २१॥ यिन राजाले देश पूर्वपट्टी हनुमती नदीविषय हनुमान् साधना गरी ठूलो घाट बनाई धेरै कीर्ति गरी मूर्तिहरू स्थापना गरी शान्त भै गया । अस्य पुत्र जितामित्रमल्ल अस्य पुत्र भूपतीन्द्रमल्ल यिन राजाले पाँच तल्या देवालय उच्चा गरी बनाई ईश्वरीकन विधानपूर्वक स्थापना गन्या त्यहाँपछि श्रीभैरवनाथका देवालय बनाइदिया । श्रोतलेजुका स्थापनामा सुनको झाना बनाई सुनका एघार गजुर बनाई मूलबोक सुन्दर गन्या । विश्व जात्राका रथ अघिका भन्दा ठुलो गरी बनाईदिया । फेरि आफ्ना मूर्ति बनाई खम्बामाथि स्थापना गरी श्रीतुलजा प्रीति गरी राखिदिया यस खम्बालाई कालीगढ़हरूने खडागर्दा खम्बा भाचिन गयो र राजा बहुते मनमा फिक्का गरी पछिबाट कान्तिपुरका राजासंग तैलकार मागी ल्याई काम लाउंदा कान्तिपुरका तैलकारहरूने जोडी खडा गरिदिदा बहुते खुशी भै तैलकारहरूलाई बिलन दीपठाया । फेरि ठूलो घण्टा बनाई दरवार अगाडि राखी श्रीतुलजा भवानी प्रीति गरिदिया । तिनफेरा कोटयाहुति यज्ञ गरी शान्त भै गया ।

अस्य पुत्र रणजितमल्ल वर्ष ३३ यिन राजाका पालामा गोर्खाका राजा पृथ्वीनारायणशाह आई चाकरी गर्न आया । भक्तपुरका राजाले उनका शुन्याई और बुद्धि देवी खुशी भै आफ्ना पुत्र वीरनृसिंहमल्लसंग मित्रता गराई पुत्र भनी प्रीतिगरी राख्या । यस्तै समय दशैमा कौमारीकन पूजा गरी भोजन गराई कौमारीका हातबाट एक नीलकमलका फूल राजाकन दिनुपर्न्या रीत अघिदेखि चल्याको थियो । सोहि पुष्प भक्तपुरका राजाकन नदी उनका आस पास रह्याका पृथ्वीनारायणशाहकन दिइन त्यहाँ पछि भक्तपुरका राजा प्रजा सवैले नेपाल यिनिका सौँध्या भनी भन्न लाग्यो । पृथ्वीनारायणशाहले ३ वर्षसम्म रहदा भक्तपुरका राजाबाहेक अरुलाई गम्य नभयाको फूल प्रसाद कौमारीका हातबाट पाई

नेपालका चाल चलन सब बुझी विदा भै आफ्ना स्वस्थानमा गया। भक्तपुरका राजा रणजितमल्लले भैरवका देवालयमा मुनका छाना बनाइ दिया। दरवारमा पनि आवरणसहित देवताका मूर्ति प्रकाश गरी मुनका सुन्दर दर्वाजा बनाया। फेरि दरवारभित्र घेरै चोकहरू बनाई दरवार बढाया। दरवारबाहिर नगरा २ बनाइ ईश्वरी प्रीति गरी नित्य बजाउन लाया। यस्ता तरहसंग कीर्ति बढाई प्रजाकन खुशी राजी राखी अनेक शास्त्रका ग्रन्थहरू चिकित्साप्रमाणका औषधीहरूधन इत्यादि अनेक जात जातका वस्तुको संग्रह गरी कोट्याहुति यज्ञ गरी अन्नमा गोर्खाका राजकन प्रवेश गराई आफु काशीवास जान्छु भनी जाई काशी क्षेत्रमा प्राणत्याग गन्या।

रणजितमल्लका पुत्र वीरनृसिंहमल्लले राज्य भोग गर्न नपाई बस्या। यिनदेखि सूर्यवंशी राजा नेपाल पुरीमा शून्य भै गया। तुलजा भवानीकन नेपाल पुरीमा प्रवेश गराउन्या राजा हरिसिंहदेव देखि रणजितमल्लका छोरा वीरनृसिंहमल्लसम्म २३ पुस्ता। हरिसिंहदेवका पुर्खा नान्यदेव राजादेखी पाँच पुस्ता थप्दा जम्मा पुस्ता २७ राजा भै अट्टाइसौ २८ पुस्तामा राजा शून्य भै गयाका हुन्। सूर्यवंशका कुलमा अयोध्या नगरीका राजपदबी छुट्न गयापछि सूर्यवंशी राजपूत स्थानदेखि पतित भै अन्यत्र देशान्तर जाई बस्या। यिनहरूमध्ये एक नान्यदेव भन्याका सूर्यवंशी राजपूतने श्रीतुलजा भवानीका अनुग्रहले तुलजा भवानीकन पूजा भक्ति भाव गर्न पाउंदा राजा भया। केवल यिनै भीतुलजा भवानीका अनुग्रहले सूर्यवंशी नान्यदेवका वंशमा २७ पुस्तासम्म राजा भै राज्यभोग गर्न पायाका हुन। अट्टाइसौ पुस्ता लाग्दा नेपालमा सूर्यवंशी शून्य भै गया।

कान्तिपुर

अथ कान्तिपुरको महिमा रत्नमल्लका छोरा अमरमल्ल वर्ष ४७ यिन राजाले प्रथम हरिसिद्धि परापूर्वदेखिका त्रिशक्तिदेवी प्रमुख सूत्रवीरले नागेन्द्रलाई वध गन्याको शास्त्रोक्त प्रमाणका नाचकन ठूलो संमान गरी जगाई कान्तिपुरमा नचाई नृत्यलीला गराया। हरिसिद्धि नाचका (हात्तीका) दोषले अन्न घटाया भनी सहकालनिमित्त खोकनाका इन्द्रायणी देवीका नृत्यलीला बनाई नृत्य गराया। फेरि जमानय पर्वतवासी हरि चोक देवीका नृत्य बनाई चलाया। फेरि मनमयजु इन्द्रायणीका नृत्यमा त्रिशक्तिसहित गरी नृत्यलीला बनाई चलाया। फेरि पञ्चलिङ्ग भैरवका नृत्य दुर्गागणसहित गरी नृत्य चलाया। फेरि कंकेश्वरी कालीदेवीका नृत्य मातृकागणसहित गरी चलाया। फेरि लुमुडीमाई महाकालीका नृत्य आवरण गणसहित गरी बनाई चलाया। फेरि कान्तिपुर सहरभित्रका नटेश्वरीका नाचमा श्वेतकाली वाराही भैरव चण्डेश्वरीप्रमुख गरी चण्डासुर दैत्य वधका लीला गरी गणावरणसहित गरी नृत्य बनाई चलाया। यत्र नाचमा कीर्तिपुरका बाघभैरव आवाहन गरी धुंजा व्याणीघ्रि बनायाको हुनाले कीर्ति

पुरमा नचाउन जानुपर्ने रीत चलाया । यिन राजाले गुणी जनहरूकन नजीक नजीक राखी अनेक स्थानका पोठ जगाई पुजा मान्य गरी देवी गणहरूका नृत्यलीला बनाई प्रतिवर्ष नृत्य चलाई आनन्द-सित राज्यभोग गरिरहंदा कोहि समय एक दुर्जन मानिसले कंकेश्वरीका नृत्य प्रकाश हुन्या वेलामा मनुष्य पशुरूप गरी सम्मुखमा रहंदा देवी कोप भै नरवलि भक्षण गन्या र यहाँ उप्रान्त यस्ता तरहसंग नृत्य कठिन होला भनी ठानी कंकेश्वरी कालीकन पूजा मान्य गरी शान्ति गराई नाचमनाही गरिदिया । नरवलि नभै यस नाच प्रकाश नहुन्या भै गयो । अरु देवीगणका नृत्य लीला कोही प्रतिवर्ष कोही बाह्र वर्षमा हुन्या गरी रीत चलाया । अद्यापि पर्यन्त यही रीत छंदैछ ।

यिनै राजाले फेरि लुमडी यी कंकेश्वरी काली लुचुंभुलु देवी आदि देवताहरूकन रथारोहण गरी चैत्र मा-सका प्रेत चतुर्दशीका दिन यथाक्रमले गरी रथारोहण गराई सहरमा यात्रा प्रतिवर्ष चलाया । यिन रा-जाले राज्य गदा अम्बल गन्दाका सङ्गर गामहरूका नाम कान्तिपुर राजधानी पहर ललितस्तन सहर बाडा ग्राम हरसिद्ध ग्राम लुभु ग्राम सानागाउ ठेचो सुनागुठी चंग्राम फपिङ् मछिन्द्रपुर कीर्तिपुर खोकना पागा थानकोट बनभु सतङ्गाल हरिचोक फुटग्राम धर्मवली टोखा चरलीगाम तलग्राम घलग्राम चुकुग्राम गोकर्ण देवपत्तन नन्दिग्राम नन्दिसार सालीग्राम यतिग्राम नेराल खाल्टाभित्रका भोग गरी रा-जधानी सहरमा रहंदा राजाले गुणी परिष्ठत जनहरूसिल सोध्न लाग्या । यि ग्रामहरू कैले देखि वन्याका हुन भनी सोधदा गुणी परिष्ठत जनहरूले चढाया । हे राजन् यी ग्रामहरू अधि अगिका राजाहरूले बनायाका हुन । यी ग्रामहरूमध्ये कोही ग्रामहरू ब्राह्मणपुत्री जामातृहरूकन दान गन्याका हुन् । कोही देवताका आज्ञाले बनायाका कोही बेश र अधिक ठूला देस उज्जी शेष रक्षामा बनेका नन्दिग्राम माली-ग्राम यी तीन ग्राम परा पूर्वदेखिका मुख्य सहर त्रिशालनगरका शेषमा बनेकाहुन । यही मध्ये मालीग्राम यिनै राजाका पालोमा आगो लागी उज्जययो र नन्दिग्रामसन्धि बनाया । चाँगुनारायणका आज्ञाले स्वस्था पर्वत शीलानिरिविषये सात सय घर बनाई प्रजाकन राखिदिया ।

अधिका राजा शंकरदेवले बज्रयोगिनी देवीकन शंखका आकारले देश बनाई देवीकन प्रीतिगरी चढा-याको देश ह्यो भनी मुजन परिष्ठतहरूले यस्ता तरहसंग राजाकन बनाया । यहाँ उप्रान्त यी अमरमल्ल राजाले मुखपूर्वकसित राज्यभोग गरी शान्त भै गया । अस्य पुत्र सूर्यमल्ल वर्ष ५१ यिन राजाले मक्तपुरका राजाले अम्बल गरी राख्याको देश चाँगु शंखपुर यी दुइ देश बलात्कार गरी मिची आपना राज्यसंग निलाई भोग गन्या । केही वर्ष सञ्जपुरमा बसी बज्रयोगिनी योगेश्वर महाकालभैरव सिंहीनी व्याघ्रिणीकन रथारोहण गराई स्थानदेगि चार दिन अधी शंखपुरमाल्याई पूणिमा दिन मूलयात्रा गरी बडो उत्सव गरी देश घुमाई चौथा दिनका दिन स्वस्थानमा लैजान्या रीत गरी प्रतीवर्षयात्रा गराया । यी राजाले बज्रयोगिनी देवीका यात्रा बनाई वर्ष ६ सम्म शंखपुरमा वास गरी राजधानी सहर का-

न्तीपुरमा आयाका समय बाला नाम एक कोही शूद्र जाती राक्षस नररूप भै जन्म लीन आयाको हुनाले मृतक जलाउँदा नरमांस चोरी खायो र विकट दन्त नीस्की भयंकर दैत्यस्वरूप भै आयो प्रजाहरू मरण हुँदा बेनामा संस्कार गर्ननिमित्त लैजादा बाटामा श्मसानमा मुर्दा खोसी बलजफत् गरी मृतकमांस आहार गरी बहुते दुःख कष्ट त्रास प्रजाहरूकन दिदा बालादैत्य भनी सब मानिसले भन्न लाग्यो । राजा सूर्यमल्लले आफ्ना पालामा यस्ता तरहको राक्षसरूप भै प्रजाहरूकन दुःख दी उपद्रव गन्याको देखी क्या बुक्तिसंग यस राक्षसलाई मान्नी हो भनी विचार गर्दा त्यस बालदैत्यको अधि नररूप छंदाको मित्र एक कोही तैलकार थियो । उसलाई बुझाई मनवेगी लोहका शस्त्र बनाई युक्तिसंग पठाई बालदैत्यलाई बध गराया । त्यहाँ पछि राजाले त्यस बालादैत्यलाई मारिदियो भनी खुशी भै तैलकारहरूकन अधि नभयाको मुन बाध मरणकालमा बाध बजाईलैजानु भनी बाजा सिरपाउ दिया । बाजा अद्यापि तैलकारहरूलाई छंदैछ ।

अस्य पुत्र नरेन्द्रमल्ल वर्ष ५ थो राजाकापालामा देवपत्तनवासी नेवार कोलोखा नाम गन्याको थियो । त्यसले धेरै दिनसम्म नित्य चाँगु जाई नारायणका दर्शन गरिरहंदा एक दिन मनमती ठूलो बाढी आयो र तरी जान नसकी मनमा बहुते फिक्का गरी मैले धेरै वर्षदेखि सेवा नित्य गरिरह्याको आज मैले दर्शन गर्न पाइन भनिरहंदा ईश्वर नारायणका अनुग्रहले आकाशवाणी भयो । हे कोलोखा अब तैले नित्य चाँगु पुग्न पर्दैन । यो मेरा मूर्ति बगाई ल्यायाको तैले लैजाई देवपत्तनमा वक्रकुण्ड स्वयम्भू ब्रह्ममूर्तिसन्धि स्थापना गर भनी यस्ता तरहका आकाशवाणी सुनी त्यस भक्तजनले मनमतीमा हेर्दा जलविषये श्रीलक्ष्मी-सरस्वतीसहित श्रीभगवान् नारायण शिलामूर्ति देख्यो र उठाई ल्याई ईश्वरका आकासवाणीप्रमाण ब्रह्ममूर्तिसन्धि स्थापना गरी कृष्णाष्टमी जागरण पूजा अनेक गूठीराखि दियो ! नारायण अद्यापि छंदै-छन् । यीन राजाका पालामा अघिका त्रिशूत्र थात्रा रक्षाका निमित्त गुठ राखिदिया । भुवनेश्वरीका देवालय जीर्णोद्धार गरी अघिको भन्दा बढाई देवालय बनाई दिया ।

अस्य पुत्र महेन्द्रमल्ल वर्ष ४३ यिन राजाले आफ्ना दरबार उत्तरपट्टि श्रीपशुपतिनाथका आज्ञा पाई पशुपतिका उपमाले देवालय बनाई शिव स्थापना गर्नलि शिवका नाम महेन्द्रेश्वरहुन । पशुपतिनाथका आज्ञाले बनायाको हुनाले पशुपात भनी नाम प्रख्यात गन्या । फेरि दरबारका समीपमा कोटिलिगेश्वर महादेव स्थापना गरी सिद्ध देवालयमा सुनले छाप्या । त्यस देवालयको नाम कोटिलिग भनी भन्छन् । फेरि श्वेहंसबाज डिल्लीका बादशाह अकबरशाहकन सौगात पठाया ।

तो बादशाह कस्ता हुन भन्या विक्रमसंवत् १५८६ माघ शुक्ल १२ का दिन तपसी मुकुन्द नाम ब्रह्मचारीले सुखभोगका निमित्त तीर्थराज प्रयागमा फालहानी प्राणत्यागगरी दिल्लीका बादशाह तैमुरका कुलमा हुमायुका पुत्र भे वेगम सुलतानेहामिदेका गर्भबाट विक्रम संवत् १५९० साल आदित्यवारका दिन पैदा भयो । अधि यिनका बःबा बादशाह हुमायुलाई दिल्लीका तखतबाट सेरसाहले निकाल्दा भाइहरूका

दुष्ट बुद्धि हुनाले र सरदारहरू निमकहराम हुनाले बहुते दुःख पाया । यस्ता तरहसंग पतित भयाका बादशाहले पुत्र जन्म भयापछि पुत्रको लक्षणका प्रभावले इरानका बादशाह ताममास्यदका मदद पाई फेरि आफना दिल्ली तखतको अधिपति हुन पाया । तपसीले अवतार लियाको हुनाले तैमुरका घरानामा यतिका बडा बादशाह संसारमा जस कीर्ति प्रख्यात भयाका प्रतापी अरु कोही बादशाह भएनन् । यिनै बादशाह अकबरले बिक्रमसंवत् १६०३ साल तखतमा बस्यापछि कोही वखतमा सौगात पठाई बादशाह खुशी गराई छमासाका छाप बक्साई आफना नामको टक बनाई छाप मारी महीन्द्रमल्ली कहाई भर मुलुकमा चलन चलाइदिया । फेरि यवन भन्याका मुसलमानहरूकन कान्तिपुरमा घरखेत विर्ता दी बसाया ।

फेरि यिन राजाले तुलजादेवीका आदिस्थान भक्तपुर हो भनी नित्य नित्य जाई तुलजा मूलमन्त्र जपी दर्शन गरी फकीं भाउंथ्या । यस्तै तरहसंग नित्य घाई सेवा गर्दा श्रीतुलजाभवानी प्रसन्न भै स्वप्नशिषे हे राजन् तँ यहाँसम्म नित्य घाउनुपर्दैन । यस स्थानको गजूर त्यहाँका स्थानको द्वार बना बराबरसम्म सूत्रप्रमाणले इच्छा गरी जग बनाई यन्त्राकार आवरण देवताले संयुक्त गरी देवालय बनाउनु र म कान्तिपुरमा जाई त्यस मन्दिरभित्र प्रवेश गर्न आउँला भनी आज्ञा प्रसन्न हुँदा राजा महेन्द्रमल्ल अत्यन्त खुशी भै मखनडवलीदेखिन् दक्षिण तानांदेवदेखिन् पश्चिम भोछेदेखिन् उत्तर प्यफलदेखिन् पूर्व यति चार सिमानाभित्र जगा ठहराई श्रीतुलजाका देवालय बनाउन आरम्भ गर्दा दिनभरि बनायाको रातभरिमा नासी राख्नुया यस्तै तरहसंग दुःखदिदा कालीगढहरू पनि थकित भै गया । त्यहाँ पछि राजाले क्याकारण यस्तो भयो भनी विचार गर्दा तानांदेवले आफना स्थानभन्दा उच्च गरी देवालय बनाउन लाग्या भनी विगारिदियाको रहेछ र ती तानांदेवलाई राजाले २१ गजुर ३६० रागाँ बलि चढाउला भनी भाख्या उप्रान्त निविघ्नसित यन्त्राकार सुन्दर देवालय सिद्ध भयो । त्यहाँपछि अधि तानांदेवलाई भाख्यामध्ये तानांदेवलाई ५ गजुर चढाई बाँकी गजुर १६ चालक देवलमा राखिदिया । ३६० रागाँमध्ये तानांदेवलाई १ रागाँमात्र चढाई ३५९ रागाँ दसैमा सवै देवतालाई पूजा गरी बलिदान गन्या । तुलजा भवानीका देवालयलाई ५ गजुरले मखनडवली ढाक्नुया गरी बनाई चढाई सुवर्णले छाना छाईदिया ।

त्यहाँपछि नेपाली संवत् ६८४ साल मिति माघ कृष्ण दशमी तिथि सोमवार अनुग्राधानक्षत्रका दिन बढिया मुहूर्त पारी कोट्याहुति यज्ञ आरम्भ गरी यथाक्रमले सत्रै देवता आवाहन गरी प्रतिष्ठाकर्म गरिरहुँदा श्रीतुलजा भवानी भ्रमरस्वरूप भै आई देवालयभित्र प्रवेश गर्दीभइन् । त्यहाँपछि राजा बहुते कृतार्थ भै बडो नत्साह गरी धेरै ब्राह्मणहरूकन विर्ता दक्षिणा दी देवालय प्रहिष्ठा गराया । त्यमदिनदेख कान्तिपुरमा सवै जनाले ठूला उच्च घर बनाउन पाया । फेरि यिन राजाले पशुपतिनाथकन चार नाग चाँदीका बनाई चारै मुखकन चढाया । अद्यापि छँदैछन् । यी नाग बडा प्रत्यक्षका हुन् । फेरि पशुपति-

नाथमा तुलजामा धेरै गुठ पूजा गहना ईश्वरी प्रीति गरी धेरै धर्म कीर्ति यस जगत्मा प्रख्यात गरी अन्तमा शान्त भै उद्धार भै गया ।

अस्य पुत्र सदाशिवमल्ल दोस्रो पुत्र शिवसिंहमल्ल वर्ष २५ सदाशिवमल्लले कुसङ्गको सङ्गरी धेरै घोडाहरूको बथान तुल्याई छाडी पठाई प्रजाहरू सबै कन हाहाकार गराया । फेरि बडा बडा यात्राकालमा हेर्न आउनुया सुन्दरी खीहरूकन पनि जबरदस्ती गरी लगी धेरैलाई विगारीदीया र प्रजाहरू सब मिली नोल मुग्दरहरू ली राजा मनोहरातिर खेलन जाँदा नोल मुग्दर बुङ्गाले प्रहारगरी भक्तपुरमा भगाया यी राजाले बहुते उपद्रव गरी प्रजाकन पीडा दीन्या हुनाले भक्तपुरका राजा नरेशमल्लले एक चोक भीत्र राखी बन्द गरी खानपीन दी राखीदीया । केही दिन पछि त्यस चोकमा लोप भै गया । सदाशिवमल्लका चोक भनी प्रख्यात भै गयो । केही दिन पछि त्यस चोकमा लोप भै गया र त्यस चोकको नाम सदाशिवमल्लको चो भनीक प्रख्यात भै गयो ।

यहाँ उप्रान्त नोल मुग्दर समात्नुया प्रजाहरू सबै मिली दाज्यू सदाशिवमल्लकन भक्तपुरतिर भगायापछि तिनै प्रजाहरू सब मिली भाइ शिवसिंहमल्लकन राजा गराया । यी राजा बडो ज्ञानी हुनाले दक्षिण महाराष्ट्र देशदेखि लक्ष्मीनारायण नाम लम्बकर्ण भट्ट ब्राह्मण नेपालपुरीमा आई कुलेश्वरमा बसी राजाप्रजा सबकन हेरी देसका लक्षण विचार गरी सहरभित्र प्रवेश गरी राजासंग भेट गन्या । राजाले विचार गर्दा उत्तम पुरुष ठहराई बहुते सन्मान गन्या । त्यहाँपछि राजाले ती लम्बकर्ण भट्टकन गुरु वरीमन्त्रदान लिया । यिनैका मन्त्रका प्रभावले ललितपत्तनका दैश्य राजाकन जिती दुवै सहर भोग गन्या । गुरुका आज्ञाले कान्तिपुर ललितपत्तन दुवै सहरमा देगुतलेका देबालय बनाई यथाक्रम विधानपूर्वक वाह्याभ्यन्तर गरी श्रीईश्वरीकन स्थापना गन्या ।

फेरि नेपालसंवत् ७०५ आषाढकृष्ण ५ कान्तिपुरका चिकंमुगलमा यिनै भट्टले आगम श्री वज्रयोगिनीका रहस्य ध्यानले गरी स्थापना गरिदिया । ललितपत्तनमा पनि स्थान बनाई आगमहरू गरेशका मूर्तिहरू स्थापना गरिदिया । यी लम्बकर्ण भट्ट बहुते मन्त्र शास्त्रमा प्रवीण सामर्थवान् हुनाले घर खेत विर्ता दो कान्तिपुरमा वास गराया ।

फेरि तिहौँतिया पण्डितहरू देस पल्याका हुन्छन् भनी चार थर ब्राह्मणहरू विशेवारकर्म हुसको नयन खार भन्याका यति ४ थरकन तिहौँतबाट भिकोई घर खेत विर्ता दी पुत्र परिवार समेतलाई कान्तिपुर आदि सहरमा बसाया । यिन दिनदेखि नेपालमा तिहौँतिया ब्राह्मणहरूको पूर्ण प्रवेश भयो । फेरि राजकुमारहरूकन मैया लिन पनि तिहौँतैमा भै गया । मैयाहरूसत डोलाका साथ आउनुया ब्राह्मणहरूकन पनि वारंवार घर खेत विर्ता दी बसाया । यही समय परापूर्वकालदेखि नन्दिग्रामवासिहरूका रक्षकारी पूर्व दिशाकी देवी भै रह्याकी वाराही देवीले प्रजाहरूकन मलाई बगाई लैजाला भनी जनायाको थियो ।

आज्ञाप्रमाण चौथो दिनमा चोभारका नागले रुद्रमती तीरका वाराहीकन बगाई बाग्मतीदोभान धोरै नाघदा लेजान सकेन र अटिकनरह्याकी अद्यापि छन् । तिलवाराही कहाई रह्याकी छंदैछन् । नन्दिग्राम वासिहरूले पैले देवीले खबर दिँदा पनि जानीजानी केहि याद नगनले देवी कोप भै नन्दिग्रामवासिहरू दुखी हुन गया । त्यहाँपछि नन्दिग्रामवासिहरूले ग्रामरक्षक पीठ विना हामीलाई भलो हुन्या छैन भनी देस उत्तरपट्टिका वैष्णवीपीठ जगाई अन्नका धेरै पाक गरी सुवर्णका मूर्ति बनाई स्थानमा लैजाई विधि गरी वैष्णवी गणहरू रथारोहण गराइ राजा बक्साइ धेरै गुठ राखी जात्रा गरी प्रतिवर्ष चलाया ।

यो शिवसिंहमल्ल कान्तिपुर ललितपत्तनका राजाका पुत्र र ज्येष्ठ लक्ष्मीनरसिंह कनिष्ठ हरिहर सिंहमल्ल यी हरिहरसिंहमल्ल ललितपत्तनमा राज्यभोग गर्न गया । यिन राजाले पृत्रका कल्याणनिमित्त भुल्लुनाम ग्राम बनाई तावापत्र गरी श्रीषशुपतिनाथकन प्रीति गरिदिया । फेरि यिन राजाले पञ्चलिङ्ग भैरवका कूप कैले भरिदेन भन्याको सुनी म भरिदिउला भनी अहंकार गरी धेरै द्रव्य ल्याई भर्दा पनि भरिएन र बाग्मतीका पानी उठाई ल्याई भन्या तैपनि भरिएन र राजाले मैले नचाहदो अहंकार गन्याछु भनी चेती अपराध क्षमा गर्न निमित्त धेरै खर्च गरी पूजा गन्या । अद्यापि पञ्चलिङ्ग भैरवका यात्रा प्रति केही पूजा पठाउंदैछन् । यस्ता प्रत्यक्षका भैरव हुन । यिनै वर्षका जात्रामा भैरव कोप भै चिकंमुगलमा कूप रवसी फुट्यो र शिवसिंहमल्ल कान्तिपुरका राजा भैरवका हरिहरसिंहमल्लका बाबाले भैरवका कूप फुट्याका टुक्राहरू सब जम्मा गरी जमीनमा गाडी शिलाले ढाकी यथाक्रमले पूजा गरी स्थापना गरी भेलुपात स्थान भनी प्रख्यात गरिदिया । त्यहाँपछि राजाले यी पञ्चलिङ्ग भैरव दक्षिण क्षेत्रपाल बडा प्रत्यक्षका हुन् भनी अधि वैश्य ठकुरी राजाहरूले मृतिकाको कूप बनाई जात्रा चलायाको यिनका पालादेखि धातुका कूप बनाई भैरवका ध्यानले युक्त गरी नाना द्रव्यले भरी आश्विन शुक्ल पञ्चमीका दिन प्रतिवर्ष जात्रा गराया । पुत्र हरिहरसिंहमल्ल पाटनका राजाको स्वभाव देखि पिता शिवसिंहमल्ल माता गंगा रानी दुवै स्त्री पुरुष शंका मान्दथ्या । गंगा रानीले नजीक गरी वनविहारका इच्छाले बूढानीलकण्ठमा अर्ध-मार्ग विषय सुस्थिर गरी ठूलो बगैँचा बनाई रानीवन भनी नाम प्रख्यात गरी जात जातजा फलफूल अनेक जातका विस्वालाई तैयार गरिराख्याको थियो र एक दिनमा राजासहित वनविहार निमित्त जाइरहदा दाज्यू लक्ष्मी नरसिंह मल्लकन बाबाका शेषपछि दुवै सहरको भोग गरुंला भन्या इच्छाले केही अपवादलाई दर्बारबाट घपाई पठाया । लक्ष्मीनरसिंह मल्ल भाइको ठूलो डर मानी देवपत्तन जाई राषि विषय एक रञ्जीक संघटको घरमा गुप्त गरी दबी रहन गया । धेरै दिनसम्म दबी रहदा रञ्जिकपुत्री यी दुवै नीफीकुंचा पहंचा नाम गन्याकीहरूले राजपुत्रकन धेरे प्रकारले सेवा गरिराख्दा सबै कर्म भयो र राजपुत्रले मेरा राज भै गया तिमोहरूकन पानी चलाइदिउला भनाई राख्या । ललितपत्तनका राजा हरिहरसिंह सम्म र कान्तिपुरमा बाबा महातारिकन भेट्न नीमित्त आउँदै जाँदै गर्दथ्या । ती राजारानीले जेष्ठ पुत्रको खोज गन्या । कान्छा पुत्र रिसाई कलह उठा-

ला भन्या सदेह मानी ज्येष्ठ पुत्रको खोजखबर नगरी रह्याका थिया । यस्तै समय नित्यानन्द नाम ब्रह्म-
चारी षोडान्यासी स्वामी दक्षिण देशदेखि आई पशुपतिनाथमा प्राप्त भयाकाछन् भन्या खबर गंगा
रानीले सुनी रानी जाई स्वामीका सम्मान गरी परीक्षा गरी पशुपतिनाथका पूजक योग्य ठहराई
अर्पणकारि गरिदिइन् । यी नित्यानन्द स्वामी कस्ता थिया भन्या बडासमर्थवान् सवै कर्म क्रिया जान्या
हुनाले राजाका कल्याणनिमित्त ललितपत्तनका अधिअधिका राजाहरू धेरै दिन नठहन्याको कारण
अघोरनाथका दृष्टि सन्मुख पनलि हो भनी ठहराई अग्रभागमा कुतूहल क्रिया संयुक्त गरी श्रीउन्मत्तभैरवकन
स्थापना गरिदिधा । यिन दिनदेखि ललितपत्तनका राजाको बढिया हुन गयो । फेरि सिम्भूका बुढियाको
बालखहरूको भय पनि निवारण भै गयो । ती बुढियाको भय देवात्नविषय यी भैरवका कृपाले
भय नास्ति भै गयो । अरु स्थानमा रह्याका बालखहरूकन ती बुढियाका भय भयो भन्या उन्मत्त-
भैरवकन पूजा गन्या शान्ति ।

फेरि राजराजेश्वरीका जंगल पनि ठूलो गरी पशुपतिनाथका दृष्टि खुशी निमित्त बसाया । त्यहाँ
यी स्वामीले गंगा रानीकन बोलाई अब तिम्रा सन्तानहरूको दुवै सहरविषे स्थिर भोग रहला भनी आज्ञा
भयो । फेरि यिनै स्वामीका कृपाले रानीले पशुपतिनाथका देवालय पनि तिन तला छाना भै रह्याको बि-
ग्रनगयो र परन्तुसम्म कष्ट होला भनी मध्यम खण्डका छाना शून्य गरी दुई तलामात्र छाना गरी
अधिको सुनका छाना बिग्र्याकोमा धेरै सुन राखी गजुर बनाई त्रिकोण इट पारी देवालय सम्पूर्ण गरी
छाई बनाई गजुर चढाइन् ।

नेलासंवत् ७०५ सालमा त्रिकोण इट उन्नत गयोर चाँपुनारायणका देवालय सम्पूर्ण गरी छाडिदिया
फेरौ गंगा रानीले पशुपतिनाथकन पताका चढाई स्वामीका आज्ञाले कान्तिपुरका दरबारमा एक पताका
बाँध्न लैगया । यति गरि केही कालपछि राजा रानी दुवैलोप भैगया । पशुपतिनाथका देवालय नैऋत्य
कोणका सरभ रात्रिविषये विशदगरी कराउँदा सुन्या मानिस तर्सी कोही बहिरा पनि भैगया यति
भया उप्रान्त चौथो दिनमा राजा रानी लोप भैगयाका हुन् ।

यहाँ उप्रान्त लक्ष्मीनृसिंहमल्ल जाई कान्तिपुरका मन्त्री प्रजाहरूको मदत पाई राजा भया । हरीह-
रसिंहमल्लले ललीतपत्तनैमा राज्य गन्या । यी हरिहरसिंहमल्लले ललीतपत्तनमा राज्य गन्याको माता
पितास्वर्गे नहुँदैमा हो । धतलेवाराहीकन बगाई ल्यायाको र पंचलिंग भैरवको प्रत्यक्ष पायाको पनि आफू
राजा भयापछि हो । यी हरिहरसिंहका भोगवर्ष २१ ।

अस्य पुत्र सिद्धिनरसिंहमल्ल राजाका भोगवर्ष ४१ नेपाली संवत् ७४० आश्विन शुक्ल दशमी
आदित्यवारका दिन राजा भया । काजीहरूका जुक्तीने हरिहरसिंहमल्लराजाकन र लालमती रानीकन
पशुपतिनाथका मन्दिरसन्धि दक्षिण पश्चिम थोरै दिन वास गराई गर्भाधान भै बढिया लग्न पाई जन्म
भयाका हुनाले अतिज्ञानी भया । यिन राजाले संवत् ७४१ साल मछिन्द्रनाथका देवालयमा एक

तला बढाई सुनका छाना बनाई गजूर चढाया । यिनै राजाले अघिकाभन्दा सुन्दर गरी दर्बार बढाई बनाया । सुनका होका बनाई राखिदिया । दर्बाराका दाहिना बाउ नरसिंह पञ्चमुखी गरुड हनुमान् स्थापना गरिदिया । भित्र हुंसाका चोकमा सुनका धारा बनाई तन्त्रमूर्ति बनाई अति रमणीय स्थान बनाई संवत् ७६७ वैशाखकृष्ण उत्तराषाढा नक्षत्रबृहस्पतिवारका दिन स्थापना गरिदिया ।

फेरि दिगुत्तले भवानीका देवालय ठूलो पांच तला छाना गरी अघिका भन्दा बढाई बनाई सुनका छाना बनाई संवत् ७६७ ज्येष्ठ कृष्ण २ उत्तराषाढानक्षत्र बुधवारका दिन गजूर चढाया । फेरि तुलजा भवानीकन यथाक्रमले स्थापना गन्या । दशैमा टिकाका दिन दर्बारबाट गमन गरी ठेचोका गठ नाच ललितपत्तनका दुर्गागणका नाचसमेत खड्गयात्रामा जनुपन्या रीत चलाया । भण्डारबालमा पोखरी धारामहिन गरी बनाई बीचमा सुनका कमल राखिदिया । फेरि मण्डपमा भूगोलका आकारले देवतासहित गरी काठको चढुवा गरी गजूर चढाया । फेरि सुनका कमलमाला बनाई मण्डिरनाथकन चढाया । यिन राजाका महातारि लालमती रानीले तीनतला देवालय बनाई विश्वेश्वर शिवकन लक्ष्म्याहुति यज्ञ गरी स्थापना गरिदिइन् । यहाँ पछि राजाले दर्बारका अगाडि हुंसाका देवालय बनाउनकन सब सराजाम तयार गरी संवत् ७५० भाद्रशुक्ल १५ रोज ७ का दिन आरम्भ गरी अति सुन्दर दश अवतार महाभारत रामायण पुराण प्रमाण आवरण क्रमले मूर्तिहरू बनाई गौरी देवालय संपूर्ण गरी बनाया ।

यस्तै समय गोपीकृष्णले स्वप्नामा म फलाना ठाउ छु तैल बनायाको देवालयमा मल ई स्थापना गर भनी आज्ञा प्रसन्न हुँदा आज्ञाप्रमाण खोजदा श्रीकृष्णका मूर्ति र राधाजीका मूर्तिकन बुईगलमा पाया । ती मूर्ति त्यहाँ कस्ता तरहसंग रहन गयोको हा भन्या अघिका राजाले भण्डारखालका जामनाभत्र पाइ दर्बारका बुईगनमा राखि छोढ्याको रहेछ । यिनै मूर्ति २ कन ल्याई अर्का एक राधाजीका मूर्ति बनाई तीन मूर्तिसहित गरी नेपाली संवत् ७१७ माल फागुन शुक्ल १० पुनर्वसु नक्षत्र बृहस्पतिवारका दिन कोल्याहुति यज्ञ विधानपूर्वक गरी देवालय प्रतिष्ठा गरी बडो उत्पन्न संग श्रीकृष्ण भगवान्कन स्थापना गरिदिया । देवालयका सन्मुखमा ठूलो खन्दा बडागरी सुनका चैन तेजकन स्थापना गरिदिया । देवालयमा सुनका २१ गजुर बढाई ब्राह्मणहरूकन दक्षिणा वस्त्र गहनाहरू दी घेरै ब्राह्मण तीती त्रणम वैागी फकीरहरूकन भोजन गराया ।

यही कोल्याहुति यज्ञ श्रीकृष्णका मन्दिर सन्मुखका मण्डपमा यज्ञ आरम्भ गरी यज्ञ कुण्ड बनाई दा चुक बहालको गुभाज्यू बडो सामर्थी थियो र त्यस गुभाज्यूको मनमा सब कार्य ब्राह्मणहरूले चलाउन लाग्या । हाम्रो जान्याको शास्त्र त वर्ण्य भयो भनी चिनाई यस यज्ञमा विघ्न गरिदिनुपन्यो भनी ढोकाबाहिर खेतमा मन्त्र पढी माटो फोर्दा यज्ञकुण्ड बनायाको अन्तमत् यज्ञ भस्की चूर्ण भै विग्र्यो । फेरी बनाउंदा फेरि विग्र्यो । यस्तै तरहसंग दुइ चार वार हुँदा यो त बडो आश्चर्य भयो क्या कारण रहेछ भनी विचर गर्दा चुकवाहालको गुभाज्यूले गरायको ठहराई आफ्ना प्रोहित बकनिहा कुलका

विश्वनाथ उपाध्याय जाई यस्ता ईश्वरका प्रतिष्ठा कर्म गर्न लाग्दा यज्ञ विघ्न गरिदिन्याका मन नगर बरु तल ई पनि यो यज्ञमा वसाउंला भनी बुझाई हात ली आई ओठ्याहुति जज्ञ वेदाक्त तन्त्रोक्त प्रमाण गरी आफू होता भं विश्वनाथ उपाध्याय जज्ञ आरम्भ गरी कर्म चलाय ।

यस्तै समय कान्तिपुरका राजा प्रतापमल्ल र उनका प्रेमी जामन नाम गुभाञ्जुले सिद्धिर्त्ति हमल्लका जज्ञ आरम्भ गरीयाको विघ्न गर्नको इच्छा गरी जज्ञमंडपमा भूतका छु डाको रूप ली गै रुन लाग्या किन हन्छौ भनी सोध्या । खान्या कुरो माग्द्या खान्या कुरो दिंदा भोटाका थैनामा थाप्या । दिंदा दिदा पनि तिनिहरूको थैना भरिदिन नसक्दा यिनिहरू त मानिस रहेनन् विघ्न गर्न निमित्त आउन्थे हुन् भनी जानी खोनी गर्दा तिनिहरू अलप भै गया ।

फेरी थोरै बेरपछि ती दुवै सर्पका रूप गरी जज्ञमंडपमा आउंदा यिनिहरू विघ्न गर्न आउन्थे हुन् भनी जानी तन्त्रका बलले ती दुवै सर्पकन आसन गरी चाहिंदो कर्म चलाउन लाग्या । जब पूर्णाहुतिका बेलाया ती सर्पकन शुद्ध श्रुव पात्रमा राखी आहुति दिन तयार गरी तिमीहरू को हौ भन्थे भया भन नत्र आहुति गरिदिन्छु भन्दा तिनिहरूले हामी कान्तिपुरका राजा प्रतापमल्ल र जामन गुभाञ्जु हुं हाम्रा जीवकन बचाऊ भनी विश्वनाथ उपाध्याका कानले सुन्थे गरी त्रिनि गर्दा फेरी तिमी-हरूले कैवे यस्तो उत्तम कर्म गर्दा विघ्न गर्ना काम नगर्नु भनी बाचा गराइ छाडी पठाया । यस्ता तरहसंग कोठ्याहुति जज्ञ ४६ दिनसम्मलाई श्रीकृष्णका कृपाले यज्ञ निविघ्नसित संपूर्ण गन्थे । त्यहाँ छि होता व निह्नु कुनका विश्वनाथ उपाध्याकन सुनका मुकुट सुनका जनही गहनाहरू वस्त्र पहिराई खेत गावाल्को घर घरलाई चाहिंदो सब सराजाम गाई भैंसी आदि कमरा कमारीसहित गरी दान दिदा फेरि सुनका वृक्ष हिरा मोति आदि नव रत्नले फन फूल फनाई कल्पवृक्षका आकार गरी चाँदिका पोखरी समेत विश्वनाथ उपाध्याकन दान दिया ।

यहाँ उप्रान्त कोही एक दिनका रात्रि विषये राजाले ठूलो पापाण जस्तो देवालय गोपेनाथका अनुग्रहले तयार भयो भनी हेरिरहदा भगवान् श्रीकृष्णले आफ्ना पूरगुस्वरूपले राजा सिद्धिनरसिंह मल्लकन उद्धार निमित्त क्षणमात्र दर्शन दिदा भया । यसै दिन देखि राजाका मनमा यस्तो आयोकि कालयुगका राजाहरूको धर्मचक्षुमा यस्ता तरहसंग दर्शन पाउनु अत दुर्लभ गदाकष्टले पान पाइनसक्नु हो । भगवान् श्रीकृष्णका कृपाल मलाई सहजैमा दर्शन मिल्यो । अब यो संसार व्यर्थ हो केवल यिनै ईश्वरमात्र सत्य हुन् भनी जानी शरीरकन धेरै किस्मत गराया ।

गर्मी दिनमा ७ पाखि खापी अग्निसमीप गरी अन्दरभत्र बस्दथ्या । जाडोका दिनमा शिला पलङ्क बनाई उसमाथि सुती पातलो पछेउरा आढी बस्दथ्या । एक मुठी देखि अन्न बढाई पाथिसम्मलाई भोजन गर्दथ्या । पाथिमा एक मुठी देखि घडाई मुठीसम्म गरी भोजन गर्दथ्या । यस्ता तरहसंग देह

साधी मेवा वस्तु त्याग गरी अनेक गोत्र ज्ञानका कविता नाच बनाई लोकजनले धन्व्र कहाई रह्याका थिया ।

यिनै राजा गादीमा बस्दा गोर्खाका राजा रामसाह गादीमा बस्याका १४ वर्ष भयाका थिया । तिनै राजा रामशाह नेपालमा आई राजा सिद्धिनरसिंहमल्लसंग भेट गर्न आउंदा राजा सिद्धिनरसिंह मल्लले पनि बहुते सन्मान गरी मर्यादा राखी विदा गरी काजी प्रमाणहकन गोर्खासम्म पुऱ्याउन पठाया । यिनै राजासंगको मित्रता रह्याको हुनाले राजा रामसाहले ललितपत्तनका चौबीस टोलका २४ भला मानिस मायी तावापत्र गराई लगी गोर्खामा कोठी बसाई वेपार कारवार गराया । यही समय देखि गोर्खा गुल्जार हुन गयो । यिन राजाका महतारि लालमती रामीले आफूले स्थापना गऱ्याका विश्वेश्वरका देवालय सन्मुख अधिका २ धारा मानिग्लकमा बनायाका थिया । पछि तीन धारा गरी सुनका बनाइन् । श्रीकृष्ण मन्दिरका नैऋत्य कोणमा अधि आफूले बनायाका देवालयमा स्थापना गर्न निमित्त बनायाका कण्ठ र राधाजीका मूर्तिकन स्थापना गरिदिया ।

फेरि श्रीकृष्णकन सुनका मूर्ति बनाई फागुण शुक्ल पूर्णिमाका दिन हिएडोल यात्रा प्रतिवर्ष गराया । फेरिजेष्ठ शुक्ल पूर्णिमाका दिन सुनका सिंहासनमा सुनका श्रीकृष्ण राधिका मूर्तिकन विराजमान गराई आफूले बनायाका ३२ गीत र श्रीकृष्ण आदि देवताहको मूर्ति लेख्याको पट्टाकी सोही ३२ राज ज्ञान लीलाको गीत प्रतिवर्ष गाउनुपर्मा रीत चलाया । यिन राजाले आफै ग्रन्थकार भै रोमायण आदि अनेक नृत्य लीला बनाई दरवार सामन्तेका डबलीमा नचाया । फेरि कार्तिक माहात्म्यका नाच आरम्भ गऱ्या ।

यहाँ उग्रान्त महतारि स्त्री पुत्र पौत्र परिवारकन बोध गरी पुत्र श्रीनिवासमल्लकन पन आउञ्ज्याल राज्यको संभार गरी प्रताकन प्रतिपाल गरिरहनु, म पश्चिमतिर ब्रह्मगंगा संगममा स्नान गरी अगर्खु समीपका स्वयम्भू महादेवका स्थानमा शिवरात्रि जागर्न गर्न जान्छु । निश्चय आउंला भनी नेपाली संवत् ७७२ साल माघ कृष्ण १३ बुधवारका दिन प्रस्थान गरी गोर्खाको बाटो गरी गया । यी राजा कस्ता थिया भन्या ज्ञानी बडा गुग्गु परिइत कर्मि महादाता तपस्वी विवेकी क्षमावस्त सात्त्विक मृदङ्ग दीना आदि वाद्य बजाउन गाउन जान्या थिया । नेतात्रमा यस्ता राजा अधि भैगयाका पनि छैनन् । आउऱ्या पनि छैनन् । यस्ता राजा सिद्धिनरसिंहमल्ल जाई देवप्रयाग, वद्री, केदार, हरिद्वार, श्रीनगर, नागरकोट, लाहुर, दिल्ली, आगरा, कुश्नेत्र, मथुरा, जगन्नाथ, रामेश्वर, प्रयाग, वाराणसी, गया नानादेज नानातीर्थमा श्राद्धदान स्नान गऱ्या । यहाँ अधि ललितपत्तनमा श्रीनिवास मल्लने राजकाज गरिरहदा सिद्धिनरसिंहमल्ल तीर्थ स्नान गर्न गयाका ८ महिनापछि संवत् ७७२ साल आश्विन शुक्ल पुरु मंगवारका दिन कान्छा भाई ज्योतिनरसिंहमल्ल राजकुमार खस्या । बाबा सिद्धि

महिमल्ल वैरागी भया भन्या खबर सुन्दा श्रीनिवासमल्लका मनमा बहुतै शोक प्राप्त भयो । फेरि धैर्य गरी खन्या भाई ज्योतिनर सहमल्ल राजकुमारका नामले तीननले देवालय बनाई श्रीनारायणकन स्थापना गरिदिया ।

राजा नसिहमल्लले देशान्तर जाई देवताहरूको दर्शन गंगास्नान गन्या । आठ तीर्थहरू गरी नेपाली संवत् ७७७ चैत्र शुक्ल ७ का दिन कतैरोकतोक नभै फर्की नेपालमा आइपुग्नासाथ पुगी आउनुवाहरू सबकन विसञ्चो भयो । राजाकन केही भएन । ललितपत्तनका राजा प्रजा स्त्रीजनहरू कान्तिपुरका राजा प्रतापमल्लले प्रमाणहरूसहित गरी गै लिन जाँदा थान्कोट देखि पगरी जमीनमा सिद्ध्याई सिन्दूर जात्रा गरी नाना वाद्य बजाई लोकजनहरू बहुतै हर्षमान भै राजा सिद्धिनृसिहमल्लकन ललितपत्तन सहरमा प्रवेश गराया । ललितपत्तनका प्रजाहरूकन बहुतै आनन्द प्राप्त भयो ।

यहाँ उप्रान्त राजा सिद्धिनृसिहमल्लले संवत् ७७९ आषाढ शुक्ल ३ का दिन आफ्ना महनारी लालमतिका नामले ज्यावला पोखरी बनाई जलजज्ञ गराया । सम्वत् ७९९ माघ शुक्ल पूर्णिमा संक्रान्ति त्रेतायुग उदय महापर्वका दिन राजाले साढे बाह्रहजाररुपैयां मोल जान्या हात्ती चन्द्रशेखर नाम वाराणसीका ब्राह्मणलाई दान दिया । वराहक्षेत्र जाई स्नान गन्या । फेरि नीलकण्ठ जाई स्नान दान गरी रात्रि जागरण गन्या । आफै ग्रन्थकार भै बनायाका रामायणादि नाचहरूको तमासा हेरेरी धेरै धर्म कीर्ति यश प्रख्यात गरी लोकजनले धन्य कहाई श्रीपशुपतिनाथ मछिन्द्रनाथकन गहनाहरू चढाई संसारकन त्याग गरी केवल श्रीकृष्णजीका चरणको आश्रय गरी नेपाल सम्वत् ७८१ पौषवाद् १ का दिन बुधवार देशान्तर गमन गरी गया ।

सिद्धिनृसिंहसर्वज्ञो जीवन्मुक्तो जितेन्द्रियः ।

माधवप्रियसंभक्तो योगीश्वरः कवीश्वरः । १।

वीर योऽ भवन् स्यागी हरिसिंहस्य नन्दनः ।

इत्याख्यानं पठेन्नित्यं सर्वपापै प्रमुच्यते । २।

यी राजा सिद्धिनृसिमल्लले राज्याभिषेक पाया उप्रान्त ४१ वर्ष राज्यभोग गरी संसार त्याग गरी गयाका हुन् ।

अस्य पुत्र श्रीनिवासमल्ल भोग वर्ष २६ दिनका बाबा सिद्धिनृसिहमल्लले आफूले दैव त्याग गरी गयाकै दिन राज्याभिषेक दी गया । राजा श्रीनिवासमल्लकी रानी मृगावती नाम गन्याकी थिइन् । दिन राजाले असल असल ७ घोडाका रथ बनाई सब संयुक्त गरी सुनका सूर्यविम्ब रथमा राखी काशीका सामवेदी ब्राह्मणकन दान दिया । फेरि मछिन्द्रनाथकन आरती गुठ राख्या । प्रातःकाल मध्याह्नकाल सन्ध्याकाल अर्धरात्रिमा आरती गराया । फेरि बुद्धमतीमा सुनका धारा बनाया । सम्वत् ७८२ वैशाख शुक्ल ३ का दिन प्रतापमल्लकी रानी खस्ता मछिन्द्रनाथका यात्रामा बाजा शून्य गरी जात्रा गन्या र

अतिवेगवित हाव। आई धेरै रुख ढाल्या। घरको छानाहरू पनि उडाया। यसै साल छत्रनरसहमल्ल राजकुमार खस्या। यिनै राजकुमारका नामले दरबारभित्र हुङ्गाका देवालय बनाई वंशगोपाल स्थापना गरिदिया।

संवत् ७८३ कार्तिक शुक्ल १० कादिन अधि सिद्धिर्नृसिंहमल्ल राजाले पांच तला गरी ठूलो गरी बनाई राख्याको दिगुतलेका देवालयका छानामा अग्निप्रवेश भै एक तला मात्र बाँकी राखी सब जगाउंदा देवताकनमात्र केहि भएन। त्यहाँपछि चाडै आरम्भ गरी छ मैल्लाभिन्नमा चार तला छानामात्र गरी सिध्याई सुनका छाना छाई गजूर चढाया। सहरमा पनि धेरै ठाउँ अग्निप्रवेश भै घर जलाया। त्यहाँ पछि यिन राजाले यी सब विघ्न भयाको मच्छिन्द्रनाथका यात्रामा बाजा शून्य गरी यात्रा गर्नले हो भनी संवत् ७८५ पौष कृष्ण अमावासी सूर्यग्रहणका दिन टौदह जाई पुरश्चरण गराया। फेरि यिन राजाका पालामा भक्तपुन्या मन्त्रीका बुद्धिले राजाकी भिन्थानी देवलक्ष्मीकी छोरी खस्ता एक स्नेस्ता नेपालमा ल्याउनुपर्छ भन्या। भक्तपुन्या मन्त्रीका वचनले राजद्वारमा स्त्रोहरू जाई रोई विचार गर्नु भनी स्नेस्ता बनाई चुइकीलाई खाई विचार गराउन पठाया। पैले पाठनमा भै पाँच सहरमा भै गया। नेपाली संवत् ६८५ माघ शुक्ल २ का दिनदेखि रुन्या प्रबन्ध भै गयो। फेरि यही सालका माघ शुक्ल पूर्णिमाका दिन त्रेतायुग उदयका दिन शंखमूलमा काशीका गुजराती दामोदर नाम ब्राह्मणकन गोशत दान दिया। यिनै दान लिन्या ब्राह्मणले, लब्धं दशगुणं पुष्पमिति वचनं ज्ञात्वा,, भनी एक ब्राह्मणकन १० गाइ दान गरिदिया। फेरि मच्छिन्द्रनाथको देवालयका माभतलामा सुनका छाना बनाई छत्रसहित गरी बनाई गजूर राखिदिया। त्रेतायुगोदय माघ शुक्ल पूर्णिमाका दिन ८ हजार रुपैयां मोल जान्ना हात्ती रजिणी व्यास नाम ब्राह्मणकन दान दिया। फेरि ७८६ सालमा मूलचोकमा दक्षिणपट्टि तीनतले देवालय बनाई गजूर राखिदिया। अधिका गजूर बीच तलामा राखिदिया। चोभारका चन्द्रविनायककन देवालय बनाई गजूर चढाया। संवत् ७८७ आषाढशुक्ल ३ का दिन हरिसिद्धिदेवीका देवालयमा गजूर ३ चढाया। अधिका १९ गजूर तला तलाका बीचमा राखिदिया। कीर्तितुर जान्या बाटामा पूल बनाई प्रतिष्ठा गन्या। यसै साल आश्विन शुक्ल २ का दिन मूलचोकका बीचमा देवालयमा सुनके जला सरी देवालय बनाई गजूर चढाया। मूलचाकलाई अधिभन्दा चोक फराक बरो बनाई दिया। फेरि चंपापुरग्रामका वज्रनाराहीदेवीकन सुनका मूर्ति बनाई संवत् ७८६ चैत्र शुक्ल ८ सोमवारका दिन विश्वनाथ उपध्याले प्रतिष्ठा गरी एकादशी वृहस्पतिवारका दिन ललितपत्तन सहर घुमाई यात्रा गरी चंपापुर लगी राखी-दिया। संवत् ७८८ श्रावण कृष्ण षष्ठीका दिन ललितपत्तनका राजा श्रीनिवासमल्ल भक्तपुरका जयप्रकाशमल्लसंग मिली कान्तिपुरका लगामध्ये उन्तीस कोटहरू जिनी ललितपत्तनका राजाले लियापछि भक्तपुरका राजाले हामी दुई मिली तिमीलाई राज्य बढाई दियाको साइत एक १ लाख रुपैया र दुइ

हात्ती लुभु ग्राम विपंड्वु यति हामीलाई देऊ भनी माग्न पठाया । यसमा ललीतपत्तनका राजाले केही उत्तर नदी एक बन्दोवस्त गर्नुपर्ला भनी रहँदा यस्तै समय कान्तिपुरका राजा प्रतापमल्लले रात्रिविषये एक एक मानिस ललितपत्तनका राजासँग पठाई भोलि केही कुरा तिमिसँग सल्लाह गर्नुपर्न्याछ भनी पठाया र भोलिपल्ट सबैरै ललितपत्तनका राजाले प्रतापमल्लसँग टेकु दोभानमा भेट गर्दा हामी दुवै मिलिरहनु नछुट्टिनु भनी सत्यवाचा गर्‍या ।

यहाँ उप्रान्त कान्तिपुर ललितपत्तनका राजा दुइ मिली भक्तपुरमाथि चढाइ गरी नाला चौकोट धुलिखेल दाप्चा जिती अम्बल गर्‍या । त्यहाँ पछि भक्तपुरका राजाले रात्रिविषये शैत्य ली जाई कान्तिपुरका कोटहरूमा श्री नवासका सेना हुँ भनी कोटभित्र ढाटी जाई ६ जनालाई मार्‍या । ३० जनालाई समात्‍या । अरु कान्तिपुर्याहरू भागी गया । यहाँ पछि कान्तिपुरका राजा बहुतै रिसाई ठेमी नलिन्ज्याल पगरी गुस्न्याछैन भनी प्रतिज्ञा गरी पगरी उतारी राख्‍या । त्यहाँपछि ललितपत्तनका राजासँग मिली भक्तपुरका राजाले कपटसँग जिती लियाको कोटहरूवन फेरि आफनु गर्‍या । भाद्र कृष्ण ६ का दिन ठेमी लिनकन ठाना बस्न गयो । ठेमी सहरका चारोतर्फ घेरा नौकोट बनाया । अश्विन मैहामा एक कोट जिती लिया । मङ्सिर मैहामा नरुदेज जिती लिया । ठेमी शहरवासी जनहरूलाई बाहिर निस्कन नदी बहुतै दुर्भिक्ष पारी दुःख दी मात्र शुक्ल एकादशीका दिन ठेमी जिती लिया । बन्दूक ६३ ढाल १०६ बलजफत गरी लुटी दुवै राजाले बाँडी लिया । यस सेनाका दलमुखी ललितपत्तनका मुख्य काजी विश्वराम कान्तिपुरका मूलकाजी विरजु थिया । संवत् ७८३ बैशाख मैहामाथि पोजोनमाथि जगज्ज्योतिर्मल्लले बनायाको पोखरीको छेउ स्थापना सरो राख्‍याका जागेश्वर महादेव सुनका छाना भयाका देवताकन उठाई अपना शहर कान्तिपुरमा लग्‍या । फेरि यसै पोखरी बीच राख्‍याको सुनका नाग पनि उठाई लगी कान्तिपुरका भण्डारखालका पोखरीमा सुनका बग्राहामाथि जागेश्वर राखी नागफनि समेत राखिदिया ।

त्यहाँपछि प्रतापमल्लले पगरी शिरमा राख्‍या । यस्ता तरहसँग भक्तपुरका कोटहरू जिती लिया उप्रान्त पनि राजा प्रतापमल्ल भक्तपुरका कपट बुद्धिदेखि बहुतै रिसायाका थिया र संवत् ७८३ भदौ मैहा भक्तपुरका समीर चारोतर्फ कोट बनाई कान्तिपुर ललितपत्तनका दुवै राजा मित्रो ठानामा बसी घेरिराख्दा भक्तपुरवासी जनहरू कोही ढोका बाहिर निस्कन सकेनन् । यहाँपछि कुँखुलाई राख्‍याका धान सब भाँटी पटुवासमेत बोकाई कान्तिपुर ललितपत्तन लग्‍या । ललितपत्तनका राजाले भन्दा दोबर अन्न कान्तिपुरका राजाले लग्‍या ।

त्यहाँ उप्रान्त भक्तपुरवासी जनले खान नपाई बहुतै दुःख पाई घेरै मानिस मर्‍या त्यहाँ वर्षसम्म धान त्यहाँ रहँदा कोही ग्रामबाट चामल च्यूरा बेच्न जान नदी राख्‍या र शहरभित्र अति

दुर्भिक्ष भै दामका १२ गेडा मकै मोहरका २ माना चामल भै जाँदा किन्न पनि नपाउदा बहुतै गरीव भै खान नपाउँदा रुखका पात कपासका बियाँ घाँसपर्यन्त खान लाग्या । फेरि प्रतापमल्ल राजाले यी ना-यडोमा राख्याका हुँगाका सिंह-२ उठाई ल्याई आफ्ना राजद्वारमा राख्या । पोखरीको हुँगाको तोरण-समेत उठाई कान्तिपुर लग्या । ललितपत्तनका राजाले मात्र कीर्तिविगारी केही कुरो लिएनन् । भक्त-पुरवासी जनले अनेक पुस्तक घर घनाढ्यहरूकन बेचो खाया । बेचदा पाने लिन्या कोठी नहुँदा सहर-वासीजनहरूले खान नपाउँदा शृंगार गर्न समर्थ नभै स्त्रे हरू गर्भामय कोठी भएनन् । मर्त्यासिवाय जन्म-न्या कोही भएनन् । कोही मानिस हरू र रात्रिदिपये सहरबाट जीवको माया मारी निस्की परदेश भागी गया ।

यस्तै समय ललितपत्तनका मूलकाजी विश्वराम वेरामी भया र दुवै सहरका सेना ठाना छाठो फर्की आया । ७८४ कार्तिक कृष्ण ९ का दिन मूलकाजी विश्वराम खस्या । यी काजीलडाईमा बहुतै शूरा थिया । जोगी सन्यासी परदेशीहरू ब्राह्मणहरूकन अन्न वस्त्र दी बारम्बार भोजन गराउँदथ्या । यहाँ उप्रान्त प्रतापमल्ल राजाले भक्तपुरका राजा त अति दुर्बल भया भनी ललितपत्तनका राजा श्रीनिवासमल्लकन कपटसंग बोलाई बन्दिखानामा राखनको मतलब ठहराई बोलाई पठाउँदा राजाका मनमा बहुतै शंका प्राप्त भयो । तैपनि तयार हुँदा मच्छिन्द्रनाथ एक जनाका शरीरमा प्राप्त भै प्रताप-मल्लका मतलब संक्षेपसंग आज्ञा गर्दा श्रीनिवासमल्ल राजाले हामी दुइ जनाको जीव छुन्याल नछुटिनु भनी अधि सत्यवाचा गरी देवताका स्थानमा तावापत्र गरिराख्याको छँदा भनी प्रतापमल्लले ममाथि यस्ता यस्ता दुष्ट बुद्धि गन्या भनी मनमा विरोधभाव भै डराई कान्तिपुर गएनन् र कान्तिपुरका राजाले अब म एकला हुन लाग्या भनी डराई गुप्तसंग भक्तपुरका राजासंग मानिस पठाई हामी दुइको सन्धि गरी मिल्दछु भनी अनेक तरहसंग भनी पठाउँदा पनि भक्तपुरका राजाले प्रतापमल्लको विश्वास नमान्ने केही उत्तर दिएनन् । यही वार्ता ललितपत्तनका राजाले सब थाहा पाई आफ्ना पुरोहित विश्वनाथ उपाध्याका माहिला छोरा मधुसूदन उपाध्याकन सन्धिको वार्ता करी भक्तपुर पठाउँदा सम्बत् ७८४ वैशाख शुक्ल द्वादशीका दिन भक्तपुरका राजा जगत्प्रकाशमल्ल भक्तपुरवासी प्रजाको दुःख कष्ट देखी अति दुःख मानी दाही कपाल पनि नखौरी लामा लामा राँ गरी अति मलिन मुख गरी ललित-पत्तनका राजासंग शरण आउंदा श्रीनिवासमल्लले लिन गया । सहरभित्र ल्याई भोलिपल्ट दाही कपाल खौराई असल वस्त्र पैहाया । फेरि उनको दुख देखी कहणा गरीउनका राज्य आफूले लियाको सब संपूर्ण गरी दिया । थोरै दिन आफ्ना राजकुलमा वास गराई विदा दी पठाया । उमताक कान्तिपुर ललितपुरका कौनै राजाले पनि भक्तपुरका मूलतलेजुको दर्शन पाउंदैनथ्या । श्रीनिवासमल्लले धेरै पूजाको सराजाम तयार गरी आई तुलजा भवानी को दर्शन गन्या ।

यहोपछि कार्तिपुरका राजा एकला हुन गया । संवत् ७८५ ज्येष्ठ शुक्ल दशमी हस्ता नक्षत्रका दिन भक्तपुरका राजा जगत्प्रकाशमल्लने देवालय बनाई ललितपत्तनका विश्वनाथ उपाध्यायकन भक्तपुरमा लगी श्रीहरिशंकर मूर्ति स्थापना गराया । संवत् ७८५ आश्विन मैलामा मद्रालसोपाख्यानका नाच बनाई मानिग्लमा नचाया । संवत् ७८६ कार्तिक शुक्ल ८ मा पुत्र जन्म्या ७५ दिन मात्र बाँची खस्या । यही साल तब बहालको देवालयका बीच तन्नामा सुनका छाना छाई सुनकाछत्र पुष्प माला चढाया । ललितपत्तन र भक्तपुरका राजा मिलिरह्याका थिया । संवत् ७८६ आषाढ मैलामा केही कारण नभै भक्तपुरका राजा जगत्प्रकाशमल्ल प्रतापमल्ल राजासँग मिलन गया । थोरैदिनपछि प्रतापमल्ल राजाले कार्तिपुरका दरबारबनाउननिमित्त भक्तपुरका राजासँग १४ हजार गोटा काठ देऊ भनी माग्दा यिनसँग मिली बढिया हवैन भनी ठानी ६ मैल्लापछी फेरी श्रीनिवासमल्लसँग मिलन आया । यस कुरामा भक्तपुरका प्रजाले आफ्ना राजाकन प्रतापमल्लसँग मिलन गयाको नचाहिदो काम गर्नु भयो भनी खं गन्या । संवत् ७८७ आसाढ मैलामा पुनवार ललितपत्तनका राजाको प्रतापमल्लसँग भेटभै सलुक गरी आवत जावत गर्न लाग्या त्यहापछि भक्तपुरका राजाएकला हुन गया ।

संवत् ७८७ भदौ मैलामा प्रतापमल्लन हरिमिद्धि देवीका देवालयमा सुनका छाना बनाई दिया । संवत् ७८८ कार्तिक कृष्णपंचमीका दिन बुद्धमीमा रुग्ड कुग्ड भैरवकन सुनका तोरण बनाईचढाया । अधिबाट भैरवकन मनाई ठूलो सुनकामुव बनाई स्थापना गरिदिया । श्रीमछिन्द्रनाथको आखाँबाट आँसु बहा आयो । यस साल धूमकेतुको पनि उदय भयो । फेरि वसन्तीमा गोकर्णदेखि देवपत्तनसम्म दूध जस्ता शुक्ल वर्णको बल बह्यो । राजा श्रीनिवासमल्लले संवत् ७८८ गैषवदि १० का दिन यथाक्रमले शान्ति गराया । संवत् ७८८ श्रावण मैलामा नीलकण्ठ आई स्नान गरी अनेक दान पुण्य गन्या । संवत् ७८९ वैशाख शुक्ल चौथी मिद्धिनृसिंहमल्लका लवटपुत्र कुनिसिंहले स्वयमा तीन तलादेवालय बनाया । संवत् ७८९ ज्येष्ठ शुक्ल १का दिन कुम्भेश्वर स्थान सर्वेश्वरकन नाग बनाई चढाया । संवत् ७९० साल फागुन शुद्ध एतमीका दिन देगुतले का गजूरका चार कुनामा ४ गजूर बनाई चढाया । संवत् ७९० ज्येष्ठ कृष्ण पञ्चमी आदित्यवारका दिन भण्डारखानका छेउमादेवालय बनाई यथाक्रमले दुइ माजु देवीकन स्थापना गरिदिया । संवत् ७९१ कार्तिक शुक्ल दशमाका दिन काठ छेँ बालकुमारी स्थानमा अचिन्त प्रमाणले राख्याको खम्बामाथिका मयूर सारी दोस्त्रा मुजूर बनाई राखि दया यसै साल थछे गहालक्ष्मी पोठमा खम्बा बढा गरी सुनका सिंह बनाई राखिदिया । संवत् ७९१ साल चैत्र कृष्ण त्रयोदशीका दिन ललितपत्तनमा भक्तपुरका विश्वक्याट्का प्रमाणले यात्रा बनाई चतुर्दशीका दिन लिंग ढालनुपर्न्या रीत चलाया । फेरि रामायणका नाच बनाया । यस नाचका दरहरू नाटेश्वरका प्रभावले सिद्धि पाई बडो अद्भुतसँग चटकी गन्याले गन्याजस्तै तमासा गरी नाच्दा सहर गाउँका भेरै मानिस

तमासा हेर्न आया ।

संवत् ७६१ साल वैशाख शुक्ल चतुर्थीका दिन १६० तोला सुनको च्यादर बनाई चढ़ाया ।
संवत् ७६१ साल ज्येष्ठ कृष्ण ५ का दिन देवालय बनाई सुनका छाना गजूर चढ़ाई ठाउँ सारी लक्ष्याहुति
जज्ञ गरी श्रीतुनजाभवानीकन देवालयमा स्थापना गरिदिया । श्रीनिवासमल्ल राजा नायक भै भक्तपुरका
राजा गोर्खाका राजा तनहुँका राजासहित गरी जाई मकवानपुर जितो पछि मलुक गरी शुभसेन राजाले
श्रीनिवासमल्ल राजाकन हात्ती २ चढ़ाया । यिनै हात्तीमध्ये एक हात्ती गोर्खाका राजालाई दिया ।

संवत् ७६३ माघ मैह्ला मोरंगका राजा हरिहरसेन हरिहरसेन राजा आई सिधुलीमा चढाइ गर्न
आउँदा मकानपुरका राजा शुभसेनले थाहा पाई जाई धेरैलाई मारी धेरै वस्तु लुट्टी लिया । ललित-
पत्तनका राजाले विसङ्खुका खसहरूकन मोरंगका राजाकन हटाउन पठाया । तिनिहरूले धेरै वस्तु लुट्टी
ल्याया । संवत् ७६२ माघ शुक्ल श्रीपंचमीका दिन मच्छिन्द्रनाथकन सुनका ढाका तोरणसपेत राख्या ।
यसै ढोकामा राजाले श्लोक बनाई राखिदिया ।

मत्स्येन्द्रं योगिनो मुखवः शाक्ता शक्तिं वदन्ति यम् ।

बौद्धा लोकेश्वरं तस्मै नमो ब्रह्मण्यरूपिणे ॥१॥

नेपालाब्दे लोचनमच्छिन्द्रसप्तौ श्रीपञ्चम्याम् श्रीनिवासेनराज्ञा ।

स्वर्णद्वारे स्थापित तोरणेन साधं श्रीमल्लोक्तनाथस्य गोदे ॥२॥

संवत् ७६३ साल फागुन शुक्ल दशमीका दिन आफ्नै राजाले ५ श्लोक बनाई शिलापत्रमा लेखाई
अरु विस्तार नेपाली भाषा लेखि सुनभरि यात्रा गरी देग घुमाई श्रीमच्छिन्द्रनाथका देवालयमा पूर्वपट्ट
थापिदिया । संवत् ७६४ वैशाख शुक्ल चतुर्थी बुधवारका दिन श्रीमच्छिन्द्रनाथका रथमा सुनको खट
जला राखी यात्रा गराया । यही साल कान्तिपुरका राजा प्रतापमल्ल परलोक भयापछि अधि प्रतापमल्लका
साहिला पुत्रले राज्य गर्नु भन्याको रहेछ र यो त बेनीत भयो भनी श्रीनिवासमल्ल योगनरेन्द्रमल्ल भक्त-
पुरका राजा जितार्जुनमल्ल यिनैका भाइसमेत ४ जना सामेल भै कान्तिपुर जाई श्रीनिवासमल्ल प्रमुख
भै तीनपुत्रमध्ये ज्येष्ठ नृपेन्द्रमल्लकन राज्याभिषेक दिन लाया । यिनिहरू सातै राजा सामेल भै वधा गरी
बडो उत्सवसंग नाच कीर्तन गराया ।

संवत् ७६४ आश्विन मैह्लामा सेन राजाहरूको तक्रार भै नमिली शुभसेन नाम राजा आई मदद माग्न
आउँदा ललितपत्तका राजा प्रमुख भै भक्तपुर कान्तिपुर तनहुँका राजा सामेल भै पूर्वतिर हरिहर सेनका
राज्य मोरंगमाथि चढाइ गरी गवाहलेति आदि १७ ग्राम जिति शुभसेन राजाकन दी फर्की आया ।
दोस्रा साल मोरंगबाट ४ हात्ती शुभसेन राजाले श्रीनिवासमल्लकन चढ़ाई पठाया ।

संवत् ७६५ मार्गशिर शुक्ल एकादशिका दिन भाग नाम काजीले लामु सत्तल बनाई उमा महेश्वर
स्थापना गरी शिवालय पनि स्थापना गन्या । संवत् ७६४ चैत्र शुक्ल चतुर्थीका दिन श्रीनिवासमल्लका

महतारि आपुरुव नाम रानी परलोक भइन् । संवत् ७६५ मार्ग कृष्ण ६ का निद श्रीनिवासमल्ल राजाले भक्तपुरका राजा दुई आई कान्तिपुरका राजा तीन भाई तनहुँका राजा गोर्खाका राजा मकवानपुरका राजा दश पतिकन राखी पुत्र योगनरेन्द्रकन व्रतबन्ध गर्दा बडो उत्सव गरी यात्रा गय्या । यस समय अधि भै रह्याका राजाहरू परलोक भै नेपालका राजाहरू बालक हुँदा यिन राजाले कसैमाथि चढाइ नगरी सबकन आफूसँग मिलाई आनन्दसित राजभोग गरिरहुँदा श्रीनिवासमल्ल राजाले संवत् ७६५ ज्येष्ठ शुक्ल ३ का दिन कान्तिपुर भक्तपुर तनहुँका राजा काजीप्रमाण सामेल गरी श्रीगुह्येश्वरीमा जाई हामीहरू यति राजामा कसैले कलह नउठाउनु, आफुसमा मिली आफ्ना राज्यको भोग गरी मित्रत्व गरी मिली आनन्द सित रहनु भनी बाचा बाँधी खुशीराजीसितसवले कसम खाया । संवत् ७६५ भदौ मैह्ला मा इकुहिटि मुनिका खेतमा एक धानका बीजमा १२४ धानका बाला उठी रहँदा राजा प्रजा सब जाई हेर्न गया । संवत् ७६५ चैत्र शुक्ल पंचमीका दिन श्रीनिवासमल्ल जितामित्र मल्ल नृपेन्द्रमल्ल यी तीन राजा र गुरु प्रोहित चौतारा प्रमाण सबसमूह भै मानिसहरू सर्दा १२ दिनमा घर शुद्ध तेह्रौँ दिनमा चाँहिदो कर्म गरी ब्राह्मण भोजन गराउने रीत सबको धियो । यस रीतमा प्रजाहरूले सबक्रिया पुग्नाउन नसकी कर्महीन हुन जाँदा शास्त्र स्मृतिका वचन प्रमाण गुरु प्रोहितहरूको वचन ली तिनै सहर आदि सब प्रजाले ४५ दिनमा सर्पिडि जोनु राजकुलमा माघ तेह्रौँ दिनमा सर्पिडी जोनु भन्या बन्देज बाधी तावापत्र गरी ललितपत्तनका मूलचोकमा टाँसिदिया । संवत् ७६६ वैशाख शुक्लमा हतपावदेखि चोकाठसम्म दरवार बनाई संपूर्ण गय्या । संवत् ७६६ वैशाख कृष्ण ८ का दिन मानिग्ल भक्त आगम मूलचोकमा स्थापना गरिदिया । संवत् ८०० ज्येष्ठ कृष्ण ४ का दिन अमरसिंह कुँवरले कोबहाजमा हुँगाको देवालय बनाई श्राद्धकन स्थापना गरिदिया । संवत् ८०१ मार्ग शुद्ध ८ का दिन भीमसेनका देवालय ठुलो गरी तीन तला गरी गजूर चढाया । फेरी कीर्तिपुरमा कोट घर बनाई गजूर चढाया ।

संवत् ८०१ पौष कृष्ण ८ का दिन रात्रि दिग्दाह भैगयो । फेरी अधि लामु धूम्रकेतु उदय भयो । ठूलो एकतारा पनि उदय भयो । फेरि अकस्मात् आकाशविषय शब्द भयो । ज्येष्ठ शुक्ल ७ का दिन रागिविषे भूमि कम्प भयो । धेरै घरहरू भत्काया । संवत् ८०२ माघ कृष्ण २ का दिन साह्रै तुसारवृष्टि भयो । पुत्रले मन्त्रीका खेतले दरवारका धन द्रव्य ओसारी लगनका स्थानसन्धि बसी वेपारीकन भिकाई वेपार चलाया । हनुपुखुल बनाया दरवार बनाउनको पनि इच्छा गय्या र छोराले ममाथि अप्रीति गय्या भनी बहुते राजको काम गर्न आटया तर क्याहोला उसको मनसुवा पुग्याइदेउ भनी शान्तस्वभावका राजा हुनाले राजकुलमा बोलाई संवत् ८०५ पौष कृष्ण ५ बृहस्पतिवार हस्ता नवक्ष सुकर्मा योगका दिन पुत्र योगनरेन्द्रमल्लकन सुवर्ण नदीका कलश स्थापना गरी राज्याभिषेकका विधिपुग्याई राज्याभि-

पेक दिया ।

बाबा सिद्धिर्त्सह मल्लका कीर्ति कार्तिक भरका नाच गाई मच्छिन्द्रनाथकन धेरै गहना गुठ राखी नीति सँग प्रजा प्रति पाल गरी धेरै धर्म कीर्ति यश बढाई धन्य कहाई संवत् ८०७ माघ शुक्ल एकादशीका दिन राजा श्रीनिवासमल्ल परलोक भै गया ।

अस्य पुत्र योगनरेन्द्रमल्ल वर्ष २१ यिन राजाले संवत् ८०२ वैशाख कृष्ण ११ का दिन आफ्ना महातारी मृगावती रानीका नामले पोखरी बनाई मुनका नाग फणिमा श्रीबालगोपाल स्थापना गरिदिया । संवत् ८०५ भदौका ८ दिन भाग नाम काजी बाबाका पालार्देवकाले सब कार्जाहरूभन्दा बडो भै आफ्ना मनोज्ञ गर्दा रानीकनवेमर्यादाका बचन गर्दा प्रजाहरू लीन हुँदा राजाले जुक्तिसँग मान खासी पछिबाट मारिदिया ।

संवत् ८०० फाल्गुन कृष्ण अमावास्याका दिनदेखि देशपूर्वाष्टि मैदान बढाई घोडाजात्रा प्रतिवर्ष चलाया ।

संवत् ८१० कान्तिपुर भक्तपुर मिल्पाका बखतमा भक्तपुरमाथि चढाई गरि हाल तरवार बन्दुकहरू लुटी १२८ मानिस पक्री ल्याया । यही साल मच्छिन्द्र नाथका जात्रामा रथ ढल्दा एक बाडाका शरीरमा देवता प्राप्त भै दर्बारमा आई तिनिहरूको केही सन्देह मान्नु पर्दैन् । रथ ऐल्ले खडा हुन्याछ भन्दा राजाले थो कुरा निश्चय हो भन्या वाह १२ पल सुनको गहना चढाउँला भनी भाख्या । त्यहाछि श्रीमच्छिन्द्रनाथकन रथबाट भिक्री बाटोमा राखी काठको टेवा लाई डोरीले तानी रथ खडा गरी फेरि यात्रा गन्या । अघि भाख्याको सुनका सिक्री माला बनाई चढाया ।

संवत् ८१२ फाल्गुन शुक्ल १२ का दिन लक्ष्याहुति यज्ञ गरी तुत्रजा भवानीका गजूर चढाया । यही साल मच्छिन्द्रनाथकन बांग्यामुठाको भैरवका मुखबाट पसिना चुहुँदा चौथा दिन ग सहरका उत्तर पट्टि अग्निप्रवेश भै धेरै घर जलाया । संवत् ८१३ माघ शुक्ल १० आदित्यवारका दिन योगनरेन्द्रमल्लले देगुतलेमनि खम्बा खडा गरी आफ्ना मूर्ति दुहुन्त गरी सुनका बनाई राख्या । स्थापना गरी बसाया । यही साल ईश्वरदास काजिले नुगलमा भवानीशंकर स्थापना गरिदिया । यिन राजाकी राउतिनी स्त्री भनी मडले पनि मण्डप बनाया । बाज्या साद्वत्सिंहमल्लबाट कार्तिक माह त्प्य का नाच बनाया । आफै ग्रन्थकार भै यममाथि फेरि श्रीयोगनरेन्द्रमल्लले थपनचाय नाचकन जमाया । संवत् ८१५ साल गोदावरी तीर्थमा जाई अहोरात्र यज्ञ गरी सब दान दिया । संवत् ८१४ मच्छिन्द्रनाथका जात्रामा अघि मच्छिन्द्रनाथ नेपालमा ल्याउन्या नरेन्द्रदेव राजाको मूर्ति खड्ग भक्तपुरका राजाले सौपदिनुपर्न्यामा उसताक भक्तपुरका राजासँग मेलन हुनाले भक्तपुरका राजाबाहेकगरी आफूले खड्ग ली कर्म चल या ।

संवत् ८१५ सालदेखि चैत्र मैल्लामा जमरा थाती राम नवमी कर्म वर्षप्रति चलाया । संवत् ८१६

भाघमा भक्तपुरका राजासंग मेल नहुँदा चागुनारायणका साटो ललितपत्तनका आदिनारायण स्वयं टोनकाकन पुत्रा गराया । यही साल योगनरेन्द्र मल्ल देवघाटमा स्नान गर्न जादाँ तनहुँका राजासंग र परशुराम थापासंग भेट भयो । तनहुँका राजाले २ हात्ती दियो । त्यहाँ छि मकवानपुरको बाटो गरी फर्की आया । यिनै हात्तीमध्ये एक हात्ती जितामित्रमल्लकन दी मिल्थ्यो । थोरै मैलापछि कान्तिपुरका राजाले योगनरेन्द्रमल्लकन एक हात्ती दी भेरी भेरी भक्तपुरमाथि चढाइ गरी नाजा साँगा जिती फर्की आया । संवत् ८१७ ईश्वरदास काजीलेकाठछे पीठ बालकुमारोकन तीन तलादेवालय बनाई गजूर चढाया यही साल राजाले कुम्भेश्वरका देवालय पाँच तला गरी बनाया । संवत् ८२१ माघ शुक्ल एकादशीका दिन यज्ञ मण्डप बनाई होना पट्टको घरको पूर्णानन्द उपाध्याले अग्नि स्थापना गरी कोट्याहुति जज्ञ गन्या । श्री कुम्भेश्वरमा गजूर चढाया । मुनका जनहरि राखिदिया । तिन दिनपछि यही जज्ञमा अधिक भीमसेन फेरी नामस मूर्ति दुशासनबधका ध्यान गरी भूत भूतिनी सहित गराई यात्रा गरी देवतापिछे छाग मेघ हंस बलि चढाई सहरका सब नाच बाजासहित गरी बडो उत्सव गरीदेश घुमाई जज्ञ मण्डप मा लगी यथाक्रमले प्राण प्रतिष्ठा गरी देवालयमा राखी जीवन्यास दिपा । कस्ता तरहँग जगाया भन्या । नाकका छिद्रमा पिउरीकोचारी राख्या । जीवन्यास मन्त्रसिद्धिका प्रभावले जब स्वासावाट पिउरी उडाया । तने अणुना भयो भनो थाम्या । त्यहाँपछि राजा बहुतै खुशी भै आफ्ना हातको नवरत्न अँगुठी भीमसेनका अगुनीमा राखिदिया । यी भीमसेन बडा प्रत्यक्षका हुन । भक्तपुरका राजाले ललितपत्तनका राजामाथि रीस गरी सन्तान शून्या हुन्या क्रिया गरी शिव स्थापना गरी जलहरिसामुन्ने उत्तर दरवार पारी स्थापना गरिदिया । यसकुरा योगनरेन्द्रमल्ललाई अधि थाहा नहुँदा यिनको पुत्र ऋद्धिनुसिंहमल्ल बालरामेमा खस्यो । सभा पालीमाथि पनि तला होचाई धुरीमा हनुमान थापिदिया । धर्मधारा धवलहिरी पनि मनुपुन्या जलधेनु बाग्मति उत्तरवाहिनी भै रह्याको सोभो गरी बहाई उत्तरवाहिनी गराई विगाभ्याको टारोकामा जन्त्र गाडी फेरी दियो । सभापालिमा तला होचा ३ धुरीमा हनुमान थापिदियो । बालकौमारीका सन्मान फेरिदियो । मानिस मर्दा गल्लीगल्लोमा रोई विचार गर्नुपन्या रीत खनायाको संवत् ८२६ भाद्र कृष्ण ७ का दिन भक्तपुरका राजा भूपतीन्द्रमल्लका राज्य वभु दखल गर्न निमित्त चागु जाई बस्या । दनमुखि चौतारा आनन्दहरि थियो । यस लडाईमा वभु हात लिन सकेनन् । श्रीवज्रयोगिनी चागुनारायणका दर्शन गरी सकिरहुँदा भक्तपुन्या मन्त्रीका खेलले तमाकुमा राखी-खुवाउदा संवत् ८२६ कार्तिक शुक्ल एकादशीका दिन योगनरेन्द्रमल्ल चागुमा परलोक भयो । यसै दिन डोलामा राखी ललितपत्तनमा ल्याई राख्या । कान्तिपुरका भूपालेन्द्रमल्लका रानी र छोरा भहेन्द्रमल्ल काजी प्रमाण शुद्ध आई विचार गरी भोलिपल्ट पलङमा राखी शंखमूलमा लग्या । यिनका ग सति जान्या रानी २ राउतिनी जना ७ बाहिरका जना २३ जम्मा सती जान्या ३२ गया सँ -

स्कार गरी सवयापछि चतुर्दशका दिन राजाका भण्डार हात्तीहरू कान्तिपुरका प्रजाहरूले लजान ला-
ग्दा ललितपत्तनका प्रजा सब उठी कान्तिपुर्याहरूलाई जहाँ पाया तहाँ मान्या। यस्ता तरह गमादा
१०० जनालाई मारिसक्यापछि कान्तिपुरका राजाले रानी काजी कोठामोच्याहरूकन पुन्याउन पठाया।
संवत् ८२६ कार्तिक कृष्ण १० का दिन छोरीपट्टिका सन्तान लोकप्रकाशमल्लकन भक्तपुरका राजा
आई अभिषेक दिन लाया। त्यहाँपछि हात्तीमा सवार भै देशजात्रा गन्या। यिन राजा योगनरेन्द्रमल्लका
पुत्री योगमती रानीवा छोरा हुन्। संवत् ८२६ साल वर्सात नहुँदा योगमती रानी र लोकप्रकाश-
मल्लले सबै ठाउँ देवताहरूकन पूजा पाठ मान्या गरी पानी मगाया। यही साल आपाढ मैल्लामा वज्र-
वाराही बालकुमारी स्थान देवीमाथी बढी जाहेर भयो। फेरि बुइनारायणगणेश पनि कीर्तिपुरतिर
फर्किरह्यो।

संवत् ८२७ आश्विन वदी षष्ठीका दिन लोकप्रकाशमल्ल ११ मैल्लामात्र राज्यभोग गरी मृत्यु
हुदाभयो।

यहाँ उप्रान्त बौद्धमल्ल कुबरका छोरा इन्दुमल्लकन राज्याभिषेक दिया। संवत् ८२६ चैत्र शुक्ल पू-
र्णिमाका दिन डेढ वर्षमात्र राज्यभोग गरी परलोक भयो। भाग्यवती रानी सती गइन्।

यहाँ उप्रान्त बालक महेन्द्रमल्लकन राज्याभिषेक दिया। यी राजा बालक हुनाले लोकप्रकाशम-
ल्लका महतारि योगमती रानीले कान्तिपुरका राजाकन बोलाइ मर्यादामाफिक कर्म चलाई मच्छिन्द्रनाथ
कन जात्रा गन्या। यिनै योगमती रानीले हुंगाका देवालय बनाई श्रीकृष्णकन स्थापना गरिदिइन्। सं-
वत् ८३४ चैत्रवदि २ का दिन श्रीमच्छिन्द्रनाथका मुव उष्की आयो। संवत् ८३५ पौषवदि २ का दिन
बालक राजा महेन्द्रमल्ल शीतला भै परलोक भयो। माघ शुक्ल १३ वर्ष २ संवत् ८३५ ज्येष्ठ कृष्ण
अमावास्याका दिन ऋद्धिनरसिंहमल्ल परलोक भयो।

संवत् ८३७ आपाढ शुक्ल पूर्णिमाका दिन कान्तिपुरका राजा महेन्द्रमल्लकन मणिमण्डपमा
सिंहासन राखी राज्याभिषेक दिया। भोगवर्ष ५ यिन राजा शुद्र सूर्यवंशका हुन यिनै राजाले कान्तिपुर
ललितपत्तन दुवै सहर भोग गन्या। यिन राजाका पालामा संवत् ८३६ चैत्र मैल्लादेखि कान्तिपुरमा
महामारि आईधेरै मानिस मन्या। असारदेखि ललितपत्तनमा मन्या। त्यहाँपछि भक्तपुरमा मन्या।
कान्तिपुरका महेन्द्रमल्ल ललितपत्तनका राजा ऋद्धिनरसिंहमल्ल भक्तपुरका राजा भूपतीन्द्रमल्लका पर्यायमा
पैल्ले हात्ती घोडा आदि पशु पन्छीहरू अखण्ड मरी पछि मनुष्य मन्या। तीन सहर आदि ग्राम सवमा
मर्दा व्यवहार विचार सञ्चार सब बन्द हाहाकार भै गया। संवत् ८४१ ज्येष्ठ शुक्ल १४ का दिन
व्याघ्रभैरवका नेत्रदेखि मुनिको मुव पतन भैगयो। सबै देवताहरूका स्थानस्थानमा उपद्रव भयो। यस्ता
तरहसँग महा उत्पात भयापछि संवत् ८४२ भाद्र कृष्ण ११ का दिन अधि भास्करमल्ल नाम भयापछि

महेन्द्रमल्ल कहायाका कान्तिपुर ललितपत्तन दुवै सहरका राजा महेन्द्रमल्ल परलोक भया ।

यहाँ उप्रान्त ललितपत्तनमा योगप्रकाशमल्ल छोरीपट्टिका सन्तान राजा भया । भोगवर्ष ७ यिन राजाकन भक्तपुरका रणजीतमल्ल राजा आई राज्याभिषेक दिया यिन राजाले महामारी उपद्रव शान्तनिमित्त संवत् ८४३ माघ ६ का दिन लक्षाहुतिजज्ञ मेल र भगवतीदास नाम काजी र राजा प्रमुख भै सम्पूर्ण गन्या । संवत् ८४४ ज्येष्ठ शुक्ल ७ का दिन मछिन्द्रनाथकन रथबाट ओह्लाल्दा कुकुरले छोयो । फेरि बुद्धमती पुग्यापछि सुंगुरले छोयो र प्रायश्चित्त गराया । फेरि कोटिका गौरीकुण्डबाट मांस उत्राँ आयो । फेरि गुह्येश्वरी कुण्डबाट हिलो जाहेर भै आयो । फेरि चाँगुनारयणका शिरजमीनमा खसिरह्यो । फेरि भक्तपुरका भैरवका चढाईराख्याको महिषको शिर जिभ्रो निकाली उफन लाग्यो । फेरि पनौतिमा ठेचोमा देवगणहरू अधि सरिरह्यो । संवत् ८४५ सालका मछिन्द्र जात्रामा बांध्यामुढाको मुखका नाक आँखा मुखबाट धेरै दिनसम्म पानीको बूँध गिदै रह्यो । यही साल भक्तपुरका राजा एकला थिया । तिनले गोर्खाका राजाको सैन्य भिकाई भदौमा विसङ्खु दखल गरिलिया ।

फेरि ललितपत्तनका राजाले कार्तिक मैलामा गोर्खाका सैन्यकन हात ली योगप्रकाशमल्लले विषङ्खु आफ्ना गन्या यहाँपछि भक्तपुरका राजाले कान्तिपुरका राजालाई एक हात्ती र १३००० रुपैयाँ दी योगप्रकाशमल्लकन एकला गन्या । फेरि थोरैदिनपछि जगज्जयमल्ल योगप्रकाशमल्लसँग मिलन आया । फेरि मैला दिनपछि कान्तिपुर ललितपत्तन भक्तपुरका तिनै राजा कोटेश्वरमा भेट भै भक्तपुरका राजाले २ हात्ती र २४००० रुपैयाँ दिदा जगज्जयमल्ल योगप्रकाशमल्ल गोर्खालीले तीन भाग गरी बाँडी लिया । संवत् ८४६ वैशाखमा मछिन्द्रनाथका देवालयमा चारैतर्फ ढुंगा बसाई मिलाई प्रतिष्ठा गन्या । यहाँपछि कान्तिपुर भक्तपुरका राजा मिली भक्तपुरमाथि चढाइ गरि फूलवारी नाबुढा दाप्चाको टाँजती कर्की आया । कान्तिपुरका राजाले भक्तपुरका राजासँग हात्ती २ र १८००० रुपैयाँ लिया । संवत् ८४९ भाद्र कृष्ण १२ का दिन योगप्रकाशमल्ल परलोक भया ।

त्यहाँपछि विष्णुमल्लकन राज्याभिषेक दिया । भोगवर्ष १५ संवत् ८५१ पौष मैलामा जगज्जयमल्ल र विष्णुमल्ल राजा मिली भक्तपुरमाथि चढाइ गरी नालाग्राम साँगा आदि ६ ग्राम जिती ३३ ग्राम बाँडी लिया । विष्णुमल्ल राजाले आफ्ना भागमा गोर्खालिहरूकन राखी आया । यहाँपछि तीनै राजा भेट भै भक्तपुरका राजाले आफ्ना ग्रामहरू छुटाउन निमित्त हात्ती र रुपैयाँ दी पठाउँला भन कवून गराई फर्की आया । पछि कवून नपुन्याउँदा रिसाया र भक्तपुरमा ठाना बस्न गया । भक्तपुरका राजाले तनहुँ लमजुङ् मकवानपुरका सैन्य आफूसित मिलाई आई हटाई । पठाया । १२० जना गोर्खालिहरूकन समानी ग्रामहरू आफुनु गरी लिया । यहाँपछि रणजीतमल्लले विष्णुमल्लकन रुपैयाँ दी आफूसँग मिलाया । यहाँपछि कान्तिपुरका राजाले गोर्खालीकन आफुसँग मिलाई ललितपत्तनका राज्य लामुडाडा

दखल गरी गोर्खालीकन राख्या । फेरि विष्णुमल्ल राजाकन गोर्खालीकन आफुसँग मिलार्ई लामुडाँडा आफ्नु गन्या । संवत् ८५१ आषाढ कृष्ण ५ का दिन श्रीमच्छिन्द्रनाथकन ठूना चाँदीका ब्रह्मरूप बनाई चढाया । फेरि संवत् ८५४ माघ शुक्ल देखि आरंभ गरी चौक्काठ नाम गरी अति सुन्दर गरी प्रजा गुहार मागी ३ मैह्ला भित्रमा अधि भयाको भत्काई दबारि बनाया । संवत् ८५७ साल विष्णुमल्ल राजाकी रानी चन्द्ररश्मी देवीले श्रीजुनजाभवानी प्रति गरी ठूलो घण्टा चढाई सुनका छाना छाई गजुर चढाइन् । संवत् ८६० पौष कृष्ण ७ का दिन श्रीपशुपतिनाथकन चाँदीका जलहरि बनाई चढाया । महास्नान यज्ञादि कर्म गराया । यही साल फाल्गुन शुक्ल ६ का दिन विष्णुमल्ल राजाकी रानी विष्णुमति देवीले मातातीर्थमा अधि एक धारामात्र थियो । पछि जग्गा सुन्दर गरी बनाई एघार धारा गरी बनाई प्रतिष्ठा गरिन् । संवत् ८५२ ज्येष्ठ शुक्ल ४ शंभूलका पश्चिम पट्टि लामु पाशी बनाई लक्ष्मीनारायण वाग्मतीका मूर्ति स्थापना गरी प्रतिष्ठाकर्म गराया । संवत् ८६१ मा पौष कृष्ण ७ का दिन महादेव काशीमा आग्निस्थापना गरी यज्ञ पूर्ण गन्या । अद्यापि अग्रहोत्र त्यहाको ब्राह्मणहरूले गर्दैछन् । चार हात चार पाउ चार कान भयाको भेडो जन्म्यो । फेरि लगनखेलका माजु सीमाका ठूलो एक हाँगा अहस्नात वायु नत्रही ठूलो शब्द आई पश्चिमबाट हाँगा भावियो । यहाँपछि गोर्खाली र लंपजुग्या मिली देउ राली दखल गन्या । यिन राजाले बज्र वाराही देवीका स्थानमा जगा देवालय बनाई झिलाका महिपमूर्ति बनाई स्थापना गरिदिया । यिन राजाले ब्राह्मणहरूकन विर्तादी धर्मको सन्मान गरी जगज्जयमल्लका पुत्र आफ्ना साला राज्यप्रकाशमल्लकन राज्याभिषेक दिनु भनी संवत् ८६५ श्रावण शुक्ल ८ का दिन परलोक भया ।

यहाँपछि राज्यप्रकाशमल्ल राजा भया । भोगवर्ष १३ यिन राजाले श्रीरहणाभयकन नाहाल पूजा रथका अगाडि ध्वजा ढल्माका पछाडि पाँच तल्या छत्र चढाई जात्रामा प्रतिवर्ष लैजानुपर्न्या रीत चलाया । संवत् ८६८ पौषमा राजा सिद्धिचन्द्रसिंहमल्लले बनायाका कृष्ण देवालयका अगाडीको खम्बाका गरुडको नेत्रबाट रक्त बही आयो । यही साल भदौमा तनहुँका राजाले चितलाङ् दखल गरी लिया । पछि केही रुपैयाँ दी बुझाई जगा आफ्नु गन्या । तनहुँका राजाले लामुडाँडा दखल गरी राखदा नेपालका प्रजाहरूले कपास निन जान पनि पाएनौं तुला काठहरू काट्न जान पनि पाएनौं भनी राजा राज्यप्रकाशमल्लसँग विन्ति गर्दा सयभा काजोले म युक्तिगर्हला केही मन्देह मान्नुपर्दैन भनी पठाया । यहाँपछि सयभा काजोले तनहुँका राजा जंग बन्दोषस्त गरी लामुडाँडा छुटाईदिउंला भनी आफ्ना गुरुकन पठाउँदा बोचैमा गोर्खाका राजा आई धनवन्त काजीसँग सल्लाह मिलाई लामुडाँडा सपुर्द गरी पठाया र सयभा काजी रिसाई फर्क्यो । जगा छुटाइदिन आउनुया तनहुँका राजाको गुरु बहुतै दिक् औ बहुतै समिदा भै फर्क्यो ।

संवत् ८७१ साल ज्येष्ठ वदि अमावास्याका दिन मछिन्द्रनाथका रथ नखुमा पुग्या । यसै दिन सूर्य-ग्रहण हुँदा राजा राज्यप्रकाशमल्ल प्रभृति धेरै प्रजाहरू जाई स्नान गन्या । राजाले धेरै दान धर्म गन्या यस्तो महापर्व अधि भै गयाको सुन्याको पनि छैन । यही साल भिखवालधन र धनवन्त काजीले भिल्लुंगो खाल दखल गरी राहदा कालुपाडेसंग भेट गरी छुटाउनको बन्दोबस्त गर्दा कालुपाडिले हामीलाई जान आउन खुलासा गरिदिन्छौ भन्या लौ भन्दा यस कुरा प्रजाहरूले नमान्दा फर्की आया ।

यिन राज्यप्रकाशमल्लका १६ रानी थिया र स्त्रीहरूका विरोधले नेत्र रोग भयो । ज्योतिषीहरूकन देखाउँदा गणेशको दोस भनी ठहराउँदा चोभार गणेशकन देवालय बनाई गजूर चढाया । भक्तपुरका राजा रणजितमल्ल गणेशदर्शननिमित्त आया । कान्तिपुरका राजा जयप्रकाशमल्लले भन्या २१ फेरासम्म बोलाउन पठाउँदा पनि अनेक विन्ति गरी पठाउँदा पनि आएनन् भनसारो पाटनका लगा भित्रको कोटहरूमा आगो लाइदिया । श्रीगणेश छाडी यस्ता तरहको बुद्धि गन्या । यही खबर सुनी कालीदास धनवन्त मन्त्रीले गोर्खाका राजा पृथ्वी नारायणकन पत्र लेखी नुवाकोट दखल गरी लेऊ भनी पठाउँदा गोर्खाका राजाले अवसर पाई दखल गरी लिया । राज्यप्रकाशमल्ल राजाले ४ दिनसम्म राज गरी विधिपूर्वक प्रतिष्ठा कर्म गरी सहर फर्का । यहाँपछि जयप्रकाशले नगकोटी भिकाई सिपाही बनाई नेपालमा राजाका भँडार खराप गन्या । दर्माहा दिनानिमित्त पसुपतिनाथका भण्डार खोली पनि लिया । ठछे महालक्ष्मीका अगाडि खम्ब हाली सुनका सिंह उठाई रात्रिमा कान्तिपुरमा लग्या । अनेक उपद्रव गन्या त्यहाँपछि कालीदास मन्त्रीका घरमा नगकोटी २ जनाकन चाकरी राखी भेद गरी ६मैह्लापछि दशैमा स्थापना कर्म गरी चोकमा बसी तमाखु खाइरहँदा परशुप्रहार गरी कालिदासकन मार्न प्राया । यी नगकोटीहरूकन लगारी नकर्वाहलमा समाई मान्या । दोस्त्रावाहिलाई वाग्मतीमा फेला पारी मान्या । यहाँपछि कालिदासलाई मारिसक्या भनी जयप्रकाशमल्ल बहुतै हर्षमान्या । यहाँपछि ठूला एक मन्त्रीलाई मारिदिया भनी राज्यप्रकाशमल्लको मनहारि रोगले पीडा गन्यो । यस्तै बखतमा विष्णुदत्तनामका ब्रह्मचारी वीरसाधना गर्न राज्य थामन सामर्थ्य भयाका ललितपत्तनमा प्राप्त हुँदा तिनकन बहुतै सन्मान गरी राजाको जय होस् भन्दा कारणले वैष्णवी पीठमा साधन गरी सोधन नाम गन्याको गुभाजु मन्त्र शास्त्रमा जान्या थियो र साधन गर्नको चरित्र बुभन पठाउँदा सोधन गुभाजुले रात्रिमा जाई साधन गन्याको भ्रष्ट गरी यही साधन गर्दासा थाप्याको मोहनी पाई गुभाजुले पाइनह मवहादेव भनाई दुनियाले पूजा मान्य गराई बहुतै उपाधिसँग अहंकार गर्ना पछिबाट मत्स्येन्द्रनाथ नै हुन् भनी शिरको छत्र तिन जाँदा समाई ल्यई मान्या । अधि साधना भ्रष्ट गरिदिदा विष्णुदत्ता ब्रह्मचारिले बहुतै रिसाई श्राप दिया । आफ्ना देग फाँक गया ।

यहाँपछि गोर्खाको अवश्यनै राज्य होला भनी श्राप दिँदाभया । नीचका बुद्धि लीकन राजाप्रति

मन्त्रीले मन्त्र शास्त्र भ्रष्ट गन्या । यहाँपछि ब्राह्मण देवताकन सन्मान गन्या गोर्खाका राजाले यो नेपाल राज्याभिषेक पाउला । ब्राह्मण देवताकन सन्मान गन्या उत्तरोत्तर वृद्धि होला भनी ब्रह्मचारि विष्णुदत्त मैथिलले आज्ञा गरी गयाको छ ।

यहाँपछि राज्यप्रकाशमल्लले नाना प्रकारले प्रजालाई पीडा दीकन बौलाहाको स्वभाव भै नानाउप-द्रगन्या । संवत् ८७३ चैत्र मैलामा राज्यप्रकाश मल्लका पुत्र राजकुमार परलोक भया । यही बखतमा गोर्खाका राजाले नेपाल खाल्डामा प्रवेश गरी दहचोक फर्पिङ आफ्नु मरी राज्यको चलन गरिरह्या । यहाँपछि गोर्खाका राजा पृथ्वीनारायणशाहले नेपाल खाल्टाभित्र प्रवेश गरी पाठनका लगाको थोरै ग्राम-हरू दखल गर्दा संवत् ८७७ कार्तिकमा बुङ्मती रङ्गाका मछिन्द्रनाथकन पाठनमा ल्याया । नेममा रङ्गाका गुभागुहरूले बोकाई ल्याउनाले ग्रामहरूका मानिस सहर जान नदी सहरका मानिस ग्रामहरूमा जान नदी राख्दा पाठनका काजीहरूले केही रूपैया गोर्खाका राजालाई दीबुभाई ठेबु बाडे ग्राम चापागाउ ठेचो सुनागुठी खोकना बुङ्मती फर्पिङ यति ग्रामहरू छुटाई लिया । यिनै ग्रामहरूबाट घर्घरी उठाई रूपैया जमा गरी गोर्खाका राजालाई महाजन हरूसँग सापट्ती टारिदिया ।

फेरि गोर्खाका राजाले थाङ्कोट बलम्बु एतुंगल दहचोक दखल गत्री राख्दा कीर्तिपुर दखल गर्न निमित्त भंखेलमा ठाना बस्न आउँदा विश्वजित्मल्लका सेना र जयप्रकाशमल्ल आफैँ जाई लडाइ गरी गोर्खाका काजीहरू सबै यिनिहरूकन मारी हटाया । गोर्खाका राजा पृथ्वीनारायणशाह जीवको संसय गरी दहचोक चढी भागी गया । राज्यप्रकाशमल्लका रोग साह्रै भै नाना ज्योतिष शास्त्रमा विचार गराई समय अनुसार उपचार दान कर्म चाहिँ दो गराई नाना औषधि गराउँदा पनि रोग शमन नभै संवत् ८७८ शुक्ल सप्तमी पर अष्टमीका दिन परलोक भै गया ।

यहाँपछि भिरववाल धन काजीले नुगलको विश्वजित्मल्ल १८ वर्षका उमेर भएकालाई ल्याई सिहा-सनमा बसाई उपाध्या मन्त्री प्रजाहरूसँग सम्मत गरी विश्वजित्मल्लकन संवत् ८७८ आश्विन शुक्ल ९ का दिन राजा थाप्या । भोगवर्ष २।९ यिन राजाले प्रजा प्रभतिकन सुख दी राज्यको चलन गरिरह्याका थिया । यिन राजाले कालिदास काजीकी छोरी चाकुवहाल काजीका छोरोलाई दयाकी मयजूथकुं राजाले ल्याई स्त्री गरी राख्या र चाकुवहाल प्रमाणका छोरोले कालीदासकी छोरी देवीदास र तधिधनको बल पाई राजामाथि दगा गरिरहँदा एकदिन विश्वजित्मल्ल राजा मछिन्द्रनाथका दर्शननिमित्त जाँदा मछिन्द्र-स्थानमा मुहुडा फिराईराख्याको देख्या र राजाले आज किन लोकनाथकन टेढो गरी कन राख्याको भनी हुकूम हुदा अरू साथका मानिसहरूले सदाका माफिक रह्यकाछन् भनी विन्ति गर्दा राजाका मनमा आजमलाई क्या भयो भनी आश्चर्य मानी दर्शन गरी फर्कदा सिद्धबाट लोट्या । त्यहाँपछि दरबारमा आया यसै दिन चौकाठका पंच भयालमा रङ्गाका थिया । उसै भवत चाकुवहाल प्रमाणका छोरोले हुंगाले

हानी भाग्या । राजालाई लागेन । यसकी स्वास्नी मैत्रे राख्यो भन्या मलाई हान्याको हो भनी रीसले राजाले केही नभनी चुरा लागि रह्यो ।

त्यहाँपछि राजाकन सायमा रद्याका काजी प्रधानहरूने राजामाथि यस्तो गर्न सक्योलाई समाइ ल्याऊ भनी भगवानबाट भित्र पसी काज हरू आफ्ना आफ्ना घर गया प्रजाहरू जाई चाकुबहाल काजी काघरलाई घेरा दीयार चाकुबहाल प्रमानका छोरा दुई भाइले अबहाम्रो जीव रक्षाहुन्याछैन सक्यास-
म्मको पौरुष गर्ना हो भनी जीवको माया मारी दुइ भाईले तर्बार चिची पट्टाखेली जाई घेरा दिन्या-
हरूकन धपा या । प्रजाहरूकन मारी आउनु भन्या हुकुम थिएन र मारेनन् । समाउन भन्या सकेनन् ती दुइ भाइले हटाउदा हटाउंदा भोपसेनस्थान नघाई धपाया । दर्बारका ढोकाहरूमा रद्याका मानिसहरू पनि दब्दा एक कोही ढोकाबाट पसी दर्बारभित्र ज्यांदा राजाले खबर पाई तलेजुमा लुक्न भनी जांदा चाकुबहाल प्रमाणवा छोरा ले शस्त्र हातमा ली केवल मार्न आंगी लगारी ल्याउंदा विश्वजितमल्ल राजाले अवमेरो जीवरक्षा हुन्याछैन भनी डराई कम्बबाट शस्त्र हातमा ली पेट चिरी संवत् ८८० भाद्रवदि १४ का दिन प्राणत्याग गन्या । यस्ता तरहसंग राजा विश्वजितमल्लकन परलोक गराई चडै फर्की देशत्याग गरी मधेसतर्फ भागी गया । त्यहाँपछि काजीहरूले थाहा पाई दर्बार आई बहुते दुःखित भयापछि धनवन्त काजीले उसै बन्धन कान्तिपुर जाई जयप्रकाशमल्लका हजुरमा पुगी जुनकन बाबा भनी मानिरह्याथ्यौं तनकन नरचाकुबहाल प्रमाणका छोरा ले दगागरी अन्तकाल पान्या । अब हजुरकन बाबाभनी मात्र आया भनी विन्ति गर्दा जयप्रकाश मल्लले माया गरी ललितपत्तनमा आया । राजा मरण भयापछि विश्वजितमल्ल का महातारिले बहुते विलाप गरी रोई भयालमा बसी प्रजाहरूकन मेरा पुत्रकन यहाँसम्म आपदा पर्दा क्या हेरेरगौं भन्दा प्रजाले केही विन्ति गर्न सकेनन् । सबै टोलाई रद्या र प्रजाहरूकन औसरमा वात न आवस् भनी थाप दी छोराका संसर्ग गरी सती गइन् ।

यहाँपछि संवत् ८०० साल भाद्र वदि १४ का दिन जयप्रकाशमल्ल राजा भया । भोगवर्ष ११२ यिन राजाले हुकुम चलायाको देखी डरमानी टेकु दोभानतिर जांदा उतैतिरबाट धपाई कान्तिपुर पठाया । यहाँउप्रान्त पाटनका काजीहरूले भक्तपुर जाई रणजितमल्लकन बुझाई संवत् ८८२ साल ज्येष्ठ मैहामा ल्याई ललितपत्तनमा राजा थप्या । भोगवर्ष १११ यिन राजाकन मन नपरी शंखमूलमा श्राद्ध गर्न जादामा तेसै बाटो धपाई पठाया । फेरि यिनै प्रमाणहरूने कान्तिपुरका जयप्रकाशमल्लकन अनेक तरहसंग बुझाई ल्याई राजा गन्या । मैहामा ६ राजा भया उप्रान्त काजीहरूसँग चित्त नमिली राजा जयप्रकाशमल्लले दगा गरी कान्तिपुरका देवानन्द उपाध्याकन पाटन पठाइ धालाछे काजी धनवन्त भिखवाधन आदि यी प्रधानहरूकन जयप्रकाशमल्लका आज्ञाले सात पुर्खाको धर्म दी सत्यवाचा गरी कान्तिपुर लग्या । यहाँपछि जयप्रकाशमल्लने सत्ता छोडी छवटै काजीहरूकन बन्धन गराया । भिखवाधन काजीले जयप्रकाशका

बन्धनमा रहन्याछैन । पृथ्वीनारायणशाहकन सलाम गर्न्याछैन भनी प्रतिज्ञा गन्याको थियो र बन्धनमा पर्दा कम्मरबाट शस्त्र भिकी मुटुमा रोपी प्राणत्याग गन्या । यस कुरामा पाटनका प्रजाहरूले थाहा पाई हुल उठी रात्रीमा अटकनारायणका स्थानसम्म पुग्दा जयप्रकाशमल्लले खबर थाहा पाई २ जनालाई मारी ५ जनालाई समाई हटाई पठाया । यहाँपछि ५ काजीहरूकन सत्रोको पोशाक पैसाई आवर ली फजित गरी छाडी पठाया ।

जयप्रकाशले पाटनका काजीहरू कन बन्द गरी राजा काजी शून्य भै रहँदा पाटनका प्रजाहरू जाइ गोर्खाका राजा पृथ्वीनारायणशाहकन राजा गर्नुभयो भनी विन्ती गर्न जाँदा राजाले आफ्ना भाइदल मर्दनसाहकन आफ्नु साटो छान विन्तु दी पठाया र नेपालि संवत् ८८४ माघ शुक्ल पुर्णिमा शुक्रवार का दिन पाटन सहरमा प्रवेश गराई राज्याभिषेक दिया । थोरै दिन व्यतीत भयापछि नून कपास राजा पृथ्वीनारायण शाहले पठाई न देँदा यस कुरामा प्रजाले दलमर्दनसाहकन भन्या । हामी प्रजाकन सुन होना भन्ना कारणले हजुरकन राजा थाप्यौ । नून कपास भिकाइदेउ भनी विन्ति गर्दा राजा दलमर्दन साहले केही धन्दा मान्नु पर्दैन भिकाइदेउला भनी दिलासा दी राख्या ।

यहाँपछि दाज्यु पृथ्वीनारायणशाहकन पत्र लेवी पठाउँदा पनि दी नपठाउँदा छ प्रधानहरू र प्रजाहरू मिली राजा पृथ्वीनारायणशाहको नाम काटी कारण गरी दलमर्दन शाहकन राजा थाप्या । भोगवर्ष १ त्यहाँपछि पृथ्वीनारायणशाहमाथि बधाई तैपनि नून कपास दी नपठाउँदा प्रमाणहरू प्रजा रिसाई दलमर्दनसाहकन छेकी पछिबाट छाडी पठाया ।

यहाँपछि संवत् ८८५ वैशाख शुक्ल १२ वृद्धस्मितीवारका दिन पाटनवासी ठाकुर तेजनरसिंहमल्लकन राज्याभिषेक दिया । भोगवर्ष ३ यही साल गोर्खाली नेपालमा प्रवेश गरी ठाना राख्या । ठानामा रहन्याहरूसीत सत्य विश्वास गरीकन तिमिहरूकन मान्याछैन भनी निदानमा सवैकन मारीदीया । २ सर्दारहरूकन समाई नुवाकाँटमा लगी सास्ती दिदा नदीमा डुबाई दुख दिदा एक जना मन्यो । धनवन्तका छोरा वीरनरसिंह मरेन । चौकी राखी कतै जान नदी राख्दा पछिबाट तेरा बाबुनाई चिठी लेख फालाना गाउँ हाम्रा हात पारिदेऊ त्यहाँपछि छोडिदीउला भनी केही गाउँ हात पाऱ्या । पछिबाट नेलमा रह्याका वीरनरसिंहले नेलैसँग त्रिशूल गंगामा फाल हाल्दा चौकीदारहरूले फेरि समाइ राख्या । यस्तै समय धेरै चिठी गोर्खाका राजा पाटनका काजीको उत्तरा उत्तरी हुँदै थियो । काजी धनवन्तका छोरा वीरनरसिंहले बाबुकन चिठी पत्र लेख्दा छोराको मायाले पृथ्वीनारायणशाहबाट चिट्ठो पत्रपठाई भिकाउँदा पाटनका काजीमान छोडी गोर्खा भरमा गया । यही साल श्रीबज्रयोगिनीका निधारमा शकस्मात रक्तका विन्दु देखिया । वैशाख कृष्ण १४ अनिश्वरवारका दिन बालाज्यूमा कोःमा गोर्खाका का सैन्यले प्रवेश गन्या ।

संवत् ८८६ नवचैत्र शुक्ल ६ का दिनका रात्रिमा कीर्तिपुरमा गोर्खाले प्रवेश गन्या । देश प्रजा-
हुरू सान्ने देखापन्या आइलाम्याहरूकन समाई मान्या । पछिवाट अत्रि कालुपाडे आदि सदर्हरहरूकन र
शूरप्रतापशाहका नेत्र तीरका प्रहारले फारिदिया भन्या रिसले कीर्तिपुरन्या प्रजाहरू १२ वर्षभन्दा बढी
उमेर भयाकाहरूकन नाक काट्या । भागी दवी रहन्याहरूमात्र बाँच्या । यहाँपछि संवत् ८८७ साल पौष
कृष्ण दशमीका रात्रीमा प्रजाहरू सब जम्मा भै चिराक बाली दगाछोडी कीर्तिपुरका कोट घरमा प्रवेश
गराया । यहाँपछि संवत् ८८८ भाद्र शुक्ल १४ उत्तरफाल्गुनी नक्षत्र सोमवारका दिन गोर्खाका राजा
पृथ्वीनारायणशाहले कान्तीपुर प्रवेश गन्या । पछि जयप्रकाश भागी पाटनमा आया । त्यहाँपछि आश्विन
वदि ७ का दिन पाटनका तेजनरसिंहमल्ल र जयप्रकाशमल्ल दुवै भागी भक्तपुरमा गया । पाटनका का-
जी सयख्वाघन भोजनरसिंह सयमजा सिपाइहरू सब भक्तपुरमा गया । यहाँपछि संवत् ८८८ आश्विन वदि
११ शनिश्चरवारका दिन गाविका राजा पृथ्वीनारायणशाहबाट ललितपत्तन दखल गन्या । त्यहाँपछि
मिश्रज्यु बाहाबल राजाधनवन्त सि प्रमाण तधिप्रमाण कीर्तिलक्ष्मी सि यी ६ जनालाई पाटनको भारा दिया ।
यहाँपछि यी प्रधानकन बोलाई स्वथ घरमा सल्लाह हुदा मिश्रज्युले तिमीहरू छ जनालाई छल कपट
मैले गन्याछैन भनी जनै मूठीमा पानी ली सत्यवाचा गन्या । बाहाबल रानाले ढाल माथि तरवार
राखी तिमीहरूमाथि मैले छल कपट गन्या यी भवानीको कुदृष्टि लाग्या छ । पछि संवत् ८८९ पौषमासमा
राजा पृथ्वीनारायणशाह पाटनमा प्रवेश गर्दा सिन्दूर जात्रा गरी लग्यापछि छ प्रधानहरूकन पा-
उरखवारी ल्याई समाई कान्तिपुरमा लगी सर्वस्व हरण गरी सन्तान मास्या । यिनिहरूमध्ये यगुबहालको
प्रधान भागी मधेसतिर गया । कसैले फेला पार्न सकेनन् । अरु पाँचै प्रमाणहरूकन हुल्याहा हुन भनी
यमलोक पठाया । पाँचै मयत्रु सती गइन । धनवन्तसिंह शरण आयाको हुन्याले बाँच्या । सबै जग्गा
जमीन घर खेत फोई बक्स्या । ६० खेत जागीर बुङ्मती खुवा गरी १२५ घोडा तैयार गर्नु भनी भारा-
बक्स्या । यस्ता तरह संग राजा पृथ्वीनारायणशाहबाट निकट गरी राज्य गर्दाभया ।

कान्तिपुर

फेरी कान्तिपुरको विस्तार कहिन्छ । शिवसिंह मल्लका ज्येष्ठ पुत्र लक्ष्मीनृसिंहमल्ल संवत् ७३३ मा
राजा भया भोगवर्ष ११ यिन राजाका पालामो आफ्ना कष्ट कात्रमा आयिसह्यार गन्या भनीसंभो
रजकपुत्री फिकुंवा पर्छाकन डोली पठाई लिन पठाउँदा डोलीमा बस्य्या हाम्रो रीत छैन भनी देवप-
त्तनमा आई राजासित भेट गरी जलबन्ध मोचन गराया । धेरै खेत मागो गुठी राखी रानीगुठी भनी
मनाया । राजाले यिनिहरूमाथि बहुतै आग्रह गरी खुसी गराई पठाया ।

यहाँपछि नित्यानन्द स्वामीले श्रीपशुपतिनाथकन ढोग दिदैन । यस्ता पूजाहारी राखी बढिया
छैन भनी कोही दुर्जनले राजालाई मुनाउँदा राजा आफै जाई हेर्न जाँदा स्वामीले अर्थ बुझी केही न-

बोली नित्य पूजा सकी बाहीर आई चण्डेश्वरी पूजा गरी आई कामदेवकन ढोक दिया र कामदेवका पादुका मंग भै खस्या । फेरि घर्मशीलामा ढोक दिदा धर्मशीला फुट्यो । दुइ चिरा भयो । फेरि दक्षिणदर्बाजामित्र पसी दण्डवत् प्रणाम गर्दा त्यो शीला पनि दुई टुक्रा भै फुट्यो । फेरि हर हर भनी भित्र जाई श्रीपशुपतिनाथकन सिरले छुवाई दण्डवत् गर्न तयार पर्न्या बेलामा स्वामकन बलले समाई राजाले कर जोरो बहुतै प्रार्थना गरी बुझाई स्वामीदेखि डर मानी राजा कान्तिपुर फर्क्या । यिन दिनदेखि स्वामोले मेरा गुप्तो प्रभाव खोलनुप्यो भनी दिक्क भै संसारमा रहनको इच्छा त्याग गरी नित्यपूजा सकी बाहिर आई नैऋत्य कोण मा खडा भै पकडो ३ भनी तीन वार नित्य भनि रह्या । थोरै दिनपछि यी नित्यानन्द स्वामी समाधि ली प्राण खैवी शून्यमा गया । यी स्वामीलाई उनका गुरुले यो गुप्तो प्रभाव खुलन गया पछि तैले प्राणको माया नराखी संसार त्याग गर्नु भन्थ्या वाचा थि - यो र स्वामीले प्राणत्याग गर्न्याको हो ।

यिन राजाले श्रीगुह्येश्वरीदेखि वाग्मतीमा जग वसाई ल्याई श्रीपशुपतिका स्थानको चरणोदक वाग्मतीमा पर्न्या गरी नाल बनाई जल चढाया । संवत् ७५३ माघ शुक्ल ७ का दिन श्रीतुलजा भवानीकन सुनका चढुवा चढाया । दीपमाला मवालाख बाली कोटेश्वर मखनमा गुदाल राखिदिया । भित्र ठूलो घण्टा चढाया यिन राजाका २ पुत्र थिया । जेठा प्रतापमल्ल कान्छा भीम मल्ल थिया । ११ वर्ष राज्य भोग गरिसक्दा मन्त्री वर्गका खेलले जेठा छोरा प्रताप मल्लले बाबुको टीकाहरण गरी राजा भया । भीम मल्ल बहुतै बुद्धिमान् अवतारी पुरुष हुनाले बालपनैमा मन्त्री भया । बाबुको टीकाहरण छोराेले गरी बन्द गरी राख्या र मन हरी वात रोगले पीडा गराई रह्याका थिया । राज्यभिषेक पाया उप्रान्त ४४ वर्ष बाँची आफ्ना पूर्वादेखि कृममा चल्याको तुलजा जगाउन्थ्या महामन्त्र बाबाबाट पायाको मन्त्र छोरा प्रतापमल्ललाई दिननपाई मन्त्र लोप गरी नेपाली संवत् ७७७ आइकृष्ण १३ शुक्रवारका दिन परलोक भया ।

अस्य पुत्र प्रतापमल्ल राजा भोगवर्ष ११ यिन राजाले बाबा छुँदै बाबाको टीका हरण गरी संवत् ७४४ मा राजा भया । यिन राजाका पर्यायमा श्रीदक्षिणकाली प्रसन्न भै मलाई मूर्तिमान् प्रकाश गर भनी स्वप्नविषे प्रसन्न हुँदा राजाले याद नगरी रहँदा फेरि कन्या कुमारीमा प्राप्त भै मेरा स्वयम्भू मूर्ति अप्रकाशित छ । मलाई मूर्ति बनाई स्थापना गर महामारी भय निवारण होला आयुवृद्धि होला स आर्य प्रख्यात होला भनी आज्ञा हुँदा राजाले अबत नबनाई भएन भनी मूर्ति बनाउन लाया । जब सक्याथ्या यहाँपछि फेरि त्यो मूर्ति मेरो अप्रकाशित ध्यान हो त्यो दर्बार भित्र स्थापना गर भनी स्वप्न प्रसन्न हुँदा दोस्रा मूर्ति बनाया । श्रीनृसिंह भद्र लम्बकर्ण गुरु पाई यिनका द्वाराे श्रीदक्षिणकाली श्रीसुन्दरकाली अष्टमातृकाकन दक्षिणभागे पूर्णवती गंगा वामभागे उद्धारवती गंगासंगम श्रीस्वयम्भू दक्षिणकाली स्थान

निकटमा श्मशानवासी प्रकाशस्वरूप महाकाली सुन्दर कालीकन सहस्र बलि नरबलि महापूजा को-
ट्याहृति यज्ञ गरीकन प्रतिष्ठाकर्म विधान पूर्वक पुन्याई वैशाख शुक्ल ३ का दिन स्थापना गरी विराज-
मानगराया । श्रीसुन्दरकालीकन र आफुना राजकुलमा मोहनचोक बनाई त्रिशक्ति षडाम्नाय दशाम्नाय
षोडशाम्नाय मूर्तिमा मूर्ति प्रतिमा चौसठ्ठी जोगिनी आवरण देवता संयुक्त गरी श्रीसुन्दरकालीकन स्था-
पना गन्या ।

यिनै फर्पिङ्का ईश्वरो प्रसन्न हुँदा असंहरव्य धन द्रव्य कुवेर संतुष्ट भै ऐश्वर्य पाउदा भया । श्रीगुरु
नृसिंहभट्ट राजा प्रतापसल्ल मन्त्री भीममल्ल यी तीन जनाका सम्मतले ईश्वरीकन स्थापना गर्दा ईश्वरोका
प्रसादले भोट राज्य लासा कुती अम्बल गरी घेरै दौलत प्राप्त हुँदा मोहन चोकमा पाँच कोटि द्रव्य भ-
ण्डार थाप्या । चार कोणमा चार ध्वजा खडा गरी जनधेनुमा षोडश प्रकारका अक्षर लेखी राख्या ।
फेरी कोटि धन खर्च गरी परलोक उद्धार इह लोक ऐश्वर्य साम्राज्य पाउनको कामनाले श्रीदेगुदले भवा
नीका मूर्ति बनाई आफुना मूर्ति बनाई सालिकथाप्या । श्रीपंचमुखि हनुमानका मूर्ति देवालय बनाई
भिन्न स्थापना गन्या । फेरिदोसा हनुमान्का मूर्ति बनाई राजद्वारविषे स्थापना गरी हनुमान् ढोका भवो
नाम प्रख्यात गरिदिया ।

बाबा लक्ष्मी नृसिंहमल्ल वात रोगले पीडा गराई दुःख पाइरह्याका थिया । यिनका मन्त्री भक्त-
पुरका कर्चिगल नरदेव काजी थिया प्रताप मल्लका काजी प्रतापध्वज मद्दु जोशो थिया । प्रतापमल्लले
राजकाज गन्याको देखी बाबा लक्ष्मीनृसिंह मल्लले मनमा संताप छोडी मन हर्ष गरी भन्या कि मैले
गुरुका सामर्थ्य सुनोकन गुरुका प्रसादले गुटिका लिन सामर्थ्य भयो । धन्य मेरा गुरु भन्नु यसो भया पनि
पुत्रले पुर्णको नाम राख्यो । मेरो मनमा दुःख छैन गुरुका कृपाले मेरा पुत्र उद्धार भयाको देखिसक्यो ।
अधि मात्र मेरा मनमा दुःख भयो । पछिबाट मेरा चित्तले देख्या । भक्तपुन्या मन्त्रीका बुद्धि सुन्नु रहेनछ ।
त्यैवै वा बुद्धि मैले सुन्दा छोराले यस्तो गन्याका हो उत्तरपट्टिका राज्यभोग गर्न पाउन्त्या गरी गुरुबाट
कुरागरी प्रसन्न भयो । मेरा गुरुका कृपाले चतुर्दिग्को भुक्तपान होला भनी कृपा भयाको बुद्धि भयो ।
भक्तपुन्याको बुद्धि सुनी घर कलह कुटुम्ब नाश भयाको देखिसक्यो भनी लक्ष्मीनृसिंहमल्लले भन्या ।

महारानी र भीममल्लकी रानी बहुतै मिल्याका थिया । आफुना कुलमा सिद्ध पुरुषले उपदेश
गन्याको काम संभ्नी पीयदेवता कोटेश्वरसम्म सडक बाग शास्त्र मर्यादाको सहर प्रजा दस्तुरबमोजिम
बन्दोबस्त र यस्तो घाट तयार गर्न सक्यो । यहो इन्द्रासन भन्थ्यो । छयासी हजार योजन हिड्नै पर्दै-
नथ्यो भनी दुइ जना रानी बसी कुरा गन्याको राजा प्रतापमल्लले र भीममल्ल मन्त्रीले सुन्याछन् र
यिनै कुरा पूर्ववृत्तान्त सुनी वीरा पेशमा चिर शक्तले सृष्टि हुन्छे भनी राजा प्रतापमल्लले र मन्त्री
भीममल्ललाई धन पूर्ण गरी कार्य सिद्ध गर्नानिमित्त देश देशमा तिमिले गन्याको धिति प्रजा प्राप्तीले

मान्नु भन्या बन्देज गरिदिन्छु सकौला भाइ भनो हुकुम गर्दा भीममल्लले विन्ति गन्या । भोट मधेस प - हाड जाई बुकी बसी बन्दोबस्त गरी प्रजा त्यस सन्लाहमा राखी दौलय कमाई ल्याई घाट् पाट् सहर जग्या । देवताका नामले टोलै बोलाई वैकुण्ठ जस्तो गरी सिद्ध पुरुषको आज्ञा श्रीपशुपतिनाथको इच्छा हजुरको कलियुगमा वीरकीर्ति रहन्या काममा थिति गरी बक्स्या । टहलमा म भरिसक्य गरी पुन्याउँला भनी विन्ति गन्या र उही उद्योगनिमित्त राजाले बन्देज बाँधो भीममल्ल मन्त्रीले गन्याको स्थितिमा सबै प्रजाले राजी भै सामेल रहनु भनो सहर सिमानामा डंका बजाइदिया । तीमीमल्लले पनि मधेस पहाड भोट राज्यतक सर गरी मिनाप राखी सौगात पत्र पठाई राज्यको सोझो चिताई प्रजा मिलाई थि - तिबाट टकसार रीत भात श्रीपशुपति आर्याको पूजा सज्जन परिड पुराण जोगीहरूमा भक्तिसँग मिलाप राख्दै धर्म मार्गने आयाको घन जग्गा गरी हुहुटो मन्या नाम खजाना राख्या । पहाड मधेस सर गर्न उद्योग गरिरह्यह्याका थिया ।

यस्तै बखतमा मन्त्री भीममल्लले श्री भीमभक्तेश्वर महादेव स्थापना गरी देवालय बनाउँदा भक्त पुन्या मन्त्रीको बुद्धिले तुलजाका देवालय भन्दा अग्लो भै तुलजा अप्रसन्न हुँदा बहुते मेहनतसित तीन दिनमा बनाइसक्याको देवालय एकैदिनमा भत्काई डेढ वर्षभित्र पनि सिध्याएनन् । यस्तै बीचमा उ - चारापथबाट कल आउँदा राजा प्रतापमल्लले भीममल्ल मन्त्रीकन वकील गरी उत्तरापथ राज्य गर्नको मनसुवा गरी पठाउँदा मन्त्री भीममल्लले भक्तपुन्या मन्त्रीको कपट बुद्धि थाहा पाई पछि मलाई चुक्ली गरी बिगार पर्ला फर्की आउन पाउन्या छैन भनी चोताई पत्र लेखी आफ्ना तर्कियामनि यस्ता तरहका बेहोरा लेखी राख्या । भक्तपुन्याका बुद्धिले राज्य नासला, पछिबाट राज्य हुन जाला । मेरा बाबाका बुद्धि छैन भन्दा भन्सारो मेरा दाज्युको बुद्धि रहेनछ मलाई त्रिदेस पठाउनको मनसुवा न गन्या । परन्तु धार्मती पूर्वपट्टिका मनुष्यको विश्वास सुन्याको नेपाल धाम रहन्या छैन । उपान्त टीकाधारीको आज्ञा सुनी जान पन्यो भनी मैले धंवा लियाको होयिन परन्तु मेरा फर्की आउन पाउला भन्या आँखा देख्दै भनी यस्ता तरहको पत्र लेखी गयाथ्या । राजा प्रतापमल्लले भाइ भीममल्ल मन्त्रीकन बाह्र वर्षको विदा बक्सी साखुसम्म राजा आफै जाई भाइकन भोटतिर पठाई सहर फर्की आया । भीममल्ल मन्त्री पनि मुलुक सर गर्दै भोट जाई विस्तार लेख्दै बुकी हेदा सर्वत्र सुन चाँदीका खानि राइन्या गुप्त मार्गका ज्या - दा भन्या गुत्तु जानी कहिन्या लहासादेखि बायव्य उत्तर दिशातिर १५।२० दिनका रस्ताभित्र मानु । पानी जम्याको बालुवा नून उतैतिर सुन खानि एक बिटा जमीन खन्या पछि सुनका भुकेँ भुकेँ घेरै मिलन्या पानीले पखाल्या र बुकी मुद् देखिन्या लहासादि गन्या गैह्रका भोटे महाजनका फौज एकट्टा भे हतियारतिर तिर कनान गैह्र लो खचड च्याङ्ग्रा भेडा गथालाई सत्तु चिया बोकाई गुडुक् जातिका देस मा जाई सुन सत्तु चिया बरोबर साटो नून मफतैमा रिता खचड गैह्रमा बोकाई ल्याउन्या एकलै

५।७।१।२।०।६।०।७० जना सम्मेलन जाई सक्नु गुरुक जाति भूत जस्ता मानांकन कति दया नभयाका जस्ता भोक लाग्ना बेपारीका मुखयाजी च्यांग्रो समानी दातले घोक्रामा च्या पीतातो रक्त पिउन्त्या यस्ता तरहका मानिस का हातमा द्रव्यको खानि रह्याको थाहा पाई भीममल्ल सामर्थीवाला थिया र मनमा विचार गन्त्या कि तिनीहरू सँग सलुक गर्नसक्या सिद्ध पुरुषको आज्ञा श्रीपशुपति आर्यको इच्छा कलि-जन्मको वीरकीर्ति महाराजको सोभो टहल पुन्त्याया भनी टागनमा सवार भै थोरै मानिससाथ ली सलुक गर्दै जांदामा बाटामा सिद्ध पुरुष रुंग भेट हुंदा सिद्धले तिमी को हौ कता बाट आयौ । कहाँ जान्छौं किन जीवको माया मारी जान्छौं भनी भन्दैमा तपस्वी देखि घोडोभाट उत्री साष्टांग प्रणाम गन्त्या । श्रीपशुप-तिआर्यको इच्छा हाम्रा राजाको टहल तपाईंका दर्शन पाउनु मलाई जन्माउन्त्या मेरा बाबा महातारी धन्य हुन् भनी अश्रुपात गरी विन्ति गर्दा सिद्ध पुरुष खुसी भै चीन डिल्ली भोट सर भोग तप योग जो गर्न उनका अवतारलाई त्यो काम सिद्ध छ । सोही राजा काजी पञ्चि नेपालमा सत्यवादि हुनन् त्यो किर्ति उनै हरू गर्नन् पुन्त्याउनन् निमि वीरवरहौ छाम्कामिनिमा जाइ तमी रानी लाइ पत्रनेषि सगदसो तिमिहरू योग तपगर फेरी जन्मौला उहाँभेरै अनाचार रहे कोछ मज्यादा न पुग्दामा जन्म लिएका तपस्वी जन्मी बाह्रहजार कालिगढ फौज जमाई काज्य सिद्धगर्नन् तिमिलाइ मैने कायाप्रवेशबिद्या दित्रा यही ज्ञान रानीलाई पनि भनि पठाउ भनी सिद्ध गया । उपान्त लासाका अजिन लामाले भिममल्लकन भोटका महाकाल स्वरूप देष बहुतै सम्मान गरी मित्रता गरी भिर्या पछि दाउयू प्रतापमल्ल राजाकन मोहन चोकमा भंडार राखन निमित्त भनि ५ करोड द्रव्य दी पठाया । पेरौ भिममल्ल पाकुमा आफ्ना हातका पाँच अगुलाको छाप चिह्न राखि द्रव्यराषि छाड्या । मुलुक सर गर्दैथिया भिममल्ल मन्त्रीले बहुतै राजाकोसोभोगरी सहरमा महाजन हरू राखी कोठीहरू ३२ कहलाइ भोटान्तरमा महाजन पठाइ आफु पनि लासामा जाइ बेपार गरइ सुन् चादिका धारा बहाई नेगलमा ल्याइ महाजन हरूमाकोही मन्थो अपताली आफ्नोगरी कुनि ग्राम आधा आफ्नुगरी राख्या । यस्तै वेलामा भक्तपुरका मंत्रिका बुद्धिले तमा काजि भिममल्ल माइ भनि पठायाकोन भोटका राजाभै भोट्यासंग मिलि रजाइ गर्दछन् भनी चुक्ली गर्दा क्याडा भनी संदेह मानी लीन मानिस पठाउदा तस्तै वेलामा भिममल्ल पनि धेरै द्रव्य लाखवल सुन् बोकाऽ आया भन्या खबर आयो । जब भक्तपुर आइ पुग्दा भोममल्ल लाईभक्तपुरका राजा मन्त्रीले राजाको डबन्तिको छैन दौलथ यहि राखी जाउ भनि उतातिर भित्रीचिवां खबर प्रतापमल्ल लाई पठाउदा प्रतापमल्ल रिसाइ पन्ना दगाचीया । भिममल्ल जाइ तलेजूको दर्शन गरिराजाको दर्शन गरौंता भनि यहि टोकावाट भित्र जाने बित्तिकै कपाहिहरूलाई तिनूने अघि दूदको गोलपुरो जछौकी रगतो गोत्रगुण श्री भनो भै पारन छुटायाको ले रिसयाक छन् । उनिहरूलाई काट् भनि अह्राइ राखवरू गोत्रहत्या निमित्त धर्म कीर्ति शिव स्थापना गरी देउला भनि राजा प्रतापमल्लले हुकुम दि राख्याको रहेछ । भिममल्ल आइ सिंहटोका छिरि त्रिशूल डबलि पुग्दा दश बाहजनाले पत्रिए तर्भारले प्रहारगरि

विवेक नगरी मान लाया ।

भीममल्लकी रानी सतीभै स्वैरगत्मा हानको पंजा भिजई हातको पंजा होकामा छापा मारी यमहुंगा ढोकाको सोभो जोगर्ना सिद्धपुरुषको आज्ञा पौषशुक्ल ८ सोमवारका दिन महापराक्रमी पर राज्यका राजाले अतिमान्याका दुर्जनका वचन सुनेछन् ता तपस्वि जोगि वाहेक षानु कसैलाई नहोस् भनी आर्याघाटनागै प्राण छोड्या । पनी तिनको लास चितामा मुडादे षिएनन् । ती भीममल्लका रानीले पनि काय प्रवेश विद्या सिद्धपुरुषका आज्ञाको चिठि पाउदा सो ज्ञान पूर्ण भयाको थियो र दुवै स्त्रीपुरुष घोडा चढी जानलागेका लाई सिद्ध पलभले स्थापना गन्याका भगवान् महाकाल स्थानमा भीममल्लका भतिजाले देषि आश्चर्यमानी बोलाउनपनि नमकी हेरी मात्र रह्या । उनैहरू दुवै जना वात्चत् गदै टागन् घोडा चढी बिस्तारै गएका लाइ रानीपोखरी छेउ धेरै मानीसल देष्या । पिलत् दिनु भन्या मल्लाहको बात् अघो सुनान्थ्यो पछि काटछन् भनियोथ्यो आजै आइपुग्थ्यो भन्या आजै दुवैजना एकै टागन्मा चढि जान्छन् क्या आश्चर्य हो भन्दै सबैले हेरिक्न मात्रै रह्यो । देखाटन्मा पुग्दा प्रतापमल्लको भडान्या ज्ञानधर मास्कीले भेटे प्रणामगरी रोयो क्या आश्चर्य हो भनि विन्ति गर्दा मानसका हात चिठि पठाइ दियाकी छ हामि दुवैको सेवा छ विन्ति गरि दिनु कागत बमोजिम बुझि लिउन् सबै वात दाज्यै जान्येछन् पिलत् आइ छास्कामिनि जान्छौ भन्या भनि पनि बिन्ति गरी दिनु भनो अह्लाडगया रुदै जनेश्वर फर्की आइ राजासंग विन्ति गर्दा मोह भै दोश्रा लस्कर स्मेन ली गएमा यतबाट गया मात्रै भन्या । भेटाउन कसैले पाएनन् र फकिकागज बमोजिम बुभदा सबै षनान्त बुभ राणा प्रतापमल्लका बहुते पछिना मान्या । बाबा लक्ष्मीनृसिंहमल्ल हाय भीममल्ल हाय हाय भनी कान्छा छोरा भनी कान्छा छोराका साकल बोलाहा जस्ता भया । आहापछि भीममल्ल मंत्रिका नामन यट्पाटोत्रमा यथाक्रमले शिवस्थापना गरि देवालय बनाइ गुठराषि नित्यार्चन गराया । यिनै राजा प्रतापमल्लले संवत् ७७७ माघ सुदि १५ रोज १ का दिन विश्वरूपका मूर्ति ढालि सुनुका जलपसारी लायकुल वहिमा राषिदिया । यह साल बाबा नृसिंह मल्लले आफ्ना अंतकाल वेलामा मंत्री हरूका षेलले वावु छोराको चित्त टुट्य को थियो र कस्तैभया पनि यो तुलजा जगाउन्या मूल मंत्र हात्रा कुलमा अवि देषि संतति चाल आयाको कुरा छोरा लाइ दि जानुर्छ भनी छोरोलाइ बोलाउन पठाउदा पुत्र प्रताप मल्लले भाइ एक दुबुद्धिमन्त्रि संग वावाले मलाई बोलाउनु भयाको किन हो भन्दा भन्थोले भन्या म दिनभरी वहि थिया बोलाउन भयाको होइन तेस छोराकन मर्नपाया हुदो हा भनि भन्नु हुन्थ्यो भनि छोडी विमुष भया । आहापछि त्यो मन्त्रि वावा चादि संग गएमा छोरो आयेन की भनि सोधदा छोरोलाई अनेक तरह संग बुझाई विन्ति गर्दा पनि त्यस व वुसंग ७ जन्म मा पनि मल्लन नपरोस् भनि भन्नु भयो भनि विन्ति गर्दा लक्ष्मीनृसिंह मल्लले बहुते मनमाफका गन्या यहापछि कलश १ स्थापना गरी कलशमा मंत्रपढि मंत्र स्थापि इनारमा षसालि दिदा अग्निज्वाला प्र-

काशभै उर्द्धमार्गगरी गै मंत्र लोप भयो । प्रतापमल्लले मन्मा विचार गन्या यिनै काजि नरदेव मयासि-
कापेजले तुनो कुरो उम्काया । अहंकारिभै विवेक नगदा वात्राकन वेमज्वादा संग राखदा आफ्ना कुनदेखि
बलि आयाको मंत्र लोप गराया भनी बहुतै पछितो मान्या त्राहापछि त्यस मंत्रीका वंश नासगरी सबै
सहर सहरका आगम बोने हेदा पनि मंत्र मित्रेन यस्ता तरहमंग मंत्रका लागी घेरै आगम षोल्दामा
दुइ चार ठाउ हेर्न सकनन् पाटन मुलछेमा जाइ नाडपत्र खड्ग षोल्दा बहुतै त्रास हुन गयो र भागी फकि
आया यी राजाभै तुनजा जगाउन्त्या मंत्र पायनन् ता पनि बडो सामर्थवान् थिया । यी राजा बडा ज्ञानि
तापि बडो भ्रुतिधर विराज्ज पनि थिया । तिहौत देखि २ रानि ल्याइ विवाह गन्या । अधि ठकुरी राजाका
पालादेखि लोप भयाको लोकेश्वरको जात्रा फेरि रथारोहण गरी देश घुमाइ प्रतिवर्ष रथजात्रा गराया ।

फेरि देसि पर्देशि परिहलहरू जंमागरी विद्या सिक्कि षोडश जातका अत्रर अध्ययन गरि नेमानमा ठुला
ठुला देवताहरूका स्तोत्र बनाई शिलापत्र लेखि स्थापना गन्या पशुपतिनाथ अगाडि देवताहरूका स्था-
नमा अद्यापि छदैछन् । फेरि नासल चोक नृसिंह नृत्यनाथ तामस गरी सर्वदृष्टि हुन्या लक्षण क्रमने बसाई
नासलचोक भनि प्रख्यात गन्या । फेरि काठमाडौं संधि एक प्राचीन जिगाकार भित्र देवालयका नृत्य-
नाथका ध्यान निक सि सुंदर मूर्ति बनाइकन आफुने बनायाको कविता श्लोक शिलापत्रमा लेखि कवीन्द्र
पुर नाम राखि तुनो सतल बनाइ मडुनासलदेव कहलाइ वसाया ।

फेरि पंचलिङ्गेश्वर भैरव कन अधि लम्बायमान भया निग छोपि साना गराय महादेव कन हि -
सागर्छ्न् भनि देशि पर्देशि हरूने ठट्टा गन्या भनि जत्रहरि छोपि दिया फेरि भडार षालमा जथा युक्त
गरि बनाइ भुजंग जलशयन नारायण बनाइ राषन सो इच्छाले आदिरूपि नीलकण्ठ जलशयन नारायण
स्थानमा जाई वक्नाउदा दाश्रामूर्ति उठाइ ल्याइ तजाउ बोचमा वसाया ।

॥ फेरि यिनै नारायण कन उत्तम शक्ति वर्द्धमान निमित्त बुढानीलकण्ठका जल ल्याइ तलाउमा
भने इच्छाले आदि जलशयन नारायण कन घेरै वधिगरा वक्नाइ कुतोषनि जल ल्याउदा रानीवन सन्धि
पुग्दा कुलो चलेन र महाकष्टपाया । राजाल पनि घेरैकष्टगरी वर्षादन सम्म तहि वसि यहि जलसंग मात्र
द्वारमा जाउला जल लेजान नसक्या यो राज्यभाग छाडि ओगीरू धारी देशान्तर जाउला भनी प्रति-
ज्ञा गरा इन्द्रजात्राहरूपान आफु वश्याकै ठाउ भिकाइ नाच कीर्तन गराया । घेरै मानिसकन माटो बो-
काइ पुरी चपगै लगाई चापातनाजोल् भनि प्रख्यात गरी पनि ल्याया । नवरात्री कर्मकादिन जलसंग
आफु आइ पोषरीमा पवित्र जल भरी जलशयननारायण कन स्वभाव गराई प्रतिज्ञा पुन्याया । यिनै दिनका
रात्रि विषे राजाकन स्वप्ना भयो त्यो स्वप्नामा आजदेखि तमासंतान पर्यन्त राजाहरू त्राहा न आउनु
त्राहा आया देखि मरण होला म ताहि आया भनि जलशयन नारायण बाट आज्ञा प्रसन्न गर्दा भया । विष्णु
पृथ्वीपति इन दिनदेखि राजाहरू बुढानीलकण्ठ जानुमा नोपैगथो । फेरि केहि दिन पछि जलशयन नारायण

ल्यायाका स्थासंधि बाटोका पोषरीमा ठुलो एक भयंकर मूर्ति शिलाको घोटोपरि रह्याको छ भनि राजाले सुन्या र आफै जाइ धेरै कारिगर लैजाई हेर्छन् त बडो ध्यान संयुक्त भीमभैरव देवि राजा बहुत पुसिभै सवैलाइ सुनाया । हे प्रजाहरू यी भीमभैरव द्वापरयुगमानेपाल सब तलाउभै रह्यामा डुङ्गामावसी जलविहार गर्न्या आदिरूप प्रभूको ध्यानहो भनि उठाइ दवारसंधि दिगुतलेका देवालयका अग्रभागमा उत्तरमुख गरि यथाक्रमले विधि पुन्याइ जगाइ स्थापना गर्न्या । इस्थूलकाया भैरव बडो ध्यानले संयुक्त प्रयत्न भयाका हुन् फेरी विशाल नगरका प्रवीन साकुह्या भनेका स्थानमा कालीनाग मथन गरी रह्याका ध्यानले संयुक्त भयाको नारायण माटाले छोपि रह्याको गरुडसहित कान्तिपुर लैजाइ सुन्दर चोकमा स्थापना गरि वसाया ।

गरुडले इराजाकन धेरै दुःख दिया र नारायण धाराका नारायण संधिमा यथाक्रमले वसाया । यि राजाका पुत्रहरू डुङ्गरानीका दुइ दुइ पुत्रगरी चारपुत्र भया पुत्रहरूकानाम नृपेन्द्रमल्ल पार्थिवेन्द्रमल्ल महिातेन्द्रमल्ल चक्रवर्तेन्द्रमल्ल यि पुत्रहरू सहितभै आनन्द गरी रहँदा समय दक्षिणदेशदेवि एक जानानन्द नाम षोढान्यासि स्वामि आइ पशुपतिनाथमा वस्याकाछन् भनि सुन्यार आफैजाइ स्वामिसित वमि परोक्षा गदो पशुपतिनाथका पूजक जोग्य ठहराई पशुपतिनाथका मन्दिर भित्र प्रवेश गराइ दिया । ईस्वामिले राजाकन शास्त्रकोभेद बताउदा राजा खुसिभै पंचायण मंत्रसंख्या क्रमले काञ्चन छत्र बनाइ तदुपरि आफुले बनायाको कविता भुजंग लेखि ल्याइ कन स्वामिलाइ देषाया र स्वामिलेपनि अर्को तारुडव मंत्र सहित तन्त्र महाशालोक्त आगमार्थ नृत्यलिला प्रसन्नार्थ छत्र माथि लेखि पशुपतिनाथकन अधि नभयाको छत्र रचित गरी चढाया । अधिका पूजाहारिले रुद्राक्षका भया चढुवा बनाइ चढाउदै गथ्या फेरि यि स्वामिले पशुपतिनाथ पुसी निमित्त नीलकण्ठका स्नान मेला पाइ पशुपतिनाथकन नीलकण्ठ गमन भावना राषि श्रावणशुक्ल चतुर्दशिका दिनमा राजा वक्साइ पंचगव्यले वेदवाक्य प्रमाण गरी देवालय सर्वत्र साधना गरी सुनले बाघि अलंकार प्रक्षालन गरी सवै भण्डान्या कन प्रवेश गर इ तेम क्रिया पुन्याइ श्रीपवित्रारोहन नामले गरी सुन रसंख्या प्रमाण धानि ७ सेर १ गरि पशुपति नाथकन शास्त्रोक्त प्रमाण गरि चढाया । चतुर्थदिनसम्म कर्मगरी राजाकन पबित्र प्रसाद चढाउनु भनी रीत चलाका । फेरि यि स्वामि बडाहुन भनि यिन कन नित्य स्वकर्म गर्ना निमित्त देवपत्तनमा भूतलक्रिया स्थिरासनजासद्धि निमित्त घर बनाइ मध्यभागमा उच्चो आसन बनाई दिया ईस्वामिले तेहि स्थानसंधि सो मंत्र मूल मूर्ति उर्द्धाम्नायनका आवाहन गरी अर्को घर बनाई यथाक्रमन बनाई दित्यार्चन गरी जाइ पशुपतिनाथका पूजागर्दैथ्या । यि स्वामिसिन राजाले सम्मत गरि आफना पुत्रहरूकन राजकुलमा उतरति हुनाले स्वेच्छापुरणार्थ वर्ष १ राजागरि आफुले गादि छाडि भोग गराया नृपेन्द्रमल्लले गादिमा चढदा पशुपतिनाथ नन्दिभूतिकन मुनका कवच बनाइ यथाक्रम नन्दि वसाया ।

तिनपुत्रले तिन ३ वर्ष भोग गन्या पछि चौबा पुत्र कान्छा गादिमा वस्दा अहोरात्र राजामै शून्य पदवीमागया । यो राजाका नामले छाप मोहर बनाउदा स्वामिले त्रिकोण बालास्त्र पाश अंकुश शर चाप राषि लेषि दियाका हुनाले राजा मरण भयापछि यो मोहर प्रसूतीकालमा कष्टहुदा त्यो छाप प्रशालन गरी पिलाइ दिया क्षण मात्रमा प्रसूति हुन्या भै गया । यी राजाका अतिमुलक्षण कान्छा पुत्र अभाग हुनाले बडो कल्पना गरी इनका नामले धेरै हौया खर्च गरी चारै दिशामा गमन गौचर जहाँ सम्मको हो ताहाँ सम्म पठाइ धेरै तीर्थका जन ल्याइ मगाई नागनलाउ नाम राषि मध्ये भागमा स्वेष्ट देवता राषि रानीपोषरी बनाया । यो पोषरीमा नीलएठका जन भरि सबै तीर्थका जन राषि यंत्राकारले बनाइ नाग शंख फणि राषि संवत् ७६० कार्तिक शुक्ल १५ का दिन प्रतिष्ठागरी पुत्रकन उद्धार गराया ।

भुवनवक्षी रानीले संपूर्णारी पछि रानीपोषरी भनि प्रख्यात गन्या । फेरी यि राजाले जामन नाम गन्याको कान्तिपुरवासि गुवाहाल सामर्थि १ कोहिययो तनसिन भेटगरी बौद्धमतका क्रिया प्रवर निमित्त देशमध्ये गरी यथाक्रमले इटंबाहाल केशोचन्द्र महाजनले राजामित मनो गरी बनायाको हो । फेरी सिभुका चैत्याकार एकै प्राणाद शोभा छैन भनि स्वेच्छाले पार्श्वस्थ युग्म देवालय बनाउँला भन्दा सिभुका इच्छा भयेन र राजा को भै छमास सम्म शून्यालय गरि राषि सिभुकन बन्न सँगमनाइ पार्श्वत्रिपे देवालय कवीन्द्रपुर प्रतापपुर नामगरी गमना गम बनाई मध्यभागमा बडो वज्र कुलिश बनाई स्थापना गरि बौद्धहस्तन जगाया यस्ता वीर राजा हुन् ।

फेरि यि राजाले यौवनावस्था पूरणार्थ स्त्रीभोग लक्षयोनि क्रियापुन्याउन इच्छाले स्त्रीहरूकन बुझाइ मनोमान संग क्रिडा गर्दा तिन हजार ३००० सम्म पुग्दा एक बालाम्त्रीसंग भोग गर्दा स्त्री मरण भै गईन् र राजाकन ठुलो पा भयो भनी पशुपतिनाथ जाई माम तिन ३ जमि कोटिनिग स्थापना गरी विचमा बाटुला देवालय बनाइ कोट्याङ्गि यज्ञगरी अधिका विगन्याको गजुर बनाइ पशुपतिनाथकन चढाया । सबै द्रव्यको तुवादान गरी श्रीपशुपति नाथका दक्षिण दर्वाजामा शिलाको तुला षम्ब ४ खडा गरी सब प्ररी वारका मूर्ति बनाइ सालिक स्थापना गरी चतुर्थिकर्म गर्दा ग्रामका उत्तर पट्टि धेरै गौचर संकल्प गरी भूदानपेन कहाया । फेरी इन राजाले पशुपतिनाथ प्रारंभ कान्तिपुर पर्यत लगाकारले देवालय बनाई शिव स्थापना गरी देव पाद एकका प्रमाण राषि बनाइ स्थापना गन्या । फेरि एकै पतकाले श्रीपशुपतिनाथका गजुर देप बाँधि ले जाइ मोहन चोरुका देवता सम्म ल्याइ बाँधकन पशुपतिनाथकन पताका चढाया । यति धर्म नीति गरी पाप छुटाया । फेरी इन राजाका पालामा चोवारका नामले ब्राह्मती बढाइ पशुपतिनाथमा आर्यातीर्थको जन धुनि पशुपतिनाथका निमित्त जान्या जलद्वार बाट भित्र जाइ अनेक द्रव्यहरू सबै त्यागगरी कवचमा जडी राध्याको शुद्ध एकमुषि रुद्राक्ष चोरि लै जान तयार गर्दा श्रीवासुकी नामराजाले चाल पाया र अर्थात् जलमा फाल हालि नाग समाती मारी रुद्राक्ष ल्याइ जल

हरिमा राषि गया । यो रुद्राक्ष कस्तो भन्या परापूर्व मोहनसि महाजनले नाथका कवच वनाउदा एक संन्यासि रूप जोगी आइ श्रीपशुपतिनाथका दक्षिण मुखमा चढाउ भनि दि गयाको हो । एहि रुद्राक्ष नागले चोरि लै जादा सवैजना जाई हेरि रहंदा जलवगी गया पछि राजराजेश्वरी मंघिमा ठुलो नाग एक मरि रह्याको देख्या र राजा छेउ पत्र पुन्याउदा राजा प्रतापमल्ल गुरु सहित भै आइ हेन्ग । यत्रो पञ्चि लम्बकर्ण भट्टले शास्त्रोक्त प्रमाण संग नागका गमन सर्वदा बंध गरी वासुकि कन जगाई अधिका देवालयमा जीर्णोद्धार गरी गजुर बनाइ चढाइ दिया फेरि एक बाजा रात्रि ४ प्रहरमा बजाउनु भनि धं पाट नाम गुठ राषि नित्य भजन गराया । यसै दिनदेखि नागको भय वासुकिका कृपाले निवारण भै गयो ॥

॥ श्रीगुह्येश्वरीका स्थान अधि शंकरदेवराजाका उर्यायमा नृसिंह नाम गन्याका महापुरुष कन स्वप्नमा दर्शन दी मलाई प्रकाश गर भनि बाजा प्रान्न हुदा कुण्ड बनाइ स्थान सुन्दर गरी बनाई राख्याको स्थान नाशि विषय जादा राजा प्रतापमल्लले गुरु लम्बकर्ण भट्ट संग सम्मत गरी संवत् ७७४ वैशाख शुक्ल ११ रोज ५ कादिन श्रीगुह्येश्वरी कुण्डमा बडो यत्न संग फलामका दलिन लगाइ चारैतीर पर्पाल बनाई दुगात्रे छापि इधरीका जन ज्वाना दामो अष्टदल पत्र यंत्राकार भैरव सहित गरी कुण्ड सुन्दर गरी बनाइ फटिकका कलशाकार बनाई नित्य नैमित्तिक पूजा गराया ।

आवर्ण देवता सब यथाक्रमले स्थापना गरी षम्भामा सह सालक राषि दिया । संवत् ७७५ मा श्रीतुलजा भवानीका देवालय तला तलाको छाना सुवर्णको बनाया । चारै ढोका पट्टि सुवर्ण मिह बनाइ चारैतिर आफना मूर्ति र परिवारका मूर्ति बनाई षम्भ षडा गरी शालिक राष्या । एषम्भामा सुवर्णाकार सिंह बनाई राष्या फेरि सब देवता कन आवाहन गरी कोट्याहुति यज्ञ तिन फेरा सम्म गन्या । याहाँ पञ्चि यिन राजाले जामन नाम गन्याका गुवाहाल साथगरी जापा इनार नाम कूप बौद्धमार्गका शास्त्र प्रमाण यथा विधिले बनाया । यो इनार वर्षा शून्य हुदा मात्र चलाउनु अधि पछि कैले पनि नहेनु भनी सिद्ध कूप बनायाको हो । श्रीगुह्येश्वरीका स्थानमा तेली खड्गि घोला गरी राषि दिया । फेरी लम्बकर्ण भट्ट प्रतापमल्ल जामन नाम गुवाहाल यी तिन जना सहितभै अनेक पीठमा जाइ नानातरहको तमासा गरी सुख विहार गरी रह्याया थिया । एक दिन फोर्न जादा रातका समय अवेर भयो र डाकिनोहरू धेरै पीठ विषे सेवागर्न गयाका रह्याछन् र लम्बकर्ण भट्टले अजत घण्टाकर्ण चतुर्दशीहो भन्या र राजाले सबै डाकिनोहरूकन फजित गरुला भनी पंचसूत्रले सहर घुमाई बाधि दिग्बंधन देश अगम डाकिनी मंत्र नाश कर्म गरी राषि तिनैजना फकि दर्बारमा आया भोलि पल्टिबहान हेर्न जाँछन् त डाकिनोहरूसवैदेश भित्र आउनु नसकी चारै दिशामा वसि मुख मात्र डाकिरह्याका थिया । राजाले मुख उधारी हेर्दा आफना सुहृद काजिका स्त्री र अरू अनेक जातका छोटो बडाका स्त्रीहरू धेरै डाकिनी मंत्र सेवन गर्नाहरू देषि असंख्य कर्म हो भनि चाडै पंचसूत्राभिकि दिया र डाकिनोहरू सबै उठी सहर भित्र पसि आफना घर गया । फेरी एक दिन फोर्न जादा ललितपत्तनमा एक घर भित्र धेरै बौद्धमार्गिहरू जम्माभै चचा गाई रहदा राजाले ग्राहा

तमासा गर्ह हैं भनि घरमा मत्र गर्दा घर भित्रकावाडाहरू सबै रोया । फेरी क्षणमात्रमा अति अघोर शब्द गरीहाँस्या फेरि कराल शब्द गरी रोया । यस्ता तरह रंग दुइघडि सम्मतमासा गरी कान्तिपुर फर्किआया फेरि ललित पत्तनमा कोट्याहुति यज्ञ गर्दा यी राजाले सर्पको स्वरूप धारी हेर्न जादा सिद्धिनुसिंह मल्ल राजाका प्रोहित विश्वनाथ उपाध्या यज्ञमा होना भयाकाले यो सर्प विघ्न गर्न आउन्थ्यो हो भनि मंत्रका बलले आसन गरी पूर्णाहुति गर्न तयार गरी रहदा जान नम गुनाडाले थाहापाई गरुड भै जाईरह्याका राजाकन ल्याई बचाया । फेरि नेपालमा गणेशहरू तीन वडा प्रनक्षका हुन् भनि जगाया कान्तिपुरका लगा भर्को सिद्धिदाता चावहिलका श्वेतविनायक ललितपत्तनकालगा भर्को, चोंवहारका चन्द्रविनायक भक्तपुरका लगा भर्को सूर्यविनायक यति तिन सहरका मूल गणेश हुन् भनि जगाया ।

फेरि इन राजाने श्रीभीमसेनका दुई मूर्ति कन बुझाई यथाक्रमले वाटामा पादुका पिछे हंसवलि टोल पिछे छागवलि दोवाटा पिछे महिषबलि दे कन दवर मोहन चोक सम्म ल्याइ द्रौपदीका मूर्ति बनाइ जीबन्यास गरीकन कलशमा व्यासमुनि आवाहन गरी ठुले यज्ञ गरी भीमसेन कन द्रौपदी व्यासमुनिले कन्यादान दिलायाको भावगरी अधिका दुइ भीमसेनका मध्यभागमा यथाक्रमले विराजमान गराई राषि अधि गमन गरि लै जादा भै बलि पूजा गरि स्वस्थानमा लै जाई विराजमान गराया । यिन दिन देषि द्रौपदी मध्यभागमा यथाक्रमले विराजमान गराउदा युगम भीमसेनका उपद्रव शांत भै गयो ।

अधि ठकुरी राजाका पानामा दोलवा भीमेश्वर मनुष्य रूप भै आइ उन्का घरमा रहदा भीमसेन भनी ठहराई बहुते प्रार्थना गरि बुझाइ मूर्तिमान बनाई भीमसेन कन प्रवेश गराई एकतामरू मूर्ति एक शान्तमूर्ति गरि विराजमान गराई स्थापना गन्याको हो । अधि रांगा रानीका पाला देषि सति जान्था स्त्रिहरूकन सिद्ध सुपारी दिन्या रीन चलायाको थियो । यिन राजाले अतरस्थान १ रूपैया १ भेटि दिन्या मज्यादा कान्तिपुरका लगाभरमा चलाई दिया ।

फेरि यिन राजाले श्रीपशुपतिनाथका देवालय भित्र अधिको तामाको बसाहा पुरानु भयो भनि चाँदिका ढलवटु गरि बसाहा बनाइ जीबन्यास गरि स्थापना गरि दिया । केहि दिन पछि बसाहाले देवपत्तनका लगामा रात्रिविषे प्रजाहरूका बालो षाइ नाश गन्या र यो बसाहाको उपद्रव हो भनि ठहराई भंडारमाथि राषि दिया फेरी तामाको बसाहा राषि दिया ।

अधि परापूर्वमा वीरविक्रमादित्य राजाको पानामा श्रीउग्रनारा नीलसरस्वती प्रवन्नभै राजालाई आज्ञागरी मेरो एक नाटक प्रध्यात गर भनि आज्ञा हुँदा मैले कस्ता तरह संग गन्यो हो भनि विति गर्दा यस नाटक को पद्धति हरसिद्धि प्रध्यात भयाको ऐश्वर्य आयुर्दा कारि यहि विधान मैले भन्याका पुण्य प्रमाण तेरा गुरु महेश्वर ठाकुर बुद्धिसेन मंत्री वसि सम्मत गरी लंकाविधान यस प्रबंध बानेश्वरका पूर्वस्थापित गरि कन यो नाटक बनाउनु पर्दछ भनि ईश्वरी बाट आज्ञा प्रसन्न हुदा वीरविक्रममादित्य राजाले

हरिसिद्धि पुराण प्रमाण त्रिशक्ति देवी मुख्य गरि सूत्रवीरने नागेन्द्र लाइ वधगराई पुराण प्रमाण भाषि आफ्नु यश प्रख्यात निमित्त तिन तला छत्र शिरमा राषि आफ्ना नामने मकुंडो बनाई चौदिकका राजा कन जित्याको भावगरी चार राजा र सिद्ध मंत्रिका मुख बनाई आदि नृत्यविधान बनाया ।

विक्रम संवत् फिराड सक्यापछि ३ वर्ष उप्रान्त बानेश्वरका स्थान छोडी ठैव देश विशाल नगरका अंनमा यिनै ईश्वरी प्रवेश भयो फुत्रवोर प्राप्त भई विक्रम संवत् ७४५ पर्यन्त वास हुन्या थाहापाई विश्वशर्मा भै नृत्य ली रक्षाको थियो । यो नाटक को प्रभाव सुष ऐश्वर्य पृथी वृद्धि राज्याब्धिमान राज्यलक्ष्मी वासहुन्या यस्तो थाहापाई पछि विश्वशर्मा नाम ब्राह्मणले ईश्वरीकन प्रसन्न गरी चौवन्नषट् प्रमाणा गरी नृत्यलीला गराउनु पर्न्या रीत चलाइ प्रख्यात गन्या ।

श्रीज्योतिस्वरूप पशुपतेश्वर भीमेश्वर ज्ञानेश्वर यो तीन महादेव बाट हरिसिद्धि नाटक दृष्टिगर्न इच्छा गन्याका भाव गरी भेटि चढाई नाटक पर्याय चलाया । विक्रम संवत् १००३ वर्षसम्म यो पर्याय चलि रक्षाको थियो । अहाँ उप्रान्त लोप भै रहदा शेषांतरमा ललितपत्तनका ज्यापुहरू फुलचोक वनमा काठ लिन जादा काठ ली फर्कि आउदा अघिका स्थानमा एक चौर थियो । सोहि चौरमा दाउर को भारी विमाई च्यूरा षाई वसि रहदा ईश्वरी प्रमन्न भै उनि हरूका शरीरमा प्राप्त भया र ज्यापुहरू आफु आफै दाउराका कच्याट हातले ली युद्ध भाव गरी नाची रक्षा । यस्ता तरहको आश्चर्य अद्भूत समाचार सुनी तीन सहरका राजाहरू मिलि ज्ञानि पंडित तान्त्रीक उपागरी विचार गराउदा ललित पत्तनका गर्भदत्त ब्राह्मण तांत्रिक कन बोचाइ यो अद्भूत प्रेन पित्राग प्राप्त भै भयाकोहोइन साक्षात् हरिसिद्ध भवानी प्रख्यात भएकी हुन् भनो ठवराइ मानिता गर्दा ईश्वरी बाट आज्ञागन्या । मलाइ गुप्तगरि नराष मलाइ भीमेश्वरको स्थान जानको इच्छा भयो भनी आज्ञा हुदा यो कुरो माफ गराई ईश्वरीकन प्रार्थना गरी थाम्या । याहाँ पछि ईश्वरीबाट मेरा नृत्य लीला विधानको पुस्तक ली मलाई विधि पुन्याइ प्रख्यात गर्नु भनी आज्ञा हुदा सोहि पुस्तक पाइ हरिसिद्धि नाम गरी अघिका चलन प्रमाण बाल्लवर्षमा उत्पन्न पूजा गरी मूल श्रीकलश विराजमान गराई २६ गण देव देवीका मुख मकुट बनाई प्रकट गरी यज्ञ यागादि पूजा विधि पूर्वक पुन्याई नृत्यलीला गराया । यति सक्या उप्रान्त भीमेश्वरका स्थानमा जानपर्न्याप्रवंध चौवन्न षट् नृत्य लीला गराउनु पर्न्या पर्याय बनाइ राख्याको थियो । बहि नाचकन कान्तिपुरका सूर्यवंशी अगरमल्ल राजाले जगाया थ्या ।

यहि नाच कन राजा व्रतापमल्लले ललितपत्तनका राजा मंग संमत गरी हरिसिद्धि देविका नृत्य विधान ललितपत्तनका गावाहाजका ब्राह्मणलाई भारा दी नाचमा चाहिदो कर्म गर्न अधिकार गरि यथास्थित गरी देवीका नाच कन जगाया । यि राजाले बहुते धर्मकीर्ति यश वढाई अनेक तरहका सुखभोग गरी रह्याका थिया । पछि बाल्लवर्षका हरिसिद्धि नाचका मेला आई दधरमा नृत्यलीला भै रक्षाका

वेलामा राति विषये पोसाक बदली तमासा हेर्नाको इच्छागरी एल्लै जादा हिटि वोकका डर्वालमा श्रीहरिसिद्धि त्रिमूर्ति अतिसुन्दरी मनुष्यरूपधारि विराजमान गरी रह्याका देवीकन राजाले देष्या र सुन्दरी स्त्री हुन् भनी ठानी जाई हस्त क्रिया गर्न तयार हुदा तेस वेलामा देवी कोप भै राजाकन भाजा गन्या । हे राजा तिमि अति छिनारी कर्म गर्दा रह्याछौ विवेक विचार केहि रहेन छ अब तम्ना राज्य-भोग यतिकै मात्र हो देवी कोप भै अन्तर्धान भै गया । त्यसवेला यी राजा अचेष्टा भै पृथ्वीमा लोट्या र कोहि वाटामा जान्याहरूने देवि उठाई दर्वार भित्र लैगया । पछि २ घडि सम्म वाचो सम्बन्त ७६४ चैत्र शुक्ल ११ पर द्वादश सोमवारका दिन २४ घडि रात जादा वडा प्रतापि शास्त्रमा प्रविण कवि भयाका धेरै धर्म कीर्ति यज्ञ प्रख्यात भयाका एस्ता राजा प्रतापमल्ल परलोक भया । यिनका संसर्ग गरी रानी प्रभृति स्त्री ६ जना सति गया ।

अस्यपुत्र नृपेन्द्रमल्ल वर्ष १३ संवत् ७६४ आषाढ सुदि षष्ठि सोमवारका दिन ललितपत्तनका श्रीनिवामल्ल भक्तपुरका जितामित्रमल्ल कातिपुर आई प्रतापमल्लका ज्येष्ठ पुत्र नृपेन्द्रमल्लकन राज्या-भिषेक दिया ।

यी राजाभै मेरा पिनाकन विप्रर्जन गन्या भनी हरिसिद्धिका नाचनव मेरा संतान भरकान्तिपुरमा न ल्याउनु भनी मनाहि गरी कान्तिपुरको साठो देवपत्तनमा नचाउन्या रात चलाया । फेरी यी राजाका प्रालामा सिध्वाल प्रधान भन्याका काजि थिया तसले राजा वक्साइ पशुपतिनाथका चारै दर्वाजामा सुनका पम्बा तोरण चढाया । फेरि महास्नान पंचविंशति प्रस्थले गुटिराषि कार्तिक शुक्ल पूर्णिमाका दिन प्रति वर्ष चलाया । फेरी यी राजाका पालामा अर्घ्य पशुपतिनाथका पूजक स्वामि आफना स्वइच्छाले नेपाल छाडि विदा भै गया । फेरी यी पछि कोहि एक विमलानन्द नाम षोढान्यासि स्वामि आई टंकेश्वर मा आसन गरी वस्याका छुन् भन्या पत्र राजाले सुनि भेट गर्न गया शास्त्रार्थ गरी पशुपतिनाथका पूजक ठहराई पशुपतिनाथकन अर्पण कारि गरि दिया । देवपत्तनका लगाम लिदा असिनाको भय हुँथ्यो यी स्वामि सित सम्मत गरी असिना निवारण निमित्त यथाक्रमले पशुपतिनाथका पश्चिम दिशामा श्री दक्षिणामूर्ति ऋषि आवाहन गरी स्थापना गराया । आगम मूर्ति भनि चलाई गुठि राषि असिना निवारण गराया । फेरी यी राजाले देवपत्तनमा तिनाषाल भन्याका धानमा ईट भ्रिगटि धेरै पारी पोलि यथाक्रमले वोकि लै जादा वेलामा राजाले आफै पनि वोकि लै जान लागेका देखी सबै जात प्रजाहरू आइ धर्म निमित्त अहोरात्रमा वसारि दिया । पशुपतिनाथका देवालयमा गंगारानिका पालादेवि बनाई राष्याका विन्ध्याको भुवनेश्वरी देवालय रानी सहित भै यथाक्रमले बनाई वसाया ।

फेरि यी राजाका पालामा तिहौतिया ब्राह्मण धर्माइ भाले चाँगुनारायण मा भोज पुवाउनु जादा गोत्र हत्या गन्यो र तिन्को सर्वस्व सकारि दाषिल भयो र राजाले ब्रह्मस्व षानु छैन भनी धन जमा गर्दा

तीनलाख १००००० भयो र यहि धन षर्च गरि ठुला शिलाका भैरवका अग्रभागमा ठुलो लिंगाकार हुंगा को देवालय बनाइ अष्टधातु भाग संयुक्त गरी भुवनलक्ष्मी रानीका नामले भुवनेश्वर नाम शिवमूर्ति स्थापना गरी घेरै घेत गुठि राखी नित्यार्चन गराया । फेरि यहि धनले सिभुका लिंग जीर्ण भयो भनि नया सालबृक्ष ल्याइ लिङ्ग षडा गरी शिलाका भगवानका पांचै मूर्ति देवालय देवि पश्चिम दिशामा सारी सुन का पांचै मूर्ति बनाइ स्थापना गरि दिया । फेरि यिनै धनले पशुपति नाथका पुजा हारि स्वामि सित मतोगरी शिवार्चन चण्डिका शास्त्र प्रमाण गरि पशुपतिनाथमा वर्षबर्षन अस्पर्श अगमागमन वस्तु अर्जित पापक्षय निमित्त कैलास कुसुमारोहण नाम गरी प्रतिवर्ष चलाया । यस्तै घेरै गुठि राखि दिया यति । गर्दा पनि धन घेरै बाकि रहंदा बज्रयोगिनी चाणुनारायणका देवालय अधिक पुरानु भयो भनी जीर्ण उद्धार गरी दिया । फेरी जयवागेश्वरीका देवालय २ पत्र यंत्राकार गरी बनाया । यति गरी बाकी धन शेष सबै भोका प्यासा अभ्यागत हरुकन भोजन गराई धन समाप्त गय्या । यो राजा का पालामा अकस्मात एक दीन का रात्रिमा जयवागेश्वरीमा चोर पसि सबै गहना चोरि डोकामा राखि बाहीर ओइ पाटिमावस्न गयो । ताहाँ बाट चोर उठन न सकि रह्यो र सबै चिताइ दारहरूले हाहाकार गरी षोज गरी रहेका वेलामा यो राजा जाई हेर्न जादा त्यो चोर कक्रकी उठन बोलन नसकी रह्याको देखी । देविका गहना यथा स्थितै थियो चोर मारि गहना देविकन लाइ दिया ।

यी राजाका भाई पार्थिवेन्द्र मल्ल पितृपक्षका अमावास्याका दिन मरण भया र ब्राह्मण द्वारा कान्तिपुरमा दशमि कर्म चलाया । फेरि यी राजाका पालामा सबाजयसि रायले काशिमा अश्वमेध यज्ञ गर्दा सबै मुलुक संग कर ली कन रहेको वेलामा यी राजाले खबर सुन्या र हामिले पनि त्यो अश्वमेध यज्ञका पुण्यमा भाग लिन्या हो भनी लडायी नगरी यज्ञमा चाहिन्या वस्तु नेपालका चिजबीज सौपात दी पठाई सवा जय सराय राजाकन पुसि गराया ।

फेरि यी राजाका पालामा श्रीगुह्येश्वरीका भक्त कान्तिपुर तल्लेवाहालका समन्तभद्र नाम गय्याको कोहि एक गुवाहाल थियो । नेपालमा आफनु गुण सिद्धि केहि प्रख्यात नगरी रहेका थियो यिनको र दुप्पा लामा को लिंग पर्न जादा दुप्पा आइ लाग्दा गुवाहाल परेवा भै भारदा चील भै दुप्पाले नगर्दा गुवाहाल शिषापाकु भित्र लुक्यो । यहा पछि दुप्पा लामाले ठुलो स्वरूप धारि तेस पाकु माथि बसि उफि २ मिचन लाग्यो र उसै बषतमा समन्तभद्रले श्रीगुह्येश्वरीकन आराधना गरी मलाई रक्षागर भनि पु- कार्दा गुह्येश्वरी प्रसन्न भै दर्शन दिदा समन्तभद्रले साहाय पाइ मंत्र प्रयोग गरी दुप्पा लामा लाइ मान्या अद्यापि गुह्येश्वरी प्रकट भयाको ठाउमा केहि आकार बनाई स्थापना गय्याका छन् । यो कुरो गुप्तै थियो ।

यहाँ पछि गरीब भै लासामा गयाको थियो । वहाँ रहदा बसदा एकदिन कोठिवाल महाजन हरूले यस गुवाहालकन रूपैया दि सुलिनका घर पठाया उस सुलिनका भोठ्यानिने चाडै नदि विलम्ब गर्दा भू-

गडा भयो र बाँडा रिसाइ फर्क्या पछिबाट भोख्यानीले आफना घ्यांपामा जाड् हेर्दा सब रक्त भै रह्याको देखि बहुते मनमा फिक्का गरी तेस गुवाहाल कनषोजन आयी । तेस गुवाल लाई पाई घरलगी बहुते प्रार्थना गरी रक्त भएको जाड सब जस्ताको तस्तो गराइदिदा एक घ्यांपाभरि जाड धोको गुवहालको घरसम्म पुग्याउन आयी । उस्तो करामत यस गुवहालको देखि मानिसहरूले मानिता गरी पोसाक बदलिदिया । यस्तै समय लासामा ये गुवहालको घरपट्टिको छोरा लक्षणी थियो । गुवहाको खबर लिन टुप्पा भन्याको लामाले मनसुबा गरी मन्त्र प्रयोग गरी वेरामी गर्दा यस गुवहालले थाह पाई आराम गरिदिदा यसै कुरामा मान्न खोज्नुया दुवै जनाको तकरार भई गुदेनमाथि रिसाई औई लासाका मुख्य लामाले यस समय ठूलो तुषार वृष्टि हुन्या योग छ । यस्तो तरहको धर्म गन्या मात्र प्रजाको रक्षा होला भनी शहरमा डुकडुकी फिराया । यही कुरो वत्तिश कोठी का महाजनहरूले सुनी त्यस गुवाल सँग यसमा कोही युक्ति उपकार गर्नाको तिमो सामर्थ्य छ कि भनी सोद्धा यस कुराको भय निवारणको युक्ति म गरौला भन्दा कुरा शहरमा फैलिन गै लासाका लामासँग खबर पुग्यो र लामाले बोलाई वात चित गर्दा म गरौला भनि प्रतिज्ञा गन्यो । जुन दिन तुषार वृष्टि होला भन्याको थियो यस दिन यस गुवाहालले पहाडमाथि जाई मन्त्र प्रयोग गर्दा सो मन्त्रका प्रभावले सब तुषारवृष्टि सोहीपहाडमाथि पर्न गयो । एक दुई दिन संम तुषार वृष्टि भया उप्रान्त त्यस पहाडवाट लासा आयो सब दुनियाले तमासा हेर्न ग्याका थिया । तहाँ पछि यस गुवहाललाई बहुते मान्नीता गरी लामाले प्रीति गरी आफना साथ राख्या । यस्तै समय एक दिन चिया खादा यस गुवहालले चिया नखाई कचोरा लिई चिया सबै छरिदियो र लामाले मैले दिएको चिया क्यान नखाई छुन्यौ भन्दा त्यस गुवहालले भन्यो अरुथोक केही कारणले होइन कान्तिपुरको मेरा घरमा अग्नि प्रवेश भयो र आगो निभायाको हो भन्दा लामाले उसै घडी चिठी लेखी फलाना दिन यस वखतमा यस गुवहालको घरमा अग्नि प्रवेश भयाको होकि भनी बुझन मानिस पठाया त्यस पछि यसै लामाले त्यस गुवहालसँग तमो सामर्थ्य ठूलो छ कि मेरो सामर्थ्य ठूलो छ यस्को परीक्षा गरौं गनी दुवैले पक्षीको स्वरूप धारी उड्या गुवहालका बराबर लामा आकाशिन सकेन । फेरि फर्याङ्गाको स्वरूप धारी खेतमा जाई गहुँका बालाको टुप्पामा अडिदा गुवहाल बस्याको गहुँ कोवोट ठाडै रह्यो लामा बस्याको गहुँको वाला निहुन्यो । पछि फेरि हामी दुवै जना अरुकै गहुँको वाटमा प्रवेश गरे फलाना वोटमाछ भनी ठहराउन भनी लामा अल्प भयो र गुवहालले यो गहुँको वालाको यसै ठाउँमा तम्नो जीउ रह्याको छ भनी ठहराया । त्यस पछि गुवहाल लुकदा वल्ल वल्ल गहुँको वोटमात्र ठहराउन सक्यो यसै ठाउँमा छ भनी ठहराउन सकेन । त्यहाँ पछी दुवैले आफनु स्वरूप धारी निमी धन्य म भन्दा पनि वडो पुरुषार्थी रह्याछौं भनी लामाले गुवहाललाई आफना घरमा सङ्गै ल्याई राख्या । थोरै दिन रह्या उप्रान्त गुवहालले नेपाल आउनु निमित्त विदा माग्दा लामाले विदा दिएन । यस गुव-

हाललाई नेपाल जान दिव्याद्यैन भनी पहरा चौकी राखी छाड्यो । यस गुवहालको भन्ने एक मूर्ति लामाले वसायाको ठाउँ वसी दोक्षा मूर्ति शहरमा पनि थियो । लामाले भन्या घटमा यस गुवहाललाई तारि नदिनु भनि राख्याको हुनाले केहीदिन अरु रहे पछि यस गुवहालले नेपाल आउनुको मन सूवागरी अनेक तरहसँग विदा माग्दा पनि विदा नदिदा एक दिन त्यसै आउनुको इच्छा ले घाटमा आउँदा घाटवालाले लामाको चिह्न नभै तारि दिव्याद्यैन, तिमि जान्या भया आफै जाउँ मन्दा त्यस वाडाले वचन पाई एक रुमाल नदीमाथि विछाई उममाथि वसी नदीमा हेलि आयो । घाटवाला हरुले पछि लागि लामाले भन्या को यिनै मानिस रह्याछन् भनी आउँदा भेट्टाउन सकेनन् । यो कुरा लामाले थ हा पाई नेपालमा चाडै आई समन्त गुवहाल नपुग्दै घरपुगि २४ भारी आलमाल बोकी जपमाला पुस्तक हरु चिह्न देखाई तमा बाबा मन्यो भनी गति चिन्ता संस्कार गरायो, यहाँ पछि गुवहाल आई चिन्ता संस्कार गन्याको सकाचार सुनी लामाले छत्री मनाई अनर्थ गन्यो घर पस्न भएन भनी भोट फर्की वहाल वनाई वाहलैमा शरीर त्याग गरी गुप्तभै रह्यो ।

फेरि यी राजाका पालामा ललनाभा भन्याका ब्राह्मणने गुह्येधरी काकवच यन्त्राकार बनाउँदा राजा बक्सई राजा समेत भै ईश्वरीकन चढाया । वर्ष प्रति ब्राजा चतुर्दशीका दिन अद्यापि सो कवच देवी कन पहिराउ छन् । यी राजा बहुतै ज्ञानी देवी माथि भनि भक्ति मान् थिया । यस्तायी कान्तिपुरका राजा नृपेन्द्रमल्ल नेपाली संवत् ८०७ आषाढ शुक्ल तृतीया शनिश्चर बारका दिन परलोक भया । रानो आदि २४ स्त्री सती गया ।

अस्य पुत्र मूपालेन्द्र मल्ल भोगवर्ष १४ यिन राजाका पालामा विमलानन्द नाम षोडा न्यासी स्वामी श्रो पशुपतिनाथका पूजाहारी थिया । यही समय राघवानन्द नाम षोडान्यासी स्वामी दक्षिण देशबाट आई श्रीपशुपति नाथको दर्शन गर्न आउँदा अधिका स्वामी विमलानन्दले राजा ववसाई राघवानन्दकन पूजा हारी गरी आफु बिदाभै काशी जाई उठार भै गया । यि राघवानन्द स्वामीले राजा बक्सई अधि नभया को दमनारोहण भनि नेपाल रक्षाको निर्मित पशुपति नाथमा कर्म चलाया ।

फेरि यी स्वामीले यन्त्रमतले मठ बनाई पाताल गङ्गा साधना गरी आफुले नित्य स्नान गरी लोक जन सबैले धन्य कहाइ पशुपतिनाथका नित्य सेवा गर्दै थिया । फेरि यी स्वामीले अधिका पवित्रारोहण पनि जगाइ दिया । स्वामी बस्याका घरमा पवित्र बनाई वर्ष प्रति चढारुदै थिया । पछि यी स्वामीले आफुले बनायाको मठ भित्र बनाउने रीत गरी चलाया । पवित्रारोहण दमनारोहणको खर्च स्वामी खायल द्रव्यवाट चलाउनु भनी चलाया ।

फेरि यी स्वामीले श्रीखराउ चन्दनमा यन्त्र लेखी बडो गुप्त गरी नित्य जाई पशुपतिनाथका ईशान मा राखी नित्य आवरण विधिले पूजागरी राजा प्रजा सबैले धन्य कहाई कर्म चलाई रह्याका थिया ।

यस्तै समयमा कोही एक कान्तिपुरको चिलिको नेवार नामले नित्य देश उत्तर भागमा लुकी इन्द्रायणी पीठ मा रात्री सेवा गर्न जाँदा एक दिन पीठ विषे नेपालेश्वरी वछला देवी आई बसदा वछला देवीका गणले सन्मान गन्याको देखी आई स्वामी संज्ञ सवै कथा कहंदा स्वामीले नेवारको मनसुवा जानी राजा बक्सई प्रेत चतुर्दशीका दिन युगादिदेखि नाना पूजागरी राख्याको नेपालेश्वरी वछलापीठकन खुशी गराई आमावास्याका दिन प्रधानहरूका यात्रा प्रति पदाको दिन स्वामी आफै आई पशुपति नायकनरात्रि भर जगाई ईश्वर कुतुहल लीला गराई धानी'७ सेर १ सिदूर छरी प्रतिवर्ष थरयात्रा गराया । फेरि यी स्वामीले राजा बुझाई नेवार चिलि नाम प्रधान ले धेरै द्रव्य पर्व गन्यो भनी देवपतामप्रधान गराइ दिया ।

अब बाबा नृपेन्द्र मल्लका पालामा भाइ महीपतीन्द्रमल्ललाई मन्त्रीका खेलले बन्धनमा राख्याका थिया संवत् ८०६ सालमा महीपतीन्द्र मल्ल भागी ललित पत्तनमा गया । नृपेन्द्र मल्ल राजाले तिमी सङ्ग सलुक गरी मिल्दछु । मेरा भाईकन सौ पीठ उँभनुदा ललितपत्ताका राजाले लौ भन्ने उतार पठाई शरण आउनुका न मरगु गन्या छैन भना महीपतीन्द्रमल्लकन आफ्ना राजकुलका चिस्वा चौकमा राख्या आफु भोलिपल्ट सवेरै कान्तिपुर आया । ललित पत्तनका राजा श्रीनिवास मल्लले आफ्ना छोरा योगनरेन्द्र मल्ललाई महीपतीन्द्र मल्ल साथ ली आउनु भनी पठाउंदा योगनरेन्द्रमल्लले ईश्वरदास प्रभृति परमानहरूलाई चौकी राखी आफु टेकु दोभानमागै सत्य वाचा गन्या । यसदिनका रात्रीमा पोस्तिक किसि भन्याका प्रधान प्रभृति मानिस पठाई भाईकन लिन पठाउंदा पोस्तिक किसि नाम प्रमाणले ईश्वर दास काजीलाई नृपेन्द्र मल्ल राजाका आज्ञाले महीपतीन्द्र मल्लकन लिन आया भनी भन्दा ईश्वरदास काजीले योगनरेन्द्र मल्लका चिह्न नआउञ्ज्याल सौपिदिन्या छैन सेवा आशीर्वाद दिन्छु भन्छौं भन्या आउ भन्दा पोस्तिक किसि बहुते रिसाई कान्तिपुर फर्क्यो । योगनरेन्द्र मल्ल कान्तिपुर बाट फर्कदा भेट भयोर पोस्तिक किसि आदि प्रधानहरूले घोडाको वाग समाई कान्तिपुर फर्कनु होस भनी जिद्दी गरी भन्या । तै पनि योगनरेन्द्रमल्लले वचन नसुनी तलितपत्तन फर्क्यो । भोजिपल्ट चौकीरह्याका परमानहरू आफ्ना घरगयाको बेलामा फेरीकान्तिपुरका राजाका मानिष खसमगरहरू आई महीपतीन्द्र मल्ल वस्याको घरलाई घेरी जवर्जस्ती गरी घरभित्र पसी समात्न जाँदा महीपतीन्द्र मल्लले त्वाल वाट अङ्गुली बाहिर निक्कासी सारै रोई मनाई मार्नलाग्या ढोका खोली कोठा भित्र आउन लाग्या हेप्रजाहो मेरो जीव रक्षा गर भनी विन्ती गर्दा शरण आया कालाई यहाँ सम्म भया पछि अवक्या हेरिरहन्छौं लौं समात लौमार भनी जम्माभै ती घेर्याहरूकन समाई कुटी मान्या कतिका हात भाच्या कतिका गोडा भांच्या बनिलाई लातले मान्या कतिलाई कुलोमा गाड्या कतिलाई कपाल फोण्या कति भागि गया । तिनीहरू सवैका हतियार लुटी लिया लवेदा सुरुहालपटुका पगारि समेत उतारि लिया ।

काशीराम आले कालुठकैया मुखियाहरूकन कुटी सक्या पछि राजकुलमा थुनिराख्या । फेरी कान्तिपुरका मानिसहरूले अवताराजाहरू टेकु दोभानमा वसी सलुक गन्या । अव पाटन जान खुलस्ता भयो भनी ठानी आउनुयाहरूलाई थुनि राख्या । यही खबर कान्तिपुरका राजाले सुन्दा अव जाउ पाटनका हर्लुलाई पनि समाई ल्याउ भनी अह्लाउदा कान्तिपुरवाट भागि गयाका मदन नाम ब्राह्मणकन समाई जुंवा दाही लुछिल्याया । फेरि यस्तातरहको कलह विचैवाट उठी सलुक नभै रहँदा यस्तै समयमा श्रीनिवास परलोक भया ।

यहाँ पछि पाटनका परमानहरू चार जना संवत् ८०७ नष्ट आषाढ शुक्ल पूर्णिमाका दिन महिपतेन्द्र मल्ल लाई कान्तिपुर का राजालाइ सौँपिसलुक गरी रस्ता खुला गरु भनि जादा यहि खबर थाहा पाई महिपतेन्द्र मल्ल भाग्या र कान्तिपुरका परमान हरुले थाहा पाइ ललित पत्तनका प्रजाहरूकन कान्तिपुरमा थुनि राख्या । याहापछि संवत् ८०७ आषाढ शुक्ल नृतिया शिश्चरवारका दिन कान्तिपुरका राजा नृपेन्द्र मल्ल परलोक भया । राजा भूपालेन्द्र मल्ल उमेर कच्चा हुनाले मान्त्रहरूको मन नपर्दा अरु प्रमानहरू संग वरोधभै कान्तिपुरवाट देव पत्तनमा आई श्री पशुपति नाथकन नित्य दर्शन गरी पुराण सुनि गोदान अन्न वस्त्रादि दान गरी रहनुया चिकुदिनाम प्रमाण कन राजा नृपेन्द्र मल्ल परलोक भयाको चार दिन पछि देव पत्तन देखी कुटि कुटि लुछि कान्तिपुर ल्याउदा घोविषोला पुग्दा चेष्टा हरायाको थियो । श्रेष्ठ महाजन खुसल पोढ्या सब जातले कुट्या लातले खाद्यायस्तै तरह सँग समाई ल्याउदा एक जनाले कपालमा लाठाले वजादा रगतका धारा बह्यो । बेसि घर भयाका कसैले रगत बह्याको थामि देउ सात हजार मोहर लेउ यो रगतको मोल ७ हजार मोहर भयो भन्दा भन सारो त्यस्का मुखमा वाटामा रहयाको विष्टा मुत्र लि मुखमा जवर्जस्ति गरी खादि खादि राखी दिया । यहाँपछि चिकुटि बंशधर दुवेलाई गुप्त प्रकट धरमा मान्या । चिकुटिका परिवारलाई जहाँ जहाँ पायो त्याहा त्यहा समाई कुटी मान्या भागि जान सकन्या मात्र वाँच्या । पाटनमा भागिजान्या टौ दक वाहेक बालकहरू स्त्रीहरू मात्र वाँच्या । यहाँ पछि लक्ष्मी नारायण जोशी मूल काजी भया । यहाँ पछि अर्ध पाटनका थुनिराख्याका काजीहरूकन छाडी पठाया यहाँ पछि कही सामर्थ्य नभयका महीपतीन्द्र मल्ल डराई लुकिरह्याका राजपुत्रकन भद्रपद शुक्ल ११ बुध वारका दिन राघवानन्द स्वामीका घरमा लुकि रह्याका ठारु वाट डोरिले वाँधी ताना तान गर्दा राघवानन्द स्वामीले माफ गर माफगर भनी बुझाई विँति गर्न आउँदा स्वामीकन भन्याड्वाट खसाली मही पतीन्द्र मल्लकन अन्यायासिन जीवहरण गन्या । उप्रान्त शिरकाटी ल्याई लक्ष्मी नारायण काजीले हेन्या । यहाँ पछि राघवानन्द स्वामी यस्ता अन्यायी राज्यमा वस्तु छैन भनी ललितपत्तनमा आया ।

यहाँ पछि राज पुत्र मान्याको प्रायश्चित्त गर्न निमित्त गरुड नारायण पशुपति नाथ शिखर ना-

रायणमा जाई पूजा मान्य गन्या । सबकाजीमाथिको मुख्य काजीभै राज काज गन्याको थियो । त्यस्तै समयमा संवत् ८०८ श्रावण महिनामा राजायोगनरेन्द्र मल्ल काजी ईश्वरदास कान्तिपुर जाई भूपालेन्द्र मल्ल राजासंग भेट गन्या । यो खबर भक्तपुरका राजा जितामित्र मल्लले पाई कान्तिपुर आया र त्यसवेला लक्ष्मीनारायण काजीले जितामित्र राजालाई हजुरले काजी भागिरामलाई खोसि देउ गोर्खामा वस्न जान्यालाई भिकाई काजी गर त्यहाँ पछि तिनै शहर मिलि रहौला भनी भन्दा भक्तपुरका राजाले तिमि ले भन्या माफिक काजीलाई खोसन्यातछैन भनी रिसाई फर्कि गया । यहाँ पछि पनि कान्तिपुरका काजीहरूले त्यस भागिरामलाई काजी नगर यति गन्या मिल्दछु भनी पठाउदै गर्दथ्या । यहाँ पछि भक्तपुरका राजा ले निष्कारणमा गोर्खा जाइ रहन्या डाक्या काजीको धाबुलाई मारिदिया ।

यहाँ पछि संवत् ८०८ भदौ महिनामा कान्तिपुरका काजीरहललितपुरमा जाई दुवै सहर मिली भक्तपुरमाथि चढई गरी फर्की इन्द्रजात्रा गरी सकी फेरि भक्तपुरमाथि लडाई गरी प्रजाकन दुख दिदा प्रजाहरू दिक्क भोल्ति पल्ट यसै भागिराम काजीको निमित्त दुख पायौ । अब यस भागिरामलाई मान्याहो भनी घर घेरा दिँदा भागिराम भागि गया । प्रजाहरूले घर लुटी धन दौलत अन्न वस्त्र लुटिलिया वस्तु लिन नपाउन्या हरूले घर भत्काइ भयाल दलिन काठहरू चोकमा चिनि राख्या का हुङ्गा समेत लुटी लगी घरमा अगोलाई दिया । यहाँ पछि प्रजाहरू राजकुलमा जाइ हेमहाराज अब यस्तो होईन कान्तिपुर जान्या हो कतिले पाटन जान्यावो भन्दा पर्ख एक दुइ दिन सम्म नहतपताउ भन्दा प्रजाहरूले अरु पनि हजुर यसै भन्नुहुन्छ हिड कान्तिपुर भनी पाखुरामा समाई राजालाई राजकुलवाट निकाशी कान्तिपुर लैजादा अब प्रजाहरूले कसो गर्न लाग्या राजालाई बढिया गर्न लायाकि घटिया गर्नलाग्या भनी रानीहरू ठूलो खबर गरी रोया । प्रजाले राजालाई कान्तिपुरका मुख्य काजी लक्ष्मी नारायण कहाँ लग्या । काजी करता थिया दर्वारमै खाइ राजाले लाग्या पोशाक गहना पहिरी राजाका पलङ्ग बढ्यानमा वस्तथ्या । लडाइमा पनि जादैनथ्या । रात दिन रानी संग मात्रै बसिरहुन्थ्या । यसकाजीले भक्तपुरका राजा आया भने खबर थाहा पाइ ललितपत्तनका राजा कन वलाउन पठाउंदा योगनरेन्द्र मल्ल कान्तिपुर आया तिनै राजा वसी बात चित सलुक गरी पाटन का र भक्तपुरका राजा फर्कि गया । पाटनका लगाको जगा भन्या छाडी दिएन । यहाँ पछि प्रजाहरूले भगायाको काजी कल्ल्यरीमा वस्न गयाका भागिराम जाई योगनरेन्द्रले बोलाए पछि जितामित्र र जा आई भक्तपुर लागि फेरि काजी गन्या । अधि प्रजाहरूले लुट्याका आलमाल भिकी सुम्पि-टिया । त्यहाँ पछि पाटन यकलाभया । लडाईमा काजी परशुराम भागि आउंदा नेलठोक राखदा नेलेमा मन्या । यहा पछि प्रजाहरू उमा भै जाई लडाई गरी नौ कोत जितिलि नौकोतघरमा रहवाका १३९ जना कन छाडी पठाया । पछि योगनरेन्द्र मल्लराजाले मिहीनेत गरी मेरा मुलुक भीकदिगौ । यस्तो मिहीनेत सधैँ मेरा खातिर गर्नुपर्दछ भन्दा प्रजाहरूले विन्ति

गम्या । हेमहाराज श्यावास गर्भमा भन्या गर्धनले शिर उठाउन सकुञ्ज्याल गरौला । तर एक थोक हाम्रो विन्ति क्याभन्नुहोला त आफ्ना मुख दुःख को कुरा विन्ति गर्न नितिसा प्रजाकन संहार गर्न्या धर्म भयाका एक असल काजी वक्या जाला भनी विन्ति राख्या र राजा योगनरेन्द्रमल्ल यस कुरामा बहुते प्रसन्न भई प्रजाकन बोध दिई देवताका पूजा गरी सब कन भोज खुआया । यहाँ पछि संवत् ८१० भदौ महीनामा कान्तिपुरमा थिया । योगनरेन्द्रमल्लले लडाई गम्या मूल काजी लक्ष्मीनारायण जोशी आफ्ना घरबाट दरवार जाऔं भनी आउँदा उसका घरमा खस मुखिया हरू जाई केही सल्लाह गर्नु छ भनी एकातिर लागि शस्त्र प्रहार गर्दा दुवै हात कपालमाँ राखि दरवारातिर भागि जाँदा बाहिर वस्याका खसहरूले लघारी धेरै ठाउँ घात गरि मारदा यो खबर रानीले सुनी राजकुलबाट बाहिर निस्की आउँदा बुझाई भित्र लग्या तहाँपछि रानी ले लक्ष्मीनारायणको रगत चाँदीका भाँडा मा उठाई मूर्ति मुर्दालाई पर राखि लागि संस्कार गराया । यहाँ पछि भूपालेन्द्र मल्ल राजाले भडिल्लमानसिंहलाई मुरव्य काजी गरि दिया ।

श्रीपशुपति नाथकन राघवानन्द स्वामीले विधिपूर्वक नित्य पूजा गरि रख्याका थिया । पछिअन्त कालका वखतमा मजस्तै स्वामी आवस भन्या अभिलाषा छ भन्या मलाई आर्याघाटको वागमती वारि समाधि लिन देउ होइन भन्या जहाँ तिमिहरूको इच्छा वही समाधि लिन देउ भन्दा राजाका समीपमा रख्याका दुर्जनहरूले यस्ता तरहको विचार ठहराई भन्दा स्वामिहरूलाई पशुपतिनाथको पूजक गरि राखनु कठीन कुरो छ । तसर्थ वागमती वारि लगी समाधिगान्न्याहो भन्दा उसै माफिक राज राजेश्वरो सन्धि समाधि लगी राखदा 'राघवानन्द' स्वामी आफुले भन्या माफिक नपुगी दुर्जनका बुद्धि सुनी आर्याघाटमा समाधि लिन नदिदा, उसै जगामा समाधि लिई शून्यमाग्या ।

यहाँ उप्रान्त श्रीपशुपतिको पूजक योग्य पुरुषार्थी स्वामीहरू आएनन् । यहाँ पछि बछ्ले श्वरीका यात्रा जगायाको वर्ष ४ पछि रारीकन स्वप्न भयो र राजा रानो दुवै जाई श्रीपशुपतिनाथकन पूजा गरी श्वेतविनायकका कवच मूर्ति बनाई धेरै गुठि राखी बाँडाहरू कन गुठियार गरी कार्तिक शुक्ल पूर्णिमा र प्रतिपदाका दिन प्रतिवर्ष रथ यात्रा गराया । यही यात्रा गराउन जादा रजिकहरू मिली विन्ति गर्दा राजाले रजिक कूप बनाई दिया ।

फेरि यि राजाका पालामा प्रेत चतुर्दशीका दिन रात्रीमा एक रानी परलोक हुँदा कान्तिपुरका धेरै देवताहरूको यात्रा आघामात्र भयो । अमावास्याका दिन हुन्या यात्रा सब मनाहि गरी दिया । देवताका मूर्तिछोपि स्वस्थानमा लैग्या । श्रीवच्छनेश्वरीको यात्रामात्रै क्रमैसित संपूर्ण गराया । मनाहि गर्न सकेनन् । यहाँ पछि राजा भूपालेन्द्र मल्ल तिनै सहरको सलुवभै एकै भैरहँदा तीर्थ वर्त गर्नाका इच्छाले राजधानी शहर कान्तिपुर बाट प्रस्थान गरी हरिद्वारका मेला भर्न गया । तीर्थ वर्त गर्दैजाँदा

अयोध्यादेवि चारदिनवा रास्तामा ज्ञानी ईश्वरका भक्तिमा चित्तालाभ्याका राजा भूपालेन्द्र मल्ल संवत् ८२१ कार्तिक कृष्ण त्रयोदशी बुधवारकादिन परलोक भयार साथ जाग्या मानिसहरूले इत्का शरीर बोकी आठ कोश जमिन सम्म ल्याई गंगा जीमा पुन्याई अग्नि संस्कार गराया । यहाँ पछि राजा संग जान्या प्रमानहरू फर्कि आई राजा परलोक भयाका खबर कहन नसकी डराई आफना अपना घरमा लुकिरह्या । खबर जाहेर भया पछि मात्र शुक्ल पञ्चमीका दिन राजा भूपालेन्द्र मल्लका जातक पत्र पल-ङ्गमा राखी अग्नि संस्कार गन्या । यिनका संसर्ग गर्ने रानी प्रभृति आठ जना सनी गया । ॥

अस्य पुत्र महोन्द्र मल्ल यिनका अधिको नाम भास्कर मल्ल भोग वर्ष २१ यी राजा चौध वर्षका उमेर हुंदा बाबा भूपालेन्द्र मल्ल परलोक भयाका हुन् । यी राजा अति चंचल स्वभाका थिया धेरै पक्षी-हरू पाल्प्या अनेक स्थानमा जाइ फिर्न्या सिकार खेल्न मा अति रत थिया । एक दिन तिनै सहरवा राजा एकभै मिलि रहसा का सभ्यमा भक्तपुरका राजा कान्तिपुरका राजा भास्कर मल्ल सिधुलिको वाटो गरी चारकोशभाडी तिर हात्ती घेदामा जाँदा भास्कर मल्लले १३ हात्ती समाई नेपालमा ल्याइ पुन्याया । भक्तपुरका राजाले मात्र एक हात्ती पनि लान सकेनन् । यसैमा भास्कर मल्ल अति सुरा प्रतापो ठहर्न जाँदा परिणत हरू राज द्वाग्ण आई राजाको वर्णन गरी राजा गजपति महोन्द्रमल्ल भनी नाम राखी प्रख्यात गराया । यी राजा ब्राह्मण परिणत हरू देखि खुशो भं ब्राह्मणहरू कन धेरै विर्ता बक्सिस गन्या । सदा सर्वदा ब्राह्मण कन सन्मान गर्थ्या । वारम्बार शिकार खेल्ना निमित्त तराई तर्फ जा थ्या । एक समय आफना लगा तगी तस्थीनका थर वट वासी धेरै थारु हरू आइ अनेक तरहका चीज वस्तु सौगात चढाइ करजोरी जीवनवृत्ति को आधार माग्दा राजा पुशी भै धेरै जग्गा बक्सिस गरी भुजा नाम जात प्रख्यात गरी फर्कि आया अद्यपि 'यस नामको जात रह्याबा छुदे छुन् । फेरि यी राजाले नेपाल कान्तिपुर राज धानी शहरको जग्गा भरीका ब्राह्मण हरूकन धेरै विर्ता संकल्प गरी दिया । यस्ता दानी औ बडा शूरा राजा हुन । यी राजाका २ त्रिवाहिता रानी थिया स्व इच्छा ले राषे का दुवै मैज्यू-हब थिया । ४ स्त्री हरू सित रस भीडा विहार गर्नको निमित्त किम् डोका स्था-नमा सुन्दर घर घर्म साला बनाई सदा सर्वदा रस रङ्ग गर्दथ्या । फेरी यिराजाले हात्ती खेदाको नि-मित्त सिधुलिमा दुई महिना मंम वास गन्या । मुसलमान् हरू आई राजासित बातचिन गरी तिनी हरू लाई राजाले चाह गर्दा नोकर भै रह्याका थिया । यस्तै समय मूल काजी भंगल ठकुर ले मुसल मान् संग को प्रीति राजाले गर्न लाग्या भनी हात्ती खेदा नपाईठ थामिराख्या राजाले हात्ती खेदा जान्या छैन गंगाजी संग पुगी स्नान गरी फर्की चाडै आउला मान्दा तैपनि काजीले नमान्दा मुसलमान् हरू रंग मिनो काजीले थाह नपाउन्या गरी जानलाग्दा काजी भंगल ठकुरले बाहापाई उमराव हरू रंग सल्लाह गरी बुक्ती गरी राजाकन पठाएनन् । यहाँ पछि मुसलमा तुरूक सवार जाना २० राजाले साब गरी

नेपालमा ल्याई कान्तिपुर महरमा मुसलमान हरू जंवा डेढशय सम्म लाई खान खर्च दी अपना चाकरी गर ई राख्या । यस्तै तरह संग रहँदा मुसलमान् हरूले राजालाई रिभायार भंगल ठकुर मुख्य काजी कन खोशी मुसलमान् लाई काजी गन्या । यहाँ पछि भंगल ठाकुर प्रभात उमराव हरूले अब राजाले घटियाको सङ्ग्रह गरी हिन्दुको धर्म नेपाल पोल्न लाग्या । यस वषतमा हामीहरूले सक्या सम्म को बुक्ति गरी इनीहरूलाई ननिकाले हानी सब हिन्दु मुसलमानका करामा हुन लाग्यौं भनी सल्लाह गरी कान्तिपुर का प्रजाहरू खशहरू ललित पत्तनका परमानहरू सब एक कठामै मिली मुसलमानहरूलाई शस्त्र प्रहार गरी मारदा राजामुसलमानहरू एक पट्टिमै राजकुनमावसीं वंदुकले हानी तरवारले काटी घनुष प्रहार गरी नेवार सम डेढ शयलाई जषमा गन्या । यस्ता तरह संग जुद्धे हुँदा सब मुसलमान् हरूकन कटाकाट गरिकन मान्या । चार पाँच जनामात्र भागिया । समात्न सकेनन् । कान्तिपुर शहरका विचमा यस्ता तरहको ठुलो तकरार उठी लडाई गरी मुसलमान् हरूलाई मंजार गन्या । यसै दिन भक्तपुरका राजाले देवदो कोटमा चढाई गर्न आया र यीनीहरू संग पनि लडाई गरी ७०,८० जनाहरू कन खर्त गरी हराई पठाया । पछि फेरि भंगल ठकुर मून काजी भया अघिका माफिक राजा संग मिल्या ।

८३७ ज्येष्ठ कृष्ण अमावास्या का दिन ललितपत्तन का राजा सिद्धि नृसिंह परलोक भै राजा शून्य हुँदा ४ काजी कान्तिपुर जाई राजा शून्य भयो अब हजर कन राजा मान्न आयौं भनी विति गर्दा लौ भनी आज्ञा दि पठाया । ४, ५ दिनपछि पनि केही उत्तरा नमिल्दा पाटन्या प्रजाहरू सबमिली आई २४ प्रमानहरू सित हामी सब मिली कान्तिपुरमा शरण जाउँ भनी विति गर्दा ती २४ प्रमानहरू सबै जम्मा भै कान्तिपुर जाई राजाकन बुझाई सिंदूर जात्रा गरी ललित पत्तन लैजाई संवत् ८३७ आषाढ शुक्ल १५ कोदिन महेन्द्र मल्ल कन मणि मंडप सिंहासनमा राखी राज्याभिषेक दिया । महेन्द्र मल्ल राजा ले कान्तिपुर ललितपुर दुवै सहरका राजा भै रहदा समय संवत् ८३६ नष्ट आश्विन सुदि २ का दिन धाना छे घरको विरेश्वर उपाध्याय र निह्याका मेलु बाबु दुई जनाले कान्तिपुर बाट एक रानी ल्याई पाटनमा राख्या । यसै दिन भक्तपुरका राजा भूगालेन्द्र मल्लले शस्त्र सहित सैन्य ली पाटन आया महिन्द्र मल्लले खबर पाई सैन्य सहित पाटन आई भक्तपुरका सैन्यलाई समाई वस्त्र छोडाई हतियार लुटि लिय । भूपतीन्द्र मल्ल राजालाई र राजकुमार रणजित मल्ल कन जान नदी राखी २ हात्ती र १६००० रू - पैया लीछाडि पठाया । जहाँ पछि विरेश्वर उपाध्याय लाई समाई थुन्या मेलु बाबुकाजी भाग गया । जहाँ पछि पाटनको भाराली अनन्त सिंह काजी ले मुख्य काजी भया । कान्तिपुरको भारा भंगल ठकुर काजी ले लिया । यी राजा का पालामा राजाको २६ वर्षको उमेरमा १२० वर्षमा आउन्या महामारी आई नेपालमा प्रवेश भै संवत् ८३६ साल चैत्र महिना देखि कान्तिपुरमा प्राप्त हुन गयो । पैले सहर ग्राम हरूका घर घरमा मूसाहरू मन्या त्यस पछि हात्ती घोडा भेडा बाख्रा हाँस कुखुरा गाई

भैसी बनमा जीव जन्तु मृग बंदेल आदि वनचर मन्था । पृथ्वीमा सर्वत्र पशुपक्षी जीव जन्तु आदि प्राण नात्र भयो । पछि महामारी अर्थात् प्रज्वलित भैरहदा काखिमा कांधमा कर्ण मंधिमा फोका उठी कपाल दुखने बथथा लागी नेपालका सहर ग्रामहरूमा असंख्य मानिस मन्था । चैत्र मन्थिना देखि कान्तिपुर मा मन्था । अमारमा ललितपुरमा मन्था । भक्तपुरमा मन्था यस्तै तरह सँग रोग फैलियो । ढोका बा - हिर का षस हरूमा मन्था यस रोगले ज्यादा मरेनन् । रोग हुन्था मानिस हरू भन्दा क्षणमात्र रोग लागी तत्कालैमा मर्दा शहर ग्रामहरूमा मर्यादा व्यवहार विचार संचार सब बन्ध हाहाकार भै गयो । यस्तै तरह सँग रोग भै रहँदा कान्तिपुर का मानिसको इच्छा ती मानिस हरूत रोग हुन्था बित्तिकै वेग सित जाई मार्तातीर्थ पुगी मरण भयो । कोही पचली घाटमा मरण भयो । कोही वागमती मा मरण भयो । कोही विष्णुमतीमा मरण भयो कोही बाटामा मन्था यस्ता तरह सँग मर्दा मर्त्यालाई काचो आदि चाहिन्या कुरो पनि दिन सकेनन् । दिनमा १०० । १२० मानिस मर्दा धेरैका सन्तान शून्यभै अपुताली लाग्यो । यस्तै समय अधि श्रीपशुपति नाथका दक्षिण मुख बाट दन्त प्रकाश भयो । मछीन्द्र नाथको जात्रामा पनि ३१ आग्ला भाँचियो । मीन नाथका रथमा अग्नि प्रवेश भै जल्यो । कीर्तिपुर व्याघ्र भैरवका नेत्र देखि मन्तिको मुख पतन भयो । नव ग्रह गण पनि धोप्टि रह्या । नेपाल मण्डलका सबै स्थानका ठूला ठूला देवता का स्थानमा उपद्रव भयो । यही भयले प्रजाहरू त्राहि त्राहि भै सहर छाडी धेरै मानिस भागि गया । यस्तै समय कान्तिपुर का मुख्य काजी भंगल ठकुरले राजा महेन्द्र सिंह मल्ल दुई रानी लाई दुई मडजू टहलुवा चार जना मात्र साथ गरी किडो स्थान का घरमा सब सरजाम तयार गरी राषी अरु बाहिरी मानिस कोही आउन जान नदिई बन्ध गरी लुकाई राख्या । यस्तां तरह सँग राषि छाड्या का छ महिना पछि पनि सहर ग्राम हरूमा मानिस वरावर मर्दै थिया । यस्तै समय एक जोगी आई भंगल ठकुर काजी कन यस्ता वचन सुनाया । अहो गमार । काजी तेरो शान्ति स्वस्ति पूजा पाठल महा-मारी निवारण हुन्था छैन देशी परदेसी सब जनालाई इच्छा भोजन गराउ तव महा मारी देखी सन्तुष्ट भै रोग निवारण होला । पशुपति नाथ पनि प्रसन्न होलात् । यति भनी योगी स्वान मा गया । जहाँ पछि काजीले योगीका आज्ञा नुसार योगी सन्यासी फकीर सहर वासी सबै जातका ग-रीव गुहवा सबलाई बोलाई धेरै धन खर्च गरी हनुमान ढोकामा इच्छा भोजन गराया । दिन ४ संम ठूलो अन्न दान गर्दा मरण भय बहुतै निवारण भै गयो । यस्तो समय एक दिन कोही ज्यापू किडो संघि माको खेतमा जाँदा राजाले भयालमा छिद्र बनाई ज्यापू लाई डाकी सहरको समाचार कस्तो छ भनी सोद्धा हेमराज ! चारदिन भयो बहुतै रोग निवारण भयाकोछ भनि ज्यापूले विन्ति गर्दा यति समाचार सुन्नेबित्तिकै त्यही भयाल खोली फल हालन तयार हुँदा रानी हल्ले भरसक गरी थामदा पनि थामन सकेनन् । राजाले बन्धभै रहन बहुतै गाह्रो मानी भयालैबाट फाल हाली वेगसित दौडी आई सहरमा

जाई दवारमा प्रवेश गन्या । त्राहों पछि रानी र मयज्यूहरू पनि दवारमा आया । यमै दिन का रात्री मा रानी र मैज्यूहरू सम्म राजा वमि रहँदा यी राजा माथि महा मारीको दृष्टि लाग्यो । रोग प्राप्त भै शुद्ध सूर्य वंशी राजा महेन्द्र मल्ल नेपाली संवत् ८४२ साल भाद्र कृष्ण ११ का दिन परलोक भया । यो राजाका पालामा ७ वर्ष सम्म महामारी आई रोग समन नभै रोगका पीडाले थोडाभाज्यूहरू घेरै मरण भया । किशानीहरू कन बोकाई अपन अपना ईष्ट देवता जगाई सनाथ गुठी नाम राखी गुठी जनहरू जम्मा भै मरण कालमा भेला हुनु निर्मित्त गुठ तुल्याया । अघि भाज्यूहरूको सनाथ गुठी थिएन । असक हुनाले किशानीहरूले मुर्दा छुन्या उनका रीत भै गयाको हो । इनै वर्षमा दवारका कुमारी शून्य मा जाँदा चावाहाल देवपत्तनका कुमारी लै जाई आसनमा राखी पूजा मान्य गराया । दुई महना सम्म राखी कुमारी कन समान गरी अर्की कुमारी सानी राखी फर्काई दिया । त्यहाँ उप्रान्त कान्तिपुर रा — जवानी शहरमा सूर्य वंशी शून्य भ गया भनो लोक जन सवैत्रे हाहाकार गर्दा रानी र चारै जनाले प्रजाहरू कन बोलाई कोही एक सूर्य वंशीका छोरी पट्टिका सन्तान जगज्जय नाम गन्या का ठाकुर कन राज्याभिषेक दिया । त्राहों चारै रानीहरू सह गामिनी भै यथाक्रमले राज राज्येश्वरी सन्ध्याका श्मशान मा प्रवेव गरो अग्नि प्रज्वलित भै आधा शरीर जलि सकेको वेलामशान विषे ज्येठो रानी खडा भै करजोरी यस्तो वचन बालिन् । हें लोक पंच हो हागो हुरु कन भट्टो कष्ट प्राप्त भयो सन्तान शून्य यि राजाले सजीव छुदा घेरै पक्षीहरू पानी फेरी असग ढोका बाहिर सत्तल बनाई धारा वमाई मूर्ति बनाई वसाइ यथा क्रमरे प्रतिष्ठा गरी घेरै ब्राह्मणकन भोजन गराया गस्तातरहले मुख्य काजी भंगल ठकुरले राजा महीन्द्र मल्ल र रानीहरूको नामले घेरे धर्म कीर्ति गरिदिया । महामारी आइ कान्तिपुरमा शुद्ध सूर्य वंशी राजाकन लोप गरी सक्या उप्रान्त यसरोग नेपालमा निवृत्त भै गयो । जगज्जय मल्ल राजा भोग १४ यि राजा कन सूर्य वंशी राजा शून्यमा गया पछि सतीले छोरीपट्टिका सन्तानकन ल्याई राज्याभिषेक गरिदियाका हुन् । यि राजा लाई श्रीगुह्येश्वरी प्रसन्न भै एक कोही मैथिल ब्राह्मणकन स्वप्नविषे दर्शनदा आजका चौथो दिनमा राज्याभिषेक पाउला भनी जगज्जय ठाकुरकन भनिदिनु भनी यस्ता तरहको वचन स्वप्नविषे दर्शन दिई आज्ञा प्रसन्न हुदा सो मैथिली ब्राह्मणले जगज्जय कन भेटो ईश्वरीका अनुग्रहका वाणी स्वप्नप्रमाण मन्त्र उल्का वचन सुनायाका थिया । अकस्मात् देव योगले महीन्द्रसिंह मल्ल परलोक भै राजा शून्य हुँदा यिनै जगज्जय मल्लकन सतीले बोलाई प्रजाहरू संग सम्मत गरी राज्याभिषेक दियाको हो । यिन राजाले राज्याभिषेक पाय उप्रान्त अघि श्रीगुह्येश्वरी प्रसन्नभै मलाई स्वप्नविषे आज्ञा भयाको भनी मैथिल ब्राह्मणलाई समझी इनले भन्या वमोजिम पुग्यो भनी बहुतै खूशीभ मैथिल ब्राह्मणकन मेराईष्ट देवता गुरुहुन् भनी बहुतै सन्मान गरी कान्तिपुरमा वास गर्न दिई नुवाकोट-माघेरै विर्ता संकल्प गरीदिया यहाँ पछि श्रीगुह्येश्वरीका यात्रा अघि भचल्याकोमा कवच भूति बनाई अ-

खण्ड दीप ज्वाला लिङ्ग ढाल्नु इत्यादि नाना विधिले मन्त्र पूजा गराई जगाई प्रति वर्ष जात्रा गराया । वत्तिश कोठी महाजन हरू रापी धरै घेत गुठी रापी कर्माचार्य हरू कन गुठीयार राखी दिया । यी राजा नहुँदै इनका दुई पुत्र जन्म भयाका थिया । राजेन्द्र प्रकाश र जय प्रकाश पायापछि मोहन चोकमा जन्म्या का ३ पुत्र राज्य प्रकाश नरेन्द्र प्रकाश चन्द्र प्रकाश यी राज कुमार हरू कुमुदिनी नाम रानी सहित भै सुख विहार गरीरह्या का थिया । राजा भया को ६ वर्ष पछि बडा लक्षणले युक्त भयाका ज्येष्ठ पुत्र राजेन्द्र प्रकाश दैव जोगले परलोक भया र राजाले बहूतै शोक गन्या । यिनै ज्येष्ठ पुत्रका लक्षणले म राजा भयाको हुँ भनी बहूतै फिक्री मान्या । अब मेरा अन्तमा जय प्रकाश राजा होला । यस्का पालामा देव धर्म राज्य कही रहन्या छैन प्रजाहरूने पनि बहूतै दुख पाउलान् । भनी शोकले महिना ३ सम्म द- वार बाट बाहिर ननिस्क रहदा त्यससमय चार थरि षस सिपाहीहरू आई राजा कन बुझाया । हेमहाराज १ पुत्रका निमित्त यस्ता तरह संग शोक गर्न्या हाँइन । राज काज नगर रह्या कसो होला । हजुरका ४ पुत्र छन् भनी विन्ति गर्दा राजाले आफ्ना मनको सन्देश तिनीहरू लाई बताया र ती षसहरूले जयप्र - काशको स्वभाव अति क्रूर छ इनले देव धर्म राज्य नाशन्या छन् भनी हुकुम भयो । यसो भन्नु भयाहामी ले राज्यप्रकाश कन राजा गरौला । मोहन चोकमा जन्म भयाका हुनाले राज्य गर्न जोग्य का पनि छन् । भनी राजा रानी कन चित्त बुझाई षस थरिहरू फर्कि गया । इन दिनदेखि गही मतलव राजा षसहरूको भयाको थाह पाई जयप्रकाशले षस थरि हरू कन मनमा बहूतै दगा राख्या । जहाँ उप्रान्त केही काल गया पछि कान्छा पुत्र चन्द्र प्रकाश दैव जोगले परलोक भया र इनका नामले सहर पूर्व भाग टुकुचा पारी भीम जुत्रुका पोखरी भनी यथाक्रमले बनाई प्रतिष्ठा गन्या । फेरि यिन राज कुमार का नामले कोही पशुजन कन सुवर्ण रूप गहना पहिराई दिया । जात्रा पठाउँदा नेपाटोलको उदासले राजाले प - टाएको हो भनी थाह पाई साह्रै हास्य गन्यो । पछि बाट राजाले पठायाका मानिसकन मैले साह्रै अप हेला गन्या भनी बहूतै डाई भोलिपल्ट राजाकन १ थाल भरि सुन चढाउन लैजाँदा तैले अपहेला गन्या को माफ छ भनी ल्याएको सुन पनि फर्काइ दिया । यि राजा बहूतै निर्लोभी थिया । संवत् ८४६ आषाठ शुक्ल ११ का दिन भंगलठकुर काजी ललित पत्तन जाई कान्तिपुरका राजा जगज्जयमल्ल सँग ल्याई दुवै राजा मिलाई भक्तपुरमाथि चढाई गन्या धेरैको घरहरूमा आगो लगाई प्रजाकन दुख दिई भक्तपुरका राजा सत धेरै घन लिई राजा कान्तिपुर फर्कि आया । संवत् ८५० माघ शुक्ल द्वितीया । पूर्वफाल्गुनी नक्षत्र सोमवारका दिन ललित पत्तनका राजा विष्णु मल्ल कन आफ्ना त्रिकन्या कन्या दान गरि दिया । यी राजाका पालामा जयव गेश्वरीका देवालय भित्र चोर पसी गहना सबै चोरि लैजाँदा चोर को तलास मा लागी रह्याका थिया चोर फेला पार्न सक्याका थिएनन् । चोरि लगाको ३ महिना पछि ५ वर्षकी कन्या कुमारी आर्य पुत्रीका शरीरमा देवी प्रादुर्भाव गरी मेरा गहना चोरन्या चोर हाडीगाउँमा

ढोकाभित्र पाटिमा वसी थाम वजाइरहयाको छ भनी आज्ञा प्रसन्नहुदा कन्याकुमारीका वचन प्रतीतमा-
नी सबै जना गइ हेर्न जाँदा थाम वजाइ रहयाको देखी यही हो भनी ठहराई समाइ ल्याइ राजा वक्सा-
ई शासना गर्दा सबै गहना मिल्यो ती सब अलंकार देवी कन चढाइदिया । फेरी यी राजाले दर्वार
अगाडी धारा कृष्णको देवालय महाविष्णुको देवालय बनाइ मूर्ति स्थापना गरी गुप्त राखी यथा क्रमले
पूजा मान्या गराया । जहाँ पछि यी राजाले मैथिल ब्राह्मणहरू गुह्येश्वरीका ठूला सेवक हुन् । मेरामार्थि
इश्वरीको अनुग्रहवाणी स्वप्नांशु आयाको इनै मैथिल ब्राह्मणहरूवाट हो सोही वचन प्रमाण चार दिन
पछि राजा हुन पाउँजा भन्या अभिलाषा मनैमा नभयाको मलाइ राज पदवी प्राप्तभयो । यिनीहरूवाट
मलाइ ठूलो गुण भयाकोछ भनी बहुर्त प्रीति गरी मिलिरहँदा नेवार थरि हल्ले नसर्दा तिराचराधमा
सबै तिरौंतिया ब्राह्मणहरूको घर लुटी धन सम्पत्ति सर्वस्वहरण गरी खाइ दिया । त्यसै वर्षमा वर्षा
शून्य भै दुनियामा सबै हाहाकार भै गयो । यो संकष्ट देखी राजा अति शान्त हुनाले मनमा विचार
गरी मेरा पालामा प्रजाहरूले ब्रह्मस्व हरण गन्या भनि राजाले प्रजाहरूको उद्धारका निमित्त श्रीपशु
पतिनाथमा महाबलि भोग नाम गरी गुठ राखी प्रतिवर्ष धर्म कर्म गरी इश्वरकन मान्या ।

फेरि केहीदिन पछि यी राजा बहुते शान्त स्वभावका हुनाले गोर्खाका राजा पृथ्वीनारायणशाह
आई नुवाकोट दखल गरी बढी वास गरी गोर्खाका राजा कहाई हुकुम चलाइरह्याकाथिया । यहाँ पछि
यिन राजाले मनमा यस्ता तरहका विचार गन्याकि मेरा पालामा ब्रह्मस्व हरण गिन भयो राज्य पनि
घट्यो लक्षणले युक्त भयाको ज्येष्ठ पुत्र पनि खस्यो माहिलो पुत्र जयप्रकाशको स्वभाव अति खराबछ यसले
हिन्दूधर्म केही राखन्या छैन कुलको धर्म स्थिति राखन्या छैन प्रजाले पनि दुःख पाउनन् यसर्थ अब मैले
जिउनु व्यर्थ छ । बाँची मैत्र यश नाम प्रख्यात गर्न कदाचित् सक्न्या छैन यस्तो हेरिरहनुचाहँम वरु
चाडै मनु पाय बढीयाहुँ दोहा भन्न विचार गरी चाडै मरण होस भन्या निमित्त उपाय गर्न लाग्दा १
कोही इटुंवहाल को दृष्ट वाँडाले भेद बताई हेमहाराज हजुर लाई केवल चाडै मरुँ भन्या इच्छा भया मंजे
श्वरीका मूर्ति बनाई जात्रा गर्नु हबस तब बाँघ्रै मनु होत्रा । भनी पुस्तक देखाई विधान क्रम देखाउदा
राजाले यही मतलब मनमा गुप्त राखी मंजेश्वरीका मूर्ति बनाई श्रीपंचमीका दिन कान्तिपुरमा ल्याई
जात्रा गराया । यही जात्रा गन्या उप्रान्त तिन महिना पछि जगज्जय नाम गन्याका शान्त स्वभाव भया-
प्रजाहरूवाट घटिया भन्न नसक्ने संकोच राखन्या राजा नेपाली संवत् ८५५ फाल्गुन वदिपञ्चमीका दिन
परलोक भया ।

अस्य पुत्र जयप्रकाश मल्ल भोग गर्ष ३३ यिनी नेपाली संवत् ८५५ फाल्गुन वदि ६ कादिन
राज्याभिषेक पाया । यीन राजाले आफु राजा भया पछि यस्तो काम गन्या । विवाह गरी ल्याय की
मिग्यानी दया लक्ष्मी लगन मैज्यू वाँडाकी छोरी चटख्या मैज्यू बाहिर राख्याकी धन्य स्वभावीछोरी

यति स्त्रीहरूसित विहार गर्दथ्या । यीन राजाले आफु राजा भयापछि आफुलाई नसहन्या जात पस हरू जैसी भडेल हरू लाई इनीहरूमिली मेराभाइ राज्य प्रकाश मोहन चोभमा जन्म्याको हो भनी उस्लाई राजा गर्न खोजन्या छुल्याहा हुन भनी कसैको विश्वास नमानी टाढा गरिराख्या । भाइ लाई पनि यी छुल्याहा सित मिली मेरा गादीमा वसुला भन्या पछि शुद्धन हुँदैन भाई राज्य प्रकाश मल्ल कन बहुतै डर देखाई धपाई पठायो । राज्यप्रकाश दाज्यूदेखी बहुतै डराई भागदा वाम्मती वाढी आयाको थियोवहुतै कष्ट पाई वाम्मतीतरी ललितपत्तनका राजा विष्णुमल्ल आफ्ना पिता ज्यूका चरणमा शरण गया । राजा विष्णुमल्लले पनि बहुतै अनुग्रह गरी मेरा सन्तान छैन मेरा शेष पछि तिमि लाई राजा गराउँला आफु सगै दरवारमा राखी खान पिना दी आनन्द गरी राखि छोड्यो । यहाँ पछि तिनै सह-रका राजा रण जित मल्ल ललित पत्तनका राजा विष्णु लल्ल लाई र दुवै सहरका सब काजी प्रमान-हरू कन निमन्त्रणा गन्या भोजन गराई सकी बैठकमा तिनै राजा वसी आनन्दसित वात चित गर्न लागीरह्याका थियो । जय प्रकाश मल्लले क्या चाँजो गन्याका थियो भन्या बैठक भित्र हुकुटीमा घेरै दौलत सुना चादि अरुधेरै किसिमका चिजहरू वाहिर वाट वेस गरी देखिन्या गरी दोकामा मसिनु कपडाको पर्दा लगाई भित्र वत्तीहरू वाली वाहीरवाट सब भित्र देखिन्या गरी राख्या काथियो रणजित मल्ल विष्णु मल्ल औ काजी प्रमाणहरूका दृष्टि हुकुटिभित्र पर्दा घेरे दौलत चिज वस्तु देखि राजा त हामीहरू भन्दा बहुतै घनाढ्य रह्याछन् भनि ठान्यो । यति देखिसक्यो उप्रान्त विदा भई मनमनमहाँ हामी भन्दा बहुतै तालिवर रह्याछन् भनी फिक्रि गरी आफ्ना आफ्ना २ सहरमा गया । जहाँ पछि ललित पत्तनका राजा विष्णु मल्ल कन विखुन भैरह्याको देखि काजी प्रमाण हरूले हेमराजका कारण क्याहो हड्डर सुर्ना गर्नु हुन्छभनीविन्ति गर्दा राजाले भन्या हे मन्त्रीहरू मलाई अरुथोका सुर्ना केहीहोइन जयप्रकाशमल्लले दौलत देखाई पठायो अवहामोहरूले उस्का बदला क्या देखाउँ भन्या उनका दौलत भन्दा हामीहरूको बहुतै कमा छ अव कसो गन्या हो भनी सल्लाह गर्दा काजीप्रमाण हरूले विन्ति गन्या । हेमहाराज सुर्ता नगर्नुहोला हामीहरूले अव आफ्नाप्रजाहरूकन देखाउँला राजाको मुख्यधन भन्नुत प्रजाहरू हुन् भनी विन्ति गर्दा राजा खुशी भै लौ हाफ्रा राज्य भरिका प्रजाहरूलाई सफेद पोसाक पहिरी हाजिर हुन आउनु भनी उर्दी दी भिकाउ भनी आज्ञा दिदा काजी प्रमाण हरूले राजाको हुकुम माफिक दिनको ठेकान गरी तिन सहर मध्य पाटनको राज्य ठूलो हुँनाले प्रजाहरूकन भिकाई जंवा गरी राखी कान्तिपुर भक्त-पुरका राजा काजी प्रमाणहरूसबकन निमन्त्रणा गरी भोजन गराइ सक्यो पछि चौकोटका पञ्च भया-लमा तिनै राजा वस्या पछि प्रजा हरूकन बाबाई दर्शन दिया हियार लियाका सफेद पोसाक पै ह्याका प्रजाहरू सबले दर्शन गरी दर्वारका सामने प्राप्त गरी बस्या र विष्णु मल्ल राजाले राजा रण जित मल्ल राजा जयप्रकाश मल्ल सँग क्या गरू मेरो दौलत भन्नुत इनै प्रजाहरू हुन् भन्या । त्यहाँ पछि

भक्तपुर कान्तिपुरका राजाले पाठनका राजाको प्रजाहरू घेरै देखि इ सबैकौज जंभै लडन आया भन्या हामीले राज्य थाम्न सकिने रहेनछ भनी ठान्या । जयप्रकाश मल्लले वेनाहक अर्घ्या जो भै आफ्नो अन्त दिया छु मके धनी रहे छु भन्या लिया । त्यहाँ पछि विदा भै आफ्ना आफ्ना सहरागमा मया ! पछि भक्तपुरका राजा रणजित मल्लले वहुतै फिक्का मन गरी भक्तपुर गै प्रमाणहरू सित सल्लाह गन्या । अब हामीले कसो गर्न्या हो । जयप्रकाश मल्लले दौलत देखाया विष्णु मल्लले प्रजा देखाया अब हामीले उसको बदला क्या देखाउँ धन देखाउँ भन्या प्रजा देखाउँ भन्या पनि उनी हरूको बराबर हाम्रो छैन भन्दा काजी प्रमाणहरूले हेमहाराज केही सन्देह नमान्नु होला हामी हरूले पनि घेरै संग्रह गरी राख्या का चिजविज शास्त्र औषधीहरू केहि धन हरू पेखाउँला भन्ने विन्ति पूर्वक सल्लाह गरी ठहराई जय प्रकाश मल्ल विष्णु मल्ल प्रभृति काजी प्रमाणहरूलाई निमन्त्रणा गरी भोजन गराइसक्या पछि घेरै डोरिमा उन्याका साचो को झुप्पाहरू भण्डारेले बैठकमा राखिदियो । त्यहाँपछि रणजितमल्लले विष्णु मल्ल जय प्रकाशमल्ल संग भन्या आफ्नो आफ्नो मुख्य चिज भयाको मलाई देखायौ, दौलत दुनियाँ मेरो दुवै छैन जो भयाको हेर्छौं भन्या देखाउछु भनि दुवै राजाकन उठाई घेरै कोठाहरू खोली पुराना पुराना घेरै जातका औषधी तेल आदि अरू औषधी कागतहरू भयो वैद पुराण तन्त्र बैद्यशास्त्र आदि घेरै ग्रन्थ हरू र केही जेवर का चिज बस्तु वस्त्र धनहरू देखाया । त्यहाँ पछि दुवै जना विदाभै भक्तपुरका राजा वहुतै सकल पदार्थ का संग्रही रहेछन् । इनो संग बलत अनुभारका कामलाई चाहिन्या चज नभ याको केही रहेन छ । त्यस्तो संग्रह हामीहरूलाई छैन भनी हारमानी आफ्ना आफ्ना सहरमा आयाध्या ।

ताहाँ उप्रान्त थरी मुखियाहरू र एक दुई हामीहरूने हामीहरूलाई राजा ले नजिक राखेनन् खोज खबर केही गर्दैनन्, इनबाट हामीहरूलाई भलो होला भन्या आशा छैन भनी मिली जय-प्रकाश मल्लका कान्छा भाई नरेन्द्र प्रकाश मल्ल कन बुझाई हात ली दरवार बाट बाहिर ल्याई देवपत्तनमा राखीं टुकुचा पारका देवपत्तन साँखु चाँगु गोकर्ण नन्दी ग्राम मति याँच ग्रामका राजा गराया । जहाँपछि थरि मुखिया काजीहरूले हे महाराज हजुर हरू पाँच भाई एकै हो दुई माई परलोक भया एक भाई ललित पत्तनमा गई आनन्दसित बसिरहाका छन् हजुर पनि राज पुत्र योग्यको हुनु हुन्छ । दाज्यु भाई भन्या कोत जोरि नहो भनी राज्य प्रकाशलाई पनि वहकाई प्रजाहरूका खेत लुगी विग्रह गरीरहँदा ४ महिना पछि राजा जय प्रकाश मल्ल वहुतै रिसाई दल सहित गरी आफै शुद्ध जाई भाई सित लडाई गरी देवपत्तन देखि लगारी भक्तपुर सम्म भगाई पठाया । भाई नरेन्द्र प्रकाश दाज्यु देखि वहुतै डराई रणजित मल्ल राजाका शरण गया । रणजित मल्लने अर्घि वाज्याहरूका पालामा कान्तिपुरबाट भागि आउनुया राज कुमार सदाशिव मल्ल राख्याको चोकमा राषी घाना पिना दी राख्या नरेन्द्र प्रकाशमल्लका वहुतै लाचार भैराख्याका थिया । केही वर्ष पछि शून्य मा गया । राजा जयप्रकाश

मल्लले ती मुखिया काजीहरू देखि दगागरी आफुदेखि टाढा गरी राषि छोड्यो। ती थरि काजी मुखिया-
 हरू पनि मिली गुप्तसंग बेल कमाउन लागिरह्यो कै थियो। कान्तिपुरकाराज्य भक्तपुरका राजाले दपल
 यदी समय बाबाका पालादेखि का मुख्य काजी मंगल ठकुरलाई पोसी मास्की पलकको सुपु मास्की कन
 भक्तपुरका राजाले लियाको मेरो राज्य दपल गरीदेउ भनी २१४ महिना वादा दि मुख्य काजी गन्या।
 राज्य हात लिनाको उद्योग गरी रहदा समय चाडै भिकि दिन नसकी मेरा राज्य अहले लियाको हेरी
 मात्र रहन्या आफनु राज्य अहले लियाको आफनु गर्न नसकन्या भनी राजा जयप्रकाश मल्ल अप्रसन्नभै
 भंडार खालमा केही सल्लाह गर्नु पर्छ भनी डाकि लगी मारो कसैले थाह नपाउन्या गरी इनारमा
 खसाली माटाले पुरिदिया। याहाँपछि कान्तिपुरका काजप्रमाणहरू कन जंमागरी राजा जयप्रकाशले
 भन्या मेरा द्रोही शत्रु नाश गरी सक्यो अब तिमो हहले मेरा भरसक गरी सेवा गर सेवा गन्या अनुसार
 बक्सौला भनी मुख्य काजी न भै राज काज होइ सकैन लौ काजी हौ भनी एक दुई जना लाई भंदा कसे-
 ले पनि राजाको उग्रस्वभाव देखि काजि हुन कबुल गरेनन्। पछिवाट उपाध्या भाजुलाई काजी मन्या।
 याहाँ पछि वा सवजमा गरी आफु समेत जाई भक्तपुरमाथि चढाई गरी आदि राज्य हात लिन गया,
 हात लाउन नसकी फर्कि आया। याहाँ पछि बाहुन काजी कन पोसी टौढिक लाईमुख्य काजी गरीदिया
 संवत् ८६६ कान्तिपुरका राजा एला भइरहदा भक्तपुरका रणजित मल्ल राजाले कान्तिपुरका राजाको
 राज्य भै रह्याका पल्लो चोक आदि ७।८ ग्रामहरू जितिली याहाँ पछि विष्णुमल्ल राजासित मिली
 भक्तपुरका रणजित मल्ल माथि चढाई गरी आफनु राज्य मध्य केहि हात लाई दाप्चा फूल वारीका
 कोटघरमा आफनो लगाई फर्कि आया। ललितपुरका राजा विष्णु मल्ल परलोक भया पछि भाई राज्य-
 प्रकाश मल्ल राजा भया। २ भाई दुइ शहरका राजा भै सुखसम्भोग गरी रह्याका थियो। राजा आफ्ना
 बाबा जगज्जयमल्ल कापाला देखि गोर्पाका पृथ्वीनारायण शाहले पश्चिमको राज्य दखल गरी राख्या को
 र पूर्व पट्टिको राज्य भँवरकोट दुवुचौरकोट आदि ग्रामहरू भक्तपुरका राजाले दखलगरी राख्या को
 हुनाले राजा जयप्रकाशले त्यस बेला फिराई लिनानिमित्त धेरै फेरा चढाई गन्या। तैपनि आफ्ना
 मुलुक सब आफनो भयाको धिएन र काशीरामथापा प्रभृति थरी मुखियाहरू काजी हहलाई आफ्ना
 मुलुक हात लाउनु भनी भारादि राष्याकोथियो। यिनो हहले राजा जयप्रकाश मल्ल संग ज्यादा प्रीति
 नहुनाले हामीहहले कसै मिहेनत गन्यापनि राजाले हामीहरू माथि को दगा छोडन्याछैनन् कारण अघि
 हामीहहले नरेन्द्र प्रकाश मल्ल कान्छा भाईलाई पाँचग्रामको राजा गराउँदाको रिस इनले छोड्याको
 छैन भनी राजाको अन्तकरणको मतलब थाहा पाई मुलुक लिनामा बेस गरी चित्त नलाई केही उद्योग
 गन्या भई मात्र गरी रह्याका थियो। याहाँ पछि राजा जयप्रकाश मल्लले आफ्ना मुलुक धेरै वर्ष संम
 पनि हातलाई नाददा अघि मेरा बाबाका पालामा पनि इनोहहले मलाई राजा नगराई भाईलाईराजा

भर्तृभरसक गन्धाथ्या इनीह्रुले कदापी मेरो सब मुलुक हात लाई दिन्थ्यो छैनन् भनी ठानी मनमा दग-
 राखी संवत् ८६६ श्रावण शुक्ल पूर्णिमाका दिन रिसाई गै नन्दिग्राममा वास गरी चावहिल गरोक
 समीप गौरी घाटमानै मन्त्रो स्नान गर्न लागिरहेका काशीराम थापा हरि कार्कीका छोरा र वलि वस्न्या-
 त बूढाथोकी विष्ट प्रभृति पर्वतीय उमरावह्रुलाई जवर्जस्ती संग पत्नी प्रजाह्रुले सुन्थ्या गरी के भने
 भन्थ्या इनीह्रुलाई मेरा अधिको राज्य पश्चिम नुवाकोट आदि ग्रामह्रु र पूर्व भँवरकोट दुवुचौरकोट
 आदि राज्य हात लाई देउ भनी अनेक तरह सँग भन्थ्याथ्यो भन्थ्या भन्थ्या माफिक सबै थोक पुन्थ्याइ पनि
 दिदाँ तै प न इनीह्रुले लौ भनी दिलासा मात्र दी केही उद्योग नगरी यति दिन संम विताया । भन्-
 सारो आफना हात का राज्य साँखु चाँगु पनि भक्तपुरका राजाले लिन आया । यसो भया पछि मवि-
 अने भयाँ तिमिह्रुले भन्थ्या माफिक मैले गरि सक्याँ अब तिमि ह्रुलाई क्षमागरी छाड्न्थ्या छैन भनी
 बहुतै रिसाई यस्ता कुरा गरी उमरावह्रुले आफना शिरको पगरि उतारी जमिनमा राखी बहुतै प्रार्थना
 गरी हेमहाराज हामीह्रुले केही उद्योग नगरी रह्याका होइनौं १०; १२ दिन पाव वक्सनु हवस शत्रुले
 खीराखेको सब मुलुक निश्चय हात लाइ दिउँला पावा टन्थ्या उप्रान्त पनि मुलुक हात लागेन भन्थ्या
 हामीह्रुलाई जसो इच्छा छ उसै माफिक गर्नु होला भनी कटहर आदि फल फूल धेरै चढाई अनेक तरह
 सँग विन्ति गर्दा पनि जयप्रकाशमल्ल बहुतै रिसाई तिमिह्रुले मलाई ५, ६ फेरि आशा भरोशा-
 मात्र दी दाट्यौ अब म कदापि तिमिह्रुका वचनको प्रतीत मान्या छैन कान्तिपुर शहरमा जाऔ हिड
 भनी हुकुम हुन्थ्या विन्तिकै ती उमरावह्रु उठी बडो वेग सँग भाग्या । मधिस्या सिपाहीह्रुलाई हुकुम
 दी समात्न लगाई उमरावह्रु ८ जनालाई मार्न लाया । सिष्वाग काजीकन पनि मान्याँ टौढिक आदि
 काजीह्रु भागि गया । राजा जयप्रकाशले आफना बडावीर उमरावह्रुलाई मान्या भन्ने यहो खबर गोर्खा-
 का राजा पृथ्वीनारायणसाहले नुवाकोटमा सुनी बहुतै हर्ष मानी लडाई गन्थ्या । याहाँ उप्रान्त ती
 मारिएका उमरावह्रु का परिवार सन्तान परशुराम थापा प्रभृति उमरावह्रु मिलि आफना दाज्यू
 काशिराम थापा आदि उमरावह्रु लाई मान्याको रिसले सम्मत गरी गोर्षाका राजा पृथ्वीनारायण साह
 लाई भक्तपुरमा बोलाइ ल्याई साँघुचाँगु दषल गराया । साँघु चाँगुमा कसैलाइ जान आउन नदि राखदा
 आफना सैन्य सिपाहि जम्मा गरी जयप्रकाशमल्ल शुद्ध जालडाई गर्दा ठानामा रह्याका गोर्खाली
 सैन्य हटाउन नसकी फकि आया ।

यहाँ पछि कान्तिपुरका प्रजाह्रुका राजा संग अब कसो गन्थ्या हो भदि विन्ति गर्दा ठाना वसि रहन्थ्या
 लाइ उठाउन सकन्थ्या सुरासुरा काजीह्रु अधि लगाइ जानु पन्थो भनि आज्ञा गन्थ्या । ताहा पछि राजाले
 केहि नवोली रहदा कान्तिपुन्थ्या प्रजाह्रु ललितपत्तनका राजा राज्यप्रकाशमल्ल छेउ जाइ गुहार माग्यो
 र राज्यप्रकाशमल्लले पनि प्रजाह्रुको विन्ति मुनि मदत गर्नालाई आफना सब सैन्यह्रु लाई जाउ भनि

खटाई ढाक्या प्रमाणहरू उमराव हुरुसमेत लाई लडाई गर्न पठाया ।

त्यस्का २।४ दिन पछि जयप्रकाशमल्लका ५ वर्षका बालप छोरो लाई देवपत्तनमा लगी राखि उमरावहरू मान्याका दिन भागी आउनुया टौढिक प्रमान आदि काजिहरू लाई डाकी प्रजाहरू र काजि एक भै मिलि जयप्रकाश मल्लका पुत्र लाई राज्याभिषेक दिन लाग्दा जयप्रकाशमल्लले थाहा पाई तलेज्यूका देवालय भित्र जाइ लुकि रह्या

याहाँ पछि जयप्रकाशमल्लका पुत्र कन जोतिप्रकाश मल्ल नाम गरी राजा प्रजा प्रमानहरू मिलि साधु चाँगु माथि चढाइ गरी १००।२०० मानिस मारी पृथ्वीनारायण साहका सैन्यलाई हटाइ पठाया त्यो समय आश्वि मैह्लाथियो । जयप्रकाशमल्लले दशैको कर्म स्थापना आदि गरी सक्पाका थिया । नवमिका दिन इन्द्रचोक घरमा उपाध्या वासी भाजु पूजा गर्न आउदाजयप्रकाशले थोरै मानिस जम्मागरी उपाध्य भाजुका घर घेरि घर लुट्न आउदा उपाध्या भाजु भागि ललित पत्तन गया र नवमी पूजा बेलामा गर्न नपाउदा उपाध्या भाजुको भाईलाइ बोलाई, दर्वार लगी आधारातका समय नवमीपूजा चाहि चाडै गराइ जयप्रकाश मल्ल भागि जाइ पहिले पाटनका काजि कालिदासका घर र ताहाँपछि आफ्ना भाइ राज्यप्रकाश मल्ल भयाका ठाउगै ताहाँपछि पाटनमा भागि आउनुया उपाध्या भाजुलाई कान्तिपुरमा पठाइ दशमि कर्म गराया । संवत् ८६६ कार्तिक बदि १ रोज शुक्रवारका दिन जयप्रकाश मल्ललाई सतिगल् घरमा बाक् दि ललिपत्तनका काजिहरू तह्लौलमझुङ्का उमराउहरूले जयप्रकाश मल्ललाई फेरी तिमिलाई कान्तिपुरका राजा गराउला भनि बोध दि राह्याका थिया । याहाँ पछि जयप्रकाशमल्ल लाई दुर्दशा प्रभावले दुःख पाउनु थियो र जयप्रकाशको चित्त चंचलभै

। मैह्ला सम्म सतिगल घरवास गरी सक्पा उप्रांत भक्तपुरका राजा रणजित मञ्ज सित शरण जाउं भन्ने चित्तमा आयो र काठले सम्म गया पछि प्रमाणहरू उमरावहरू जाइ बुझाइ भक्तपुर जान दियेनन् । फेरि १ मैह्लासम्म काठलेमा वासगन्था । फेरि जान लाग्दा ललितपत्तनका काजि उमराउ हरु जाइ बोध दी थाम्या । त्यस पछि ४।८ दिन वहि वासगरी पुलचोक ग्राममा जाइ एकमैह्ला सम्म वासगन्था । फेरी देवपत्तन जानाको इच्छा भयो र देवपत्तनमा जाइ १ रात-वस्या । भोलि पलट रात्रिविषे कान्तिपुरका प्रजाहरू देवपत्तन जादा जयप्रकाश मल्ल भागी फेरी पुलचोक गै गया । ताहाँ पछि मातातीर्थमा जाई वासगन्था । यहि साल संवत् ८६७ वैशाख शुक्ल अष्टमीका दिन महापालमा मछिन्द्रनाथका रथ अड्कि रहदा मानीसका स्वरुप कोई एक आई देवता छोड दर्शन गरी गयो । उसलाई कसैले चिह्नपनि सकेनन् त्यसैले देवता लाई छोएको हुनाले शान्ति गन्था । पशुपति नाथमा पनि महास्नान राज्यप्रकाशमल्लले गराया । ज्येष्ठ शुक्ल दशमि आदित्यवारका दिन जावलापेलमा मछिन्द्रनाथ जात्रागरी लैजादा आग्लो भाचियो र आग्लो फेर्न लाग्दा रथ ढल्यो ।

देवनालाई भिकि पाटिमा राखी ४५ दिन भित्रमा रथ सिध्याई आदित्यवारका दिन रथमा देवताकन राख्या । सोमवारका दिन जात्रा गर्दा फेरी आग्लो भाचियो । फेरी आग्लो फेरी जात्रा गर्दा आग्लो फेरी पनि भाचियो रथ पनि ढलन लाग्यो यसरी आठदिनका विचमा २ फेरी रथ ढल्यो यस्तो भयाको कसैले सुन्याको पनि थियेन भोलि पल्ट ठूला ठूला काठ ल्याइ टेवा लगाई रथ पडागरी शांति पूजा गरी बहुते मुस्किल संग जात्रा संपूर्ण गन्या ।

याहाँ पछि आवाढ शुक्ल त्रयोदशि बृहस्पति वारका दिन मातातीर्थ बाट उठि जयप्रकाशमल्ल ठिमिमा जाइ वास गन्या २१४ दिन पछि भक्तपुरमा जाइ २१३ मैला वास गन्या । ताहा पछि भक्तपुरका राजाले साँघु चाँगु लिन कन उद्योग गरी जयप्रकाशमल्ललाई नजर बंदिराषन आख्या र त्यो मतलब जयप्रकाश मल्लले थाहापाई अब याहाँ वसि मेरो भलो हुन्या छैन भनि मनमा विचार गरी देवपत्तनमा श्रीगुह्येश्वरीका स्थानमा धाई ११२ मैला वासगन्या ।

ताहाँ पछि रात्रि विषे पंच तिग भैरवको दर्शन गर्नाको इच्छा भै जादा कान्तिपुरका प्रजाले देखि बहुते कठण गरी अभय वाचा वाधि प्रमानहरू संग भनि लगी दरवारका एकचोकमा वास गराया । पछिबाट कान्तिपुरका जीहरूले जयप्रकाश लाई दरवारमा तिमिले वस्तु हुँदैन वाहिर शहरका १ चोकमा वास गर भनि ३४ फेरा भंदा प्रजा हरूले उसो काहा हुन्छ भनि भन्नु सकेनन् र याहाँ वसी मलाई भलो हुन्या छैन भनी गोदावरी संधिमा वस्तु गया । यस्तै समय जयप्रकाश मल्लकी रानी दयावतीले कान्तिपुरका जीहरूका बुद्धिमा लागी ललितपत्तनका काजीहरू हात ली जयप्रकाश मल्ल लाई गोदावरी संधि बाट भगाउदा जयप्रकाश मल्ल गोकर्णेश्वरमा गया । ताहाँ पछि केहि दिन वसि भयमान्याहरूले हामीहरूकन अपजश होला भनी ताहाँ पनि वस्तु दियेनन् र काहि वास न पाई बहुते दुःख पाई श्रीगुह्येश्वरीका चरणमा शरण गरी वस्तु गया ।

ताहाँ पछि राजाले विचार गरी अबन जेसुकै भयापनि यहा बाट उठि दोश्रो ठाउमा जान्या छैन भनि केवल ईश्वरीका चरणमा शरण ली वस्तु आधार गरि नित्य सेवा जष स्तोत्र गरी रह्याका थिया । यस्तै समय गोर्षाका राजा संग कान्तिपुरका काजिहरूले हाफ्रा जगा छाडी देउ भंदा जयप्रकाश मल्लकन कान्तिपुरमा आइ राजा भया भन्या हामिले लियाका सब राज्य तिमिहरूका हात सपुर्त गरीला भनी गोर्षाका राजाले भन्या तल्लौका राजासंग पनि ललितपत्तनका काजिहरूले त्यस्तै कुरा गरेमा पनि जयप्रकाशमल्ल लाई कान्तिपुरमा वास भै गयो भन्या लामो डाडा तिमिहरूलाई सौँपौला भन्ने जवाफ दिया यस्ता तरहेले कान्तिपुरका काजिवरु र ललितपत्तनका काजिहरूले हामो जगा छाडि देउ भनि भन्दा गोर्षाका रतल्लौ लमजुङ्का काजिहरूले यस्ता तरहेका जवाफ दियाका थिया । जयप्रकाशमल्ल राजा केहि दिन सम्म श्रीगुह्येश्वरीका चरणका शरण गरी रहंदा राजाको सेवा देखि ईश्वरी प्रसन्न भै एक कोहि

जोगिस्वरूपका हातबाट खड्ग दान दिलाया । अपना गादीमा पुत्र जोतिप्रकाशमल्ललाई राखी दया-
वती रानी र टौहि प्रभृति काजिहरूले पुत्रकन राजा गरायाको र ४ वर्ष पुगि पाचौं वर्ष लाग्दा ईश्वरी
बाट खड्ग दान पाउदा अबत मेरा दुःख हरण शत्रुका मरण हुन्या लक्षण आयो भनि जयप्रकाशले
धैर्यमन गरी रह्याका थिया । यी राजाजयपूकाश मल्ल अपना राज तपत् बाट पतित भै दुःख पाउदा
इनका साथ न छाडी रह्याका वंशिधर मास्की अजित्सि मास्की घ्यौमचा आदि २०।२५ जना मानिस
मंत्रीहरू साथमा थिया मुहेश्वरीका स्थानमा बास गन्या पछि जागेश्वर वैद्य पनि राजाका चरणमा आई
अपना घरमा भयाको सरजाम ल्याउदै भोजन गर्दथ्या । यी राजाका महतारी कुमुदिनी रानिबाट पनि
छोराले बहुतै दुःख पायो भनि गुप्तसंग गहनाहरू बेचि रुपैया वारं वार दी पठाउने गरेकी थिईन् ।
यस्तै समय संवत् ८७० शुक्ल १० का दिन कान्तिपुरका काजि हरूने अब यो जयप्रकाशमल्ल लाई
देवपत्तनमा राख्नु छैन भनि निकालनु पर्छ सैन्य सिपाहि नी जादा त्यो खबर जयप्रकाशमल्लले सुनी आफुसंग
रह्याका मानिसहरू पठाई देवपत्तनका र ताह संधिका मानिसहरू र कसाहि पोढ्याहरू जमा गरी इश्व-
रीका भित्री षण्डमा जाइ प्रदक्षिणा गरी रहेका बेलामा बडो वेगसंग १ माछा उत्री आयो सो माछा
जयप्रकाशले विचैमा टिपि उसै घडि ग्रास गन्या । यति प्रत्यक्ष पाइ ईश्वरीबाट ठूलो अनुग्रह भयो भनि
खुसि भै साष्टाङ्ग दण्डवत् प्रणाम गरी जयप्रकाशमल्ल बाहिर निस्की सधै अपना साथ रह्याको खुडा
ला सानिनाम घोडा माथि सवारभै जोगिस्वरूपले दियाको खड्ग हातमा ली प्रस्थान गरी आउदा
गौरीघाट संधिमा कान्तिपुरको काजी प्रजाहरू संग भिडियी उस वपतमा जयप्रकाशमल्लले ठूलो शब्द गरी
हेप्रजाहरू तिमिहरू निर्दोषि हौ तिमिहरू एकातिर सर मेरा द्रोहिहरू सँग म लड्छु भनि शस्त्र प्रहार
गरि पैले ४।५ जना कन मारि हटाइ ल्यायी कसैलाइ गौरीघाट संधिमा मान्या । कतिलाई कसाहि गाउँ
संधिमा मान्या । कसैलाई हाडिगाउँ संधिमा मान्या र कान्तिपुरकाजिहरू सैन्य सिपाहिहरू सहित जता
जता पाथा उता भागि गया । जयप्रकाशमल्ल सरासर जाई सोकनबुढोका बाट भित्र पसि कान्तिपुर
सहर भित्र प्रवेश गरी सिहढोका बाट तलेज्यूमा जाइ देवालय प्रदक्षिणा गरी ढोकामा साष्टाङ्ग दण्डवत्
प्रणाम गरी दक्षिणा चढाई अपना पुत्र जोतिप्रकाशमल्ल कन काखमा राखि भयालमा बसि प्रजाहरू-
लाई बोलाई हेप्रजाहरू कान्तिपुरका राजा जोतिप्रकाशमल्ल ये हो म देखि केहि संदेह मान्नु पर्दैन
एकमाना पाई बालप पुत्र को रक्षागरि राजकाज गरी रहूला हाम्रा मुलुक अधिदेश शत्रुका हातमा
पन्याको फर्काई लिन उद्योग गर्दा तिमि हरूले भरसक गरि मेहनत गरि दिया भनि प्रजाहरूलाई मधुर
वाग्णिने बोध गरी सुनाई सब प्रजाकन पुसि गराई हात लिया । प्रजाहरूले पनि हेमहाराज अधि हामि-
हरू बाट भयाको सब अपराध क्षमागरि प्रसन्न हुनु होला चरणको सेवा हामिबाट सवयाभर गरूला
अब उप्रान्त शत्रुका हात पन्याको राज्य भिकदा खेलखंड गर्ना र नगर्ना माथिविवेक गन्या जाला सास्ती

प्रसादको धन हठुर हुनु हुँछ भनि प्रजाहरूले विन्तिगन्थ्या । याहापछि ती भिष्वाल तुङ्गवाल आदि दुष्टकाजि
 हरूलाई समाइ मारि जमलोक पठाया । धंजुकोठामोच्यार हुल नायक हरू साँतजना लाइ पनि मान्या ।
 मुख्य काजि टौढक र जयप्रकाश मल्ल कान्तिपुर प्रवेश गन्थ्या भन्थ्या खबर सुत्ते विात्तिकै मनोरथसि
 लाइ मेरा परम शत्रु कन तैले बुङ्गल्मा लुकायि छस् भनी सर्वस्व हरण गरी लिया । दयावति रानी लाई
 विगान्या गरुडसिंह भडेलले पवर जाहेर हुनि विात्तिकै गोर्षाका राजासंग शरण जाइ जीव वचायो यहि
 शत्रु साधन गर्न नपाउदा राजा बहुत दिक्क थिया । यिनै रानि संग विराड भयाका उपाध्या भाजु भक्तपुर
 भागि रहन्थ्या लाइ भन्थ्या मान्या । यस्ता तरहसंग राजा जयप्रकाशमल्लले छुल्या शत्रु हरू संहार गन्थ्या ।
 कोह काजिहरू र जयप्रकाशमल्ल दोष डराई विष पाई मन्थ्या । दयावती नाम रानी लाइ बडो दुष्टिनी
 ठराई आफ्ना स्वामी मलाई त्याग गरी दुष्ट काजि गरुडसि भडेल संग रत भै सत्य छाडि परपुरुष तुल्या-
 उन्या भनि बंधनैमा मान्या ।

ताहाँ पछि लालतप्तनका राजा भाडेराज्यप्रकाश मल्ल का स्त्रीहरू १६ थियार स्त्रीहरूका
 विरोधले नेत्ररोग दीर्घ भै अनेक तरहसंग औषधि गर्दा पनि आराम नभै रहदा जोतप देखाउदा गरौ
 शको दोष भनि ठहराउदा र चोभारका गरौश को देवालय बनाई गजुर चढाइ प्रतिष्ठा गर्दा भक्तपुर
 कान्तिपुरका राजा मंत्रिहरूलाई निमंत्रणा गन्थ्याका थिया । भक्तपुरका राजा रणजितमल्ल गरौश दर्शन
 निमित्त आया कान्तिपुरका राजा जयप्रकाश मल्ल भन्थ्या २१ फेरा सम्म अनेक विात्ति गरी बोलाउन
 पठाउदा पनि आयेनन् भन् सारो पाउनका लगाभित्रको कोत हरूमा आगोलाइ दिया । श्रीगरौश दर्शन
 छाडि यस्ता तरहको बुद्धिगन्थ्याको खबर सुनि कालिदास धनवंत मंत्रिले गोर्षाका राजा पृथ्वीनारायण
 शाह कन पत्र लेषि नुवाकोट दषल गरी लेउ भनि पठाउदा गोर्षाका राजाले अबसर पाइ दखल गर
 लिया । राज्यप्रकाश मल्ल राजाले चोभार गरौश स्थानमा ४ दिन वास गरि विधिपूर्वक प्रतिष्ठा कर्म
 गरी शहर फर्क्या ।

याह पछि जयप्रकाश मल्लले नगर्कोटि हरू भिकाई सिपाहि बनाइ नेपालमा राजाका रूराव
 गन्थ्या । दर्माह दिना निमित्त पशुपतिनाथका भण्डार खोलि पनि लिया । थछे महालक्ष्मीका अगाडी को
 पम्वा ढालि सुनका सिह रातमा उठाइ कान्तिपुरमा ल्याया । यस्तै अनेक उपद्रव गन्थ्या । संवत् ८७३
 चैत्र मैहामा राज्यप्रकाश मल्लका पुत्र परलोक हुदा भया । पछि वैशाख शुक्ल तृतीयाका दिन गोर्षाका
 राजा पृथ्वीनारायण शाह नेपाल खाल्टामा प्रवेश गरि ललितपत्तान राज्य फर्पिड चितलाङ्ग आदि
 ग्रामहरू दषल गरि लिया ।

याहा पछि भिष्वाल धनकाजिले सैन्य सिपाहि जमा गरी लडायी गरी आफ्नु मुलुक आफ्ना गन्थ्या ।
 संवत् ८७४ मा कान्तिपुरका काजि चकुडि मास्कीले पनी नाला दुममा चढाई गरी मुलुक जिाि फर्कि

आथा संवत् ८६ आश्विन कृष्ण परेवाका दिन गोर्षाका राजा पृथ्वीनारायणशाहले कान्तिपुरका राज्य धर्मथली दषल गरी लिया संवत् ८६६ आश्विन सुदी सममीका दिन जयप्रकाशमल्लले घालछेका काजी कालिदास लाइ नगर्कोटी सिपाह पटाई चोकको पाटिमा वसी रह्यका वेलामा शिरमा पशु प्रहार गरी मान्या । यहि खबर पृथ्वीनारायण शाहले सुनि खुशी भयाको बढाइ गन्या ।

ताहा पछि गोर्षाका राजा पृथ्वीनारायणशाहले नेपाल खाल्टा भित्र प्रवेश गरी ललितपत्तनका राज्यहरूमा धेरै ग्राम दषल गरी लिया । फेरी यहि समय गोर्षाका राजाले थान्कोट बलम्बु सतुंगल दङ्गचोक दषल गरी कितिपुर दखल गर्न निमित्त भूमसिषेलमा ठाना वस्न आनदा राज्यप्रकाशमल्लका सेना र जयप्रकाशमल्ल राजा धेरै सैन्य जमा गरी लडायी गर्न जाइ पन्या ठुलो लडायी भयो यो लडात्री हुदामा जयवागेश्वरीदेवीआफना देवालयवाट ऋर्कराकार गरी केहि स्वर्षा हिडाइ जाई लडात्री हुदा देवीका प्रभावले घनघर अना धुंदको भारी लडात्री भयो । यो लडात्रीमा देवपत्तनका सिपाहिले प्रथम प्रहार गन्या । यसै लडात्री मा सुप्रतापस हाका नेत्रमा तीर लागी एकछिनैमा गयो । कालु पाडेकाजी पनि यस लडायीमा पन्या अरु गोर्षाका काजि भैयाहरू समेत धेरै सेनाहरू सम्हार गन्या घडि १२ सम्म बडो युद्ध हुदा दुइतेरका लफ्कर मध्ये देशदेखि ल्याई दर्माहदी राष्यका सिपाहि हरु र अरु प्रजाहरू सेनाहरू गरी बाह्र सयैबना मानस सम्हार भयो यस्ता तरसँग लडायीहुदा गोर्षाका राजा पृथ्वीनारायण शाहका असल सुरा सुरा काजी उमराव सिपाहि धेरै मारिदिया । पृथ्वीनारायणशाहले आफ्नु जीवको शन्सय गरा दहचोक डाडा चढी भागीनादा एक कसा ह र पुतुवारले वोकि रातारात गरी नुवाकोटपु गन्यायी दिया

याहाँ पछि कशाई पुतुवार लाई मेरा माथि इनिहरूने बहुते गुण गन्या भनि खुसिभै मेहर्वानि गरी राष्यमा पुतुवार लाइ नजिक गरि राख्या । याहाँ उपान्त जयप्रकाशमल्लले गोर्षाली सवै शून्य भयो भनि बडो हर्ष गरा बढाइ गरी कान्तिपुर फर्कि आया विचार नगरी फर्कनाले जयप्रकाशमल्ल राजा चुक्या । यिन दिन देव गोर्षाका राजा पृथ्वीनारायण शाहले आफ्ना असल सुरा सुरा काजी उमराव सिपाहि हरु धेरै लडाईमा मर्दा आफ्नु बल घटन गएकोले चढाई गर्न नसकी रहेता पनि नेपाल लिनको इच्छा नखोडि फेरी लडायी गर्न निमित्त सैन्य सिपाहि बढुल्या जमागरी १११० वर्ष सम्म यहि उद्योगमा लागी रह्याका थिया । त्यस बीचमा गोर्षाका राजाको भय दूर हुन गै जयप्रकाशमल्ल बहुते आनंद सित रहदा कोहि समय बष्णुमतिमा बज्जेश्वरी र लुटिदेवोका समीप केटाकेटी ठूला साना जमा भै एकै शहरका मानिस दुइ पक्षभै हुंगाले हानि जुभेपेलाउथे योरीत अघि कान्तिपुर शहर वसाउदा संपूर्ण गन्या राजा गुणकामदेव का पालादेवी श्रीकुमार देवता राजा माथि पसन्न भै स्वन्नमा दर्शन दी वर्षपूत एकपक्ष अधिदेवी सिठेपु सम्म हुपाको जुभेले गई परचक्रको भय देशोपद्रव निवारण होला भनि खेलाइ राख्याकोमा यि

राजा जयप्रकाशमल्लले मनाही गरी दियाका थिया । रात्रिमा वडो भयंकर शब्द वोवर भयाको राजा प्रजा सबैले सुन्या र यो कुरो मनाही गरी बढिया रहेनछ भनि फेरि मिठि खेलाया । याहाँ उप्रान्त संवत् ८८० भाद्रवदि चतुर्दशिका दिन ललितपत्तनका राजा विधजितमल्ल लाई चाकुवाहालका काजिका छोराले छल्ल गरी परलोक गराउदा जयप्रकाशमल्लकन ललितपत्तन लैजाई राज्याभिषेक दिया । यिन राजाले दुवै सहरको भोग गरी रहदा अधि कान्तिपुरमा बाहिर राख्याकि यौटि स्त्री पाटनका धंचा जोसि संग गया कि थियिर जयप्रकाशमल्लले शत्रु संहार गर्न निमित्त धंचा जोसिलाई टकसारको काम दिउँला भनि बोलाउदा धंचा जोसिले मलाइ मान्कि जुक्ति गन्या कोहो भनी ठानि बहुतै कराई भिष्वाल धनकाजिका शरणमा गयो र भिष्वाल धनकाजिले जयप्रकाशमल्ल लाई टेकु दोभान् तीर डुल्ने वखत पारी उतै बाट कान्तिपुर धपाइ पठाया । भक्तपुरका राजा रणजितमल्ललाई नै ल्याइ संवत् ८८२ ज्येष्ठ मैल्लामा राजा मग्या । रणजितमल्लले पनि राजकाज गन्याको निकोनमानि तिनी लाइ पनि भक्तपुर धपाइ पठाया ।

याहाँ पछि फेरि ललितपत्तनका काजिहरू कान्तिपुर आइ जयप्रकाशमल्ल लाई बहुतै तरह सँग मानि फेरि ललितपत्तन ल्याई राजा गन्या ६ मैल्ला सम्म राजा गरी सक्या उप्रान्त ललितपत्तनका काजिहरूसँग चित्त न मिलि बाहिर मिलि राख्याभै गरो रहि मनमा दगाधरी कान्तिपुर आया इन्द्रचोक घरका देवानन्द उपाध्या भाजुकन ललितपत्तन पठाइ धालाछ काजि धनवंत भिष्वाधन आदि यी प्रधान-हरू लाई जयप्रकाश मल्लका आज्ञाले सान पुर्वाको धर्म दी सत्यवाचा बंदेज गरी राजाले बोलाया भनि अनेक तरह सँग सत्यवाचा गरी कान्तिपुर ल्याका । कान्तिपुर आया पछि जयप्रकाश मल्लले सत्य छोडी सबै काजिहरूलाई बंधनमा राख्या । भिष्वाल धनकाजिले जयप्रकाशमल्लको बंधनमा म रहन्या छैन । पृथ्वीनारायण शाहनक सलाम गन्या छैन भनि प्रतिजा गन्याको थियो र बंधनमा पार्दा आफनु कम्बर बाट शस्त्र भिकि मुटुमा रोपि प्राण त्याग गन्या यो कुरा पाटनका प्रजाहरूले थाहा पाई हुल उठि रात्रिका विचमा अटकनारायणका स्थान सम्म पुगेका थिए । जयप्रकाशमल्लले खबर पाइ २ जना लाइ मारी ५ जना लाइ समाई हटाइ पठाया । त्यस पछि ती ललितपत्तनका ५ काजिहरूकन स्त्रीको पाशाक पैल्लाइ आवरुली फाजत गरि छाडि पठाया । त्यही बेला ललितपत्तनका प्रजाहरू लाइ गोर्खाका राजा पृथ्वीनारायण शाहका हजूरमा जाई हात्रा ललितपत्तनमा राजा शून्य भयो । हजूर लाई राजा मान्न आयौ भनि विन्तिगर्दा राजाले आफ्ना भाई दलमर्दन शाह साटो पठाइ दिया । केहि दिन राज्य भोग गरी सक्या उप्रान्त पछि बाट नुन कपास बंद गरी दिदा दलमर्दनशाह लाई नै राजा गरी पृथ्वीनारायण शाह संग जुद्ध गन्या । तै पनि नुन कपास पठाइ न दिदा दलमर्दन शाह लाई तत्कत बाट गिराई गोर्खातिर धपाई पठाया । याहाँ पछि पाटन शहर वासी ठाकुर तेजनरसिंह मल्ललाई राजा थाल्या । यसै

समय एका एक मोहन चोकमा शीतला प्रवेश भै राज पुत्र कीर्तिप्रकाशमल्ल परलोक भयो । आफ्ना कुलका रीत अनुसार पलङ्गमा राखी श्मसानमा लगीयथाक्रमले जलायो । यहाँ भिक्षु तिरौतिया ब्राह्मणहरू हजुरमा नजिक रह्याको काजी हरूले हेर्न नसकदा तिरौतिया हरू भागो नुवाकोट जाई पृथ्वीनारायणशाहसंग मिल्न गयो । भक्तपुरका राजा रणजितमल्लले अब जयप्रकाशमल्ल निसन्तान भैगयो भनी विस्क्याट जात्रा हेर्न जान्या कान्तिपुर वासीहरूलाई यिनहरूको ठम्सा ठूनीहो भनी नसही छेकिराख्या । यस कुराको जयप्रकाशमल्लले मनमा दगा राखीरह्याका थिया र शतबीज छर्न आसन्या मन मतीपारका प्रजाहरू सबै छेकी देवपत्तनका कोटमा बन्ध गरी ३ मैह्ला सम्म छेकी घेरै रूपैया लिई घपाइपठाया । फेरी यिन राजाले लडाई गर्न निमिरा मधेसिया सिपाहीहरू पाली फौज वढाइ राख्याको थियो । ती सिपाहीहरूलाई खाना खर्च तलव दिनु पर्दा ललितपत्तनका राजा विष्णुमल्लले चाँदिका जलहरी बनाई श्रीपशुपतिनाथकन चढाइ राख्याको थियो भनि भंदा पशुपतिनाथका दक्षिण दर बाजा सम्मुखको घर्म शिलाउठाई त्यसठाउँको सुनको जलप लायाको धातुको भाँडा दर्शनहरू भिकी ल्याई सिपाहीहरू लाई तलव दिया । जयबागीश्वरीका भंदा र भित्रको धन पनि लिई खर्च गन्या । ठाउँ ठाउँ का देवालयको गजुरहरू पनि भिक्या । यस्ता तरहसंग देवताका स्थान स्थानमा रह्याका माल लिई वचा खर्च तुल्याया । मेरा फत्ये भैगयो भन्या देवता हरूलाई दोवर द्रव्य चढाउला भनीलियाकोहो । यहाँ पछि तिनै धन खर्च गरी घेरै पाथिव पूजा गन्या । फेरी वैरीको घातिर नगरी तुनजादेवीको देवालयको जग पुरानो भयो भनी जगा बनाई दिया । प्रतिष्ठा गर्दा घेरै बाजा नाच बनाई दरवारमा भीमसेन आदिघेरै देवताकन निमन्त्रणा गरी देवताहरू लाई पूजा मान्य गरी यथा क्रमले वडो जात्रा गराया । फेरी सिभुका लिङ्गविग्र्यो र नयाँ लिङ्ग बनाई खडा गरी बौद्धमार्गी बाट यथा क्रम गराई लिङ्ग फेरी दिया । एक दिन पंच लिङ्ग भैरवका स्थानमा एक ज्यापूका शरीरमा देवता प्राप्तभै पंच लिङ्ग भैरवका शिला मूर्तिमाथि पलेटीमारी साह्रै काँपन लागि रह्याको थियो । उस वखतमा ताँहाँ रहन्या मानिसहरूले निमि कोहो भन भनी सोढा जयप्रकाशमल्ललाई डायि ल्याउ तव कहन्याकुरो कहुला भन्दा यदि खबर दवारमा पुग्याया पछि राज्य नष्ट हुन पन्या । थियो र राजा लाई अहङ्कार हुन गै मलाई राजा पनि नभन्या भोजलाई मदले मातियाको ज्यापु रहेछ । त्यसलाई छोडन्या छैन भनि बहुते रिसाई दवारका नासज चोक ल्यायी क्याहो भनी सोढा केही भनाउन न सकदा केहि न भनी कापन लागी रख्याको ज्यापुलाई टुपि समाई सास्ति गर्न लाग्या । यति गरी हातिका खम्बामा बाधि राखदा विचमा त्यो ज्यापु मरि गयो भोलिपल्ट त्यस्को सर्वस्व हरण गन्या । ताहाँपछि अर्कोज्यापु माथि देवता चढ्यो र त्यो खबर सुनि राजा शुद्धा जाई सोधदा राजातिर मुख न देखाई जता राजा छन् उता कंठो पारी रिसाई जसमाथि हाँमले प्रवेश गरी रह्याको उस्लाइ हेला गरीस भने अब तेरा

राज्यको आसन गन्यास भनी भन्या र राजाले अनेक तरहसंग बुझाउदा पनि बुझाउन नसकी दरवार आया । यसै दिनका रात्रीमा कौमारीदेवी वाट स्वप्न दर्शन दी हे जयप्रकाशमल्ल तलाइ वरदान दिना निमित्त तेषका शर रमा प्रवेश गरी रह्याकी थिया । तैले मलाई अग्हेला गरि केहि विवेक न गरी मैले प्रवेश गरी रह्याको मानिस लाई तैले मर्नर दिइस अब यो राज्यको माया नगर शत्रुको जय होला भान रीशाई यस्ता तरहको कुरा आज्ञा भएको स्वप्न देख्या जयप्रकाशले मनमा बहुते संताप मानी विस्मात गर तुल्याइ पूजा मान्या गथ्या । फेरी इनलाइ जात्रा बनाई देवीकन सन्तुष्ट गराउजा भनि वास्तु चक्र प्रमाणले घर बमाइ दिया यंत्राकार सुन्दर रथ बनाई गए वटुक सहित गराइ कौमारी देविको जात्रा इन्द्रजात्रामा त्रिकार रथारोहण गर्न्या रीतगरी जात्रा बनाया । जयप्रकाश मल्लले सिधुलिपालचोकबाट लस्कर पठाइ भादगाउ संग लडायी गर्न नालदुम् वाट आई जितपुरकोट घेर्दा भादगाउं बाट पनिफौज चलाई पृथ्वीनारायणशाहा राजा समेत भै लडायी हुदा श्रीजयप्रकाशमल्ल तिरका लस्करले जिति लगारी पठाउदा राजा पृथ्वीनारायणशाह यकले भागि आउदा भादगाउंको यौटा ज्यापुले खेतमा जादा देखदा वोकि ल्याइ दरवार सम्म पुन्याइ दिदा त्यो ज्यापुमा पछि खोजि सिरपाउ बक्सी झारा वेठ बेगर उघाउनुनी पोता माफ गरीवीर्ता पनि बक्सनु भयो, फेरि भादगाउ बाट गोर्खा फकि जानु भयो । ताहाँ वाट पछि नुवाकोटमा वस्तु हुदा नेपालका अवाल वोसिवाला भिकाइ दरवार बनाइ ताहि राजगर्नु भयाको थियो त्यही वेला नुवाकोट भैरवी आदि देवताका स्थानमा पूजा पाठ पुरश्चरणादि गरि प्रस्थान गरी ठाना हालि आउदा घुलिखेल वनेपा खडगपुर चौकोट पनौति वाट आइसांगा समेत सात गाउ जिति लिया । पश्चिम पट्टि दहचोक भिमदुंगा वाट आइ थान्कोट पाँगा नयांगाम जिति कीर्तिपुर माथि चढाई गथ्या । कीर्तिपुरमा ललितपत्तनका काजि टौबि श्रेष्ठ काजिहरू जाई कोटमा बस्याका थिया । तिनींहरू सित लडाई गरी कीर्तिपुरलाई घेरा दीं ठोका बाहिर वाट मद्दत आउन र निस्कन नदिराखदा संवत् ८८६ नष्ट चैत्र शुक्लका रात्रिकोटमा रहन्याहरू मध्ये कोही गोर्खा तर्फ मिल्नजाई गोर्खाली कन कीर्तिपुरमा प्रवेश गाराउँदा ती गोर्खालीहरू देश भित्र गै प्रजाहरू सामने देखा पन्याका घेरै लाई मान्या १२ वर्ष देवी उभोका मानिस हरू सबैको अधि शूर प्रताप शाहकन तीरले हानी एकाक्षी गरीरह्याको रिसले नाक काटिदिया । उस हुलमा लुकीरहन्या र भागि जान्याहरूको मात्र नाक बाँच्यो । याहाँ पछि संवत् ८८७ पौष कृष्ण ११ सोम वारका रात्री प्रजाहरू जंमाभै चिराक वाली गोर्खालीहरूकन शहरमा प्रवेशगराया याहाँ उप्रान्त घेरा दिंदा दिंदा शशुतितनाथका कृपाले र बान पनामा भक्तपुरका कौमारीका हात बाट प्रसाद पायाको प्रभावले भाग्य सहाय भै देवपत्तनमा प्रवेश गर्दा बडो जयशब्द भयो । यिनै राजा पृथ्वीनारायण शाहको ठूलो कीर्ति यही हो । पृथ्वीनारायणशाहका प्रताप ठूलो हुनाले संवत् ८८७ साल आषाढ शुक्ल प्रहिपदाको दिन अहो रात्र भरमा २१ फेरा सम्म भूमी कम्प भयो । याँहा पछि

भदौ महिनामा इन्द्रजत्रा थियो कान्तिपुर शहरका राजा जयप्रकाशमल्लले कीमारी देवीको जात्रा गरी-
 रहुँदा गोर्खाका राजा पृथ्वीनारायणशाहले दरवार कान्तिपुर जाई प्रवेश गर्‍या पछि जयप्रकाशमल्ल २१४
 अडिसम्म युद्ध गर्‍या गोर्खालीहरूकन हटाउन नसकदा फर्छिबाट देवालयका जगहरूमा वारुद विछाई
 कान्तिपुर शहर छाडी पाटनका राजा तेजनरसिंहमल्ल छेउ गया । यहाँ पछि गोर्खालीहरू वारुदल
 पोली मर्‍या । यसमा तुलाराम पंढ्रे वारुदले पोलीमर्‍या । विक्रम संवत् १८२५ शाके संवत् १६६०
 नेपाली संवत् ८८८ साल भाद्र सुदि १४ पूर्वाफाल्गुनी नक्षत्र ग्रंथयोग आदिस्थ वारका दिन १७ घडी
 रात जादा बडाप्रतापी गोर्खाका राजा पृथ्वीनारायणशाह कान्तिपुर शहरमा प्रवेश गर्‍या ।

❖ इति ❖